

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Черкаська обласна державна адміністрація

Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Центральноукраїнський національний технічний університет (м. Кропивницький)

Всеукраїнська громадська організація «Туристична палата України»

Туристична асоціація України

Українське географічне товариство

Газета «Краєзнавство. Географія. Туризм»

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ТА ПОСЛУГИ ГОСТИННОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Матеріали III Всеукраїнської Інтернет-конференції

17 травня 2018 р., м. Черкаси

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Черкаська обласна державна адміністрація
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Центральноукраїнський національний технічний університет (м. Кропивницький)
Всеукраїнська громадська організація «Туристична палата України»
Туристична асоціація України
Українське географічне товариство
Газета «Красзнавство. Географія. Туризм»

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ТА ПОСЛУГИ ГОСТИННОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Матеріали III Всеукраїнської Інтернет-конференції

(17 травня 2018 р., м. Черкаси)

Черкаси
Ю.А. Чабаненко
2018

УДК 338.48:640.4(063)(477)
ББК 20.18+65.432(4Укр)
Р 36

Рецензент:

Петкова Л.О., завідувач кафедри міжнародної економіки Черкаського державного технологічного університету, доктор економічних наук, професор

*Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № 8 від 18.06.2018)*

Відповідальні за випуск
В.І. Новикова, С.Р. Пасєка

**Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах
України** : матер. III Всеукр. Інтернет-конф. (17 травня 2018 р.,
м. Черкаси). – Черкаси : Ю.А. Чабаненко, 2018. – 176 с.

У збірнику представлені статті науковців, молодих дослідників, присвячені характеристиці регіональних особливостей рекреаційних ресурсів, тематичним маршрутам туристських подорожей Україною, видам туристської діяльності в Україні, місцю та ролі туризму в регіональній господарській структурі, регіональній специфіці національних закладів ресторанного господарства.

ББК 20.18+65.432(4Укр)

© ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2018

ЗМІСТ

1. Характеристика регіональних особливостей рекреаційних ресурсів

<i>Березнай В.М.</i> Характеристика регіональних особливостей туристичних ресурсів Закарпаття	5
<i>Браславська О.В.</i> Регіональні особливості рекреаційних ресурсів Черкащини	11
<i>Бутенко Л.Ю., Ільченко В.О.</i> Термінологічні складові поняття «рекреаційно-ресурсний потенціал»	14
<i>Воловик В.М., Льоля К.М.</i> Ландшафтознавчий аналіз курортологічних ресурсів Вінницької області	18
<i>Грабевник С.М.</i> Розвиток весільного туризму в Україні	24
<i>Любчук О.К., Ярченко Ю.В.</i> До проблеми розвитку природно-заповідного фонду Донецького регіону	28
<i>Мирон І.В., Гавій В.М.</i> Рекреаційний потенціал природно-заповідного фонду Чернігівщини	33
<i>Насідка А.О.</i> Методика оцінки історико-культурних рекреаційних ресурсів Івано-Франківського регіону	37
<i>Самойлова Т.С.</i> Характеристика лікувально-оздоровчих рекреаційних ресурсів Закарпаття	42
<i>Смирнов І.Г.</i> Європейський досвід комплексного використання туристичних ресурсів історичних міст та його застосування в Україні	47
<i>Тищенко О.В.</i> Культурно-пізнавальний туризм – стратегічний напрям розвитку туризму Черкащини	56

2. Тематичні маршрути туристських подорожей Україною

<i>Баишловка Д.С., Придатченко Д.В., Пустова О.І.</i> Перспективні тематичні туристичні маршрути Україною	61
<i>Голоднюк О.С., Новикова В.І.</i> Перспективні лікувально-оздоровчі тури Закарпаттям	66
<i>Себта А.А.</i> Потенціал виробництва туристичних послуг у національному природному парку «Синевир»	72
<i>Страшевська Л.В.</i> Нирківський геосайт як об'єкт наукового туризму	75

3. Види туристської діяльності в Україні

<i>Бейдик О.О., Новикова В.І.</i> Різновиди активних форм туризму і рекреаційних занять по сферах Землі	81
<i>Гордієнко Т.В.</i> Інноваційна діяльність у туризмі: квест-екскурсії та геокешинг	90
<i>Кикоть М.С.</i> Місце фестивалів у туристській програмі та перспективи використання національних фестивальних ресурсів	97
<i>Колоненко Н.А., Забокряцька М.Р.</i> Водні ресурси Рівненської області – важливий чинник розвитку туристично-рекреаційної діяльності	102
<i>Крикливенко В.В.</i> Зв'язок спелеологічного туризму з іншими видами туристської діяльності	106
<i>Новикова В.І., Царукян С.А.</i> Особливості гірськолижного туризму та його специфічна інфраструктура	111
<i>Пересадько В.А., Прасул Ю.І., Шульга М.Є.</i> Паратуризм як засіб реабілітації воїнів АТО	118
<i>Скіданов О.А.</i> Навчально-освітній туризм: суть та види, стан розвитку в Україні	124
<i>Яворська В.В., Нефедова Н.Є.</i> Рекреаційна діяльність у межах природно-заповідних територій України	128

4. Місце та роль туризму в регіональній господарській структурі

<i>Бахновська О.С.</i> Туристичний потенціал Вінницької області	135
<i>Красномовець В.А., Новикова В.І.</i> Аналіз розвитку туризму у Закарпатській області	139
<i>Мірзоєв Д.Ш.</i> Завдання вибору оптимальної моделі використання регіональних рекреаційних ресурсів	146
<i>Орінко О.С.</i> Туризм як вид економічної діяльності Харківщини	153

5. Регіональна специфіка національних закладів ресторанного господарства

<i>Гевко І.В., Юсик О.І.</i> Різноманіття тематичних ресторацій Тернопільщини	160
<i>Дроботова М.В., Босецька Н.Г.</i> Сучасні тенденції розвитку закладів ресторанного господарства в Україні	165

Відомості про авторів	170
Відомості про наукових керівників	175

1. Характеристика регіональних особливостей рекреаційних ресурсів

Березнай В.М.

Науковий керівник: О.О. Фастовець

ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЗАКАРПАТТЯ

Актуальність теми. Однією з найперспективніших в туристичному відношенні областей України є Закарпатська, адже вона насичена унікальними природними об'єктами, історико-культурними пам'ятками, має достатньо розвинену соціально-економічну та туристичну інфраструктуру, розгалужену мережу транспортних комунікацій.

Вивченість у науковій літературі. Автор зазначає, що туристичні ресурси Закарпатської області недостатньо висвітлено у спеціальній науковій літературі. Насамперед, варто відзначити такі фундаментальні, академічні, багатотомні видання як: «Історія міст і сіл Української РСР: Закарпатська область» [2], «Розвиток туризму в Україні. Проблеми і перспективи» [4] та ін. Природні ресурси Закарпаття детально досліджені у працях Попа С.С.[3], Гамори Ф.Д.[1].

Мета статті – всебічне дослідження туристичних ресурсів Закарпаття та з'ясування, які види туризму, що розвиваються на їх базі, визначають туристичний імідж області.

Виклад основного матеріалу. Під туристичними ресурсами науковці та фахівці з сфери туризму розуміють закономірні поєднання природи, історико-культурних цінностей та соціально-економічних чинників, що є умовою задоволення оздоровчо-спортивних і пізнавальних потреб людини. Загалом весь комплекс туристичних ресурсів можна поділити на 3 групи: природні ресурси; історико-культурні ресурси; соціально-економічні умови та ресурси.

Головними природними ресурсами туризму є клімат, ландшафти та акваторії, деякі об'єкти та явища природи, що мають пізнавально-естетичні, оздоровчі та спортивні властивості. Також до природних туристичних ресурсів належать біосферні та природні заповідники, національні природні парки, дендропарки, ботанічні сади, зоопарки, регіональні ландшафтні парки, окремі пам'ятки природи.

У цілому природно-заповідний фонд (ПЗФ) Закарпатської області налічує 459 об'єктів, загальною площею 182 тис. га. Серед них 34 території загальнодержавного значення, сумарною площею 158 тис. га. З них 1 біосферний заповідник, 5 природних заповідників, 3 національні природні парки, 2 регіональні ландшафтні парки, 19 заказників, 9 пам'яток природи, 1 ботанічний сад, 1 парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва [7].

Найдавнішим заповідником який і нині приваблює тисячі туристів є Карпатський біосферний заповідник. Розташований в межах Рахівського, Тячівського, Хустського та Виноградівського районів Закарпатської області. Він створений з метою збереження унікальних для Європи ділянок дикої природи, серед яких особливо цінні букові праліси. Завданням заповідника є охорона і відновлення зникаючих видів флори та фауни, у тому числі ендеміків української частини Карпат.

Найбільше приваблює туристів Чорногірський масив, де знаходяться всі 6 двотисячників і найвисокогірніше озеро Бребенескул, та Долина нарцисів. Її особливістю є те, що за звичайних умов нарцис вузьколистий не росте на такій низькій висоті, цей вид росте у високогір'ях Альп [6].

На прикордонні з Польщею та Словаччиною, розкинувся Ужанський національний природний парк. Його було створено у 1999 р. на базі регіонального ландшафтного парку «Стужиця». Ужанський національний природний парк є невід'ємною складовою першого у світі трилатерального українсько-польсько-словацького біосферного резервату «Східні Карпати», який включено до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО [10].

Національний природний парк «Зачарований край» розташований на території Іршавського району, у басейні Боржави. Загальна площа парку – 6101 га. Парк створено з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових та унікальних комплексів Східних Карпат, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення [7].

Закарпаття належить до групи лідерів за наявним санаторно-курортним потенціалом серед інших регіонів України. Тут сформований, налагоджений та добре розвивається регіональний ринок санаторно-курортних послуг. Станом на 2017 р. налічувалось 19 санаторіїв та пансіонатів з 3,9 тис. ліжко-місць [11].

В області функціонує цілорічно багато санаторіїв: «Поляна», «Сонячне Закарпаття», «Квітка Полонини», «Верховина», «Шаян» для лікування захворювання органів травлення; «Карпати», «Перлина Карпат», «Теплиця»

для лікування серцево-судинної та нервової системи; «Синяк», «Гірська Тиса» для лікування захворювань опорно-рухових органів.

На Закарпатті налічується понад 50 термальних джерел різної мінералізації. Та найпопулярнішими осередками термальних купалень є місто Берегове, села Косино і Велятино. Також відомі цілющими водами і с. Довге та м. Мукачево.

Туристичний комплекс «Теплі Води» у Велятині пропонує лікувальні ванни з термальної, борної, бромно-хлоридно-натрієвої води з підвищеним вмістом йоду з Велятинського джерела, а також в останні роки побудовані три басейни з термальною водою, які користуються неабиякою популярністю.

У м. Берегове басейн заповнюється з гейзера глибиною 1080 м, кремнієво-азото-вуглекисло-хлоридно-натрієвими водами високої мінералізації, що сприяє знищенню більшості хвороботворних мікробів. Вода не фільтрується, і тому є каламутною (брудно-коричневого кольору), в будь-який час року температура води становить близько $+50^{\circ}\text{C}$, але в басейні охолоджується до $+33^{\circ}\text{C}$.

Термальні води в с. Косино за складом є унікальними не тільки в Україні, але й у всій Європі. За хімічним складом термальні води в с. Косино відносяться до високо термальних хлоридно-натрієвих вод, середньої мінералізації. Термальна вода у басейнах Косино має жовто-коричневий колір. На виході із свердловини температура води становить $+38^{\circ}\text{C}\dots+40^{\circ}\text{C}$, але це уже результат охолодження, хоча фактична її температура – $+60^{\circ}\text{C}\dots+80^{\circ}\text{C}$ [9].

Отже, Закарпаття багате на природні ресурси, що сприятимуть для подальшого розвитку туризму в регіоні. Проте, не менше відоме Закарпаття історико-культурними ресурсами. Під історико-культурними ресурсами прийнято розуміти передусім, археологічні, історичні, архітектурні пам'ятки, музеї, театри, етнографічні особливості території, центри прикладного мистецтва та ремесел, фестивалі, виставки тощо.

Закарпатська область багата на історико-культурний потенціал. Загалом під охороною держави на території Закарпаття перебуває 148 об'єктів. У краї нараховується 1817 пам'яток історії, 496 – археології, 48 – мистецтв [5].

Найбільше туристів приваблює найдавніша стоянка первісної людини у Центральній і Східній Європі, що знаходиться в Королеві Виноградівського району і датується близько 1100 тис. років тому.

Закарпатська область багата історичними пам'ятками, насамперед, середньовічними замками. На території області їх збереглося 12, найпопулярнішими серед них є:

- Замок «Паланок» – головна туристичну атракцію м. Мукачево. На території фортеці відкриті музеї з різними експонатами. Тут працюють: виставка писанок; історичний музей, в якому представлені експозиції ХХ ст., стенди «Фішер-Мукачево», «Будкераміка» та роботи місцевої трикотажної фабрики «Мрія»; музей побуту Закарпаття ХІХ ст., де можна побачити елементи побуту, праски, знаряддя праці, хати та інші речі; музей старовинних листівок з фотографіями, де гості можуть ознайомитися з літографією, вітаннями Міхая Мункачі, подивитися на старовинні фото греко-католицьких церков, колишньої площі Миру, палац Ракоці та чимало інших унікальних надбань.
- Ужгородський замок – має тисячолітню історію. Він є головним туристичним місцем в Ужгороді. Уперше фортеця згадується у хроніці «Діяння угорців». Заснування замку датується ІХ ст. і пов'язується із легендарним князем Лаборцем. Фортеця на той час була дерев'яною, що складалася із дитинця і частоколу. Угорці напали на князівство Лаборця і спалили замок. У Х ст. територію цитаделі завойовують угорці, які розпочинають будівництво нової споруди.
- Замок Шенборнів – одна з найвизначніших пам'яток Закарпатської області, яка відмінно збереглася як всередині, так і зовні майже в первісному вигляді. П'ятикутний палац графів Шенборнів збудовано 1890 р. в урочищі Берегвар (поселення «на берегах», у горах) у дусі романтизму з елементами англійської архітектури, за астрономічним принципом: 365 вікон (як днів у році), плюс одне замуроване (на випадок високосного року), 52 кімнати (тижні), 12 входів (місяці), а також 4 вежі (пори року).

Багатогранна історія Закарпаття залишила нащадкам багатющий історико-культурний спадок. Переплетення різних епох, народів, релігій – створили неповторний ансамбль об'єктів дерев'яного зодчества. Так, з впевненістю можна сказати, що гордістю краю по праву вважаються унікальні в своєму роді дерев'яні церкви, збудовані талановитими народними майстрами, без жодного цвяху у специфічних архітектурних стилях, притаманних лише певній місцевості.

Сьогодні нараховується 110 дерев'яних церков, 43 храми з яких збудовано в першій половині ХХ ст. Цікавими з архітектурної точки зору є близько 100 дзвіниць, 33 з яких внесено до списку пам'яток історико-культурної спадщини.

Відомою у туристів є церква Святого Миколи Чудотворця. Споруда є одним з найдавніших храмів на території Закарпаття. Побудували церкву в ХVІІ ст. При зведенні храму були використані тільки природні матеріали,

зокрема – дерево. Церква Миколи Чудотворця відноситься до шедеврів псевдоготичної архітектури – Марамороської готики. Вона і сьогодні радує місцевих жителів, приваблює численних туристів не тільки з України, але й інших країн.

Однією з найяскравіших пам'яток Карпат, без жодних сумнівів, є дерев'яна церква Святого архангела Михаїла, яка знаходиться в с. Ужок.

Головною особливістю є те, що церква була побудована без єдиного цвяха, витримана в бойківському стилі і розташована на схилі пагорба. Відносно недавно (у червні 2013 р.) церква Св. Михаїла була включена до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

На Закарпаття туристів також приваблюють численні фестивалі, що з року в рік збирають все більшу кількість відвідувачів.

Упродовж останніх років все більшої популярності в Україні та на Закарпатті набуває сільський (зелений) туризм, під час якого відпочиваючі мають змогу пізнавати природу, культуру й історію краю, займатися активним відпочинком.

Зелений туризм дає змогу відпочити від турбот великих міст, забути про свої щоденні клопоти, насолоджуватися природою в екологічно чистій місцевості та оздоровитись цілющими джерельними водами і чистим гірським повітрям. Перебування в Закарпатських селах також дає змогу місцевим жителям долучитись до національної екзотики, етнографічних особливостей, відвідати унікальні пам'ятки дерев'яної архітектури та об'єкти, пов'язані з народними промислами – ткацтвом, вишиванням, гончарством, лозоплетінням, різьбленням по дереву тощо [8].

На території Закарпатської області нині функціонує 457 осередків сільського (зеленого) туризму.

Висновки. Багатство та різноманітність природних ресурсів є сприятливим аспектом розвитку туристичної галузі. Закарпаття – найбільш гірська область України. Близько 80% її території входить до складу Карпатської гірської системи. Наймальовничіші високо- й середньогірні масиви Карпат: Верховинський хребет, Черногора, Горгани, Свидовець, Полонинський хребет, Рахівський масив, Вулканічні Карпати відмежовують область від решти території України, що додає самотності багатомістовій традиційній культурі населення цього гірського краю. Тому, можна стверджувати про розвиток туризму з активними засобами пересування.

Загалом в області нараховується 415 об'єктів природно-заповідного фонду держави сумарною площею 1,54 тис. км². Серед них: міжнародний біосферний резерват «Східні Карпати», Карпатський біосферний резерват,

Карпатський НПП, НПП «Синевир», 38 заказників державного та місцевого значення, 349 пам'яток природи, 22 пам'ятки садово-паркового мистецтва, 3 заповідні урочища тощо. Закарпаття має сприятливі умови для розвитку екологічного туризму.

Закарпаття – це одна з найбагатших пам'яток історії та культури України. На державному обліку перебувають 148 пам'яток археології, історії та монументального мистецтва, у тому числі середньовічні замки і руїни давніх фортифікацій, самобутні шедеври дерев'яної архітектури закарпатського стилю, палаци і старовинні ландшафтні парки. Туристичною «візитівкою» Закарпаття є 8 замків та самобутні дерев'яні храми, аналогів яким немає в інших регіонах України. Кожен із дерев'яних храмів (особливо барокового і п'ятизрубного типу) Закарпаття XVII–XIX ст. – це музей народного мистецтва, де зосереджені древній живопис, різьба по дереву, вишивки, художні вироби, старожитні пам'ятники писемності і книгодрукування. Вважаємо Закарпаття однією з самобутніх та насичених ресурсами для розвитку пізнавального та етнографічного туризму.

1. Гамор Ф.Д. Науково-практична конференція «Проблеми вивчення та охорони заповідних екосистем» (м. Рахів, 13–15 жовтня 1988 р.) / Ф.Д. Гамор // Укр. ботан. журн. – 1989. – № 3 (46). – С. 105–106.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область. – К. : Гол. ред. УРЕ АН УРСР. 1969. – 810 с.
3. Поп С.С. Оцінка сучасної медико-географічної ситуації у Закарпатській області / С.С. Поп, О.В. Брацьо // Укр. геогр. журн. – 2013. – № 1. – С. 45–52.
4. Розвиток туризму в Україні. Проблеми і перспективи : зб. наук. ст. – К. : Слов'янський діалог, 1995. – 224 с.
5. Закарпаття // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
6. Карпатський біосферний заповідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/63041_carpathian-biosphere-reserve.htm.
7. Природно-заповідний фонд Закарпатської області // Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
8. Регіональний інформаційний центр «Карпати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://carpaty.net/?lang=uk>.
9. Термальні води Закарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://trembita.in.ua/index.php?page=termal>.
10. Ужанський національний природний парк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://carpathian.land/uzhanskyu>.
11. Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>.

***

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРКАЩИНИ

Актуальність. Глобальний розвиток рекреаційної діяльності вимагає вироблення практичних рекомендацій щодо вивчення регіональних особливостей наявних рекреаційних ресурсів кожної країни. «В Україні значну частину природного потенціалу складають: рекреаційні ландшафти (лісові, приморські, гірські), оздоровчі ресурси (мінеральні води та лікувальні грязі), природно-заповідні об'єкти (національні природні та регіональні ландшафтні парки, біосферні заповідники, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва тощо), території історико-культурного призначення (пам'ятки архітектури та містобудування, історико-архітектурні заповідники та ін.)» [2, с. 150], В організації рекреаційної діяльності необхідно дотримуватися комплексного підходу у взаємодії відпочиваючих з природними комплексами, технічною інфраструктурою, сферою обслуговування, виробничою сферою, трудовими ресурсами тощо.

Але головним завданням є виявлення закономірностей розвитку територіально-рекреаційних систем, що базується на постійному оновленні загальної характеристики регіональних особливостей наявних рекреаційних ресурсів. У розвитку рекреаційного комплексу України особливе місце належить Черкаській області, яка має значні рекреаційні ресурси, до яких належать географічні об'єкти, що можуть бути використані для відпочинку, туризму, лікування, оздоровлення населення. Саме тому, актуалізується необхідність визначення характерних рис її основних рекреаційних ресурсів. Таким чином, завданням нашого дослідження стало забезпечення суспільної практики інформацією про регіональні особливості рекреаційних ресурсів Черкаської області.

Вивченість у науковій літературі. Вивченню основ рекреаційної географії присвятили свої наукові доробки відомі українські й зарубіжні науковці й дослідники (О. Бейдик [1], О. Любіцева [4], П. Масляк [5], Д. Ніколаєнко [6], М. Покоłodна [10], Н. Сажнева [11], Н. Скрипник [12], Л. Черчик [15] та ін.).

Вивченням характеристики регіональних особливостей рекреаційних ресурсів займалися К. Гірняк [3], В. Новикова [7], Н. Фоменко [13], Л. Чернюх [14], В. Павлов [8], М. Паламарюк [89] й багато інших.

Мета статті. Розглянути загальну характеристику регіональних особливостей рекреаційних ресурсів Черкащини.

Виклад основного матеріалу. Черкащина має багатий рекреаційний потенціал, який на багатьох територіях вимагає не лише сучасного вивчення, а й рішучих дій щодо збереження. Правобережжя, де у своїй більшості розташована Черкащина – підвищене плато, розчленоване глибокими ярами і річковими долинами. На Правобережжі особливо виділяються своєю неповторністю Мошногірський кряж та «Канівські гори». Загальна довжина Мошногірського складчастого плато – 40 км. Вершини – обривисті кручі, що заросли лісом і чагарниками, глибокі яри, озера, лісові поляни, природні джерела. «Канівські гори» – це гірська країна в мініатюрі, що тягнеться вздовж Дніпра на 70 км, при ширині 35 км. Куполоподібні підвищення – гора Тарасова, Мар'яна, Княжа, Хмільнявська та інші чергуються з глибокими ярами. Подекуди ця місцевість вкрита грабовими лісами, а місцями – типовою степовою рослинністю. «Канівські гори» входять до складу Канівського природного заповідника, що є типовим еталоном природи Середнього Придніпров'я, створений у 1923 р., має унікальний рельєф, неповторну красу ландшафтів, величезне біорізноманіття, що дивом збереглися в самому центрі України. На Лівобережжі області – типовий низовинний рельєф, це частина великої Придніпровської низовини. Рівнина тут слабохвиляста з абсолютними висотами, що не перевищують 150 м.

Перш за все, хотілося б звернути увагу на парки садово-паркового мистецтва (їх в області 38, з яких 6 – загальнодержавного значення), що є популярними серед туристів і володіють природними фітолікувальними рекреаційними ресурсами. На Черкащині це такі, як дендропарк «Софіївка» у місті Умань, в якому нараховується близько 600 видів, різновидів і форм деревних порід і чагарників й 586 видів трав'янистих рослин; Козачанський парк у селі Козацьке Звенигородського району, що славиться колекцією цінних порід дерев і кущів, ставками, архітектурними спорудами; Будищанський парк у с. Будище Звенигородського району з віковими деревами, каштановою алеєю, ставками, будинком з Шевченківськими дубами, де Т.Г. Шевченко служив козачком у пана Енгельгарда; Лозуватський парк у с. Лозуватка Шполянського району, де росте 250 видів рідкісних рослин, екзотичних дерев, кущів; Сидорівський парк у місті Корсунь-Шевченківський з колекцією екзотичних дерев віком понад 100 років; Велико-Бурімський парк у с. Велика Бурімка Чорнобаївського району з парком, заснованим у XVIII ст.; Корсунь-Шевченківський парк у

місті Корсунь-Шевченківський де росте близько ста видів дерев і чагарників, а також каштан Т.Г. Шевченка, посаджений ним влітку 1859 р. під час відвідування міста) та ін.

Ще один вид ресурсів – бальнеологічні рекреаційні ресурси, які на території Черкаської області належать до двох груп: без специфічних компонентів і якостей та радонові. Води першої групи – це сульфатні, сульфатно-гідрокарбонатні та хлоридні. У м. Звенигородка, у Жашківському, Уманському та в Кам'янському районах є виходи радонових вод, а в місті Тальне вода за своїм складом близька до кисловодського нарзану (гідрокарбонатна натрієво-магнієво-кальцієва). Мінеральні води, що залягають поблизу с. Безбородьки Драбівського району – насичений розчин (136‰), подібні до Миргородських, застосовуються для лікування органів травлення. Родовища мінеральних вод трапляються також в районі м. Корсунь-Шевченківський. Поблизу с. Коробківка Золотоніського району води залягають на глибині 120 м, мають гастроентерологічну дію.

Висновки. Черкащина – надзвичайно мальовничий край. Ландшафтні, садово-паркові, бальнеологічні – це далеко не весь перелік рекреаційних ресурсів, якими багатий цей край. Потребують дослідження всі види рекреаційних ресурсів не лише Черкащини, а й України в цілому, що сприятиме регулюванню механізмів стимулювання рекреаційної індустрії, ефективної стратегії розвитку рекреації як на національному, так і на регіональному рівнях.

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія / О.О. Бейдик. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2001. – 395 с.
2. Браславська О.В. Рекреаційна географія : навч. посіб. / О.В. Браславська. – Умань : Візаві, 2014. – 252 с.
3. Гірняк К.М. Рекреаційні зони Закарпаття: стан і перспективи розвитку / К.М. Гірняк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nvlvet.com.ua/>.
4. Любіцева О.О. Рекреаційна географія і розвиток туризму / О.О. Любіцева / Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля : матер. Міжнар. наук-практ. конф. (Київ, 2004). – К. : КНУКІМ, 2004. – С. 42–43.
5. Масляк П.О. Рекреаційна географія : навч. посіб. / П.О. Масляк. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
6. Николаенко Д.В. Рекреационная география : учебн. пособ. [для студ. высш. учеб. завед.] / Д.В. Николаенко. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 288 с.
7. Новикова В.І. Територіальна організація рекреаційної діяльності у контексті збалансованого розвитку регіону (на прикладі Черкаської області) : автореф. дис. ... к. геогр. н.; 11.00.02 – економічна та соціальна географія / В.І. Новикова / Інститут географії НАНУ. – К., 2008. – 23 с.

8. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи : монографія / В.І. Павлов, Л.М. Черчик – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 124 с.
9. Паламарюк М.Ю. Географія туристично-рекреаційного потенціалу Чернівецької області / М.Ю. Паламарюк // Географія та туризм : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 11. – С. 74–79.
10. Покоłodна М.М. Рекреаційна географія : навч. посіб. / М.М. Покоłodна ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2012. – 275 с.
11. Сажнева Н.М. Рекреаційна географія : навч. посіб. / Н.М. Сажнева. – Мелітополь : Люкс, 2008. – 329 с.
12. Скрипник Н.Я. Рекреаційна географія : навч. посіб. / Н.Я. Скрипник, А.М. Сердюк. – К. : Центр учб. літ-ри, 2013. – 296 с.
13. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посіб. / Н.В. Фоменко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 312 с.
14. Чернюх Л.Г. Економіка та розвиток регіонів (областей) України : навч. посіб. / Л.Г. Чернюх, Д.В. Клиновий. – К. : ЦУЛ, 2002. – 644 с.
15. Черчик Л. Наукові підходи до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів / Л. Черчик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/10027/klas_ftp.p (дата звернення 25.03.2018).

***

Бутенко Л.Ю., Ільченко В.О.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ ПОНЯТТЯ РЕКРЕАЦІЙНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Актуальність дослідження пов'язана з неоднозначністю використання в науковій літературі термінів рекреаційні ресурси, туристсько-рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал, рекреаційно-ресурсний потенціал.

Вивченість у науковій літературі. Науковці виділяють кілька підходів до вивчення рекреаційного потенціалу території. Зокрема Н.С. Мироненко, І.Т. Твердохлебов рекомендують комплексну рекреаційну оцінку природних і культурно-історичних ресурсів. Оцінку природно-ресурсного потенціалу для рекреації розглядали М.Г. Ігнатенко, Н.Л. Крачило. Суспільно-географічні дослідження рекреаційної діяльності в Україні провадили такі вчені, як В.І. Азар, Л.О. Багрова, О.О. Бейдик, Ю.А. Веденін, І.П. Герасимов, Ф.Д. Заставний, І.В. Зорін, М.Г. Ігнатенко, Л.М. Корецький, В.С. Кравців, М.П. Крачило, В.Б. Кудрявцев, С.П. Кузик, Н.С. Мироненко, Н.Ю. Недашківська, М.С. Нудельман, М.Д. Пістун, В.С. Преображенський, В.П. Руденко, І.В. Смаль, Н.П. Стецько, І.Т. Твердохлебов, І.П. Чалая, О.І. Шаблій, О.А. Щербина та ін. [2].

Мета дослідження – з'ясувати співвідношення зазначених термінів в рекреаційній географії та туристичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Рекреаційно-ресурсний потенціал – сукупність природних, історико-культурних та соціально-економічних умов організації рекреаційної діяльності на певній території. Основою формування рекреаційно-ресурсного потенціалу виступають рекреаційні ресурси. Ресурси (з франц. «додатковий, допоміжний засіб») – запас, резерв, можливість [3]:

1. Засіб задоволення будь-яких потреб, дефіциту; запас, резерв, яким можна скористатись у разі необхідності.

2. Компоненти зовнішнього середовища, що дозволяють задовольняти або роблять можливим задоволення потреб людини і сприяють досягненню соціальної мети. Найбільшого розповсюдження набув перший вид класифікацій, він є традиційним, більш ґрунтовним, практично-орієнтованим.

Рекреаційні ресурси – це об'єкти і явища природного й антропогенного походження, які мають сприятливі кількісні та якісні характеристики і використовуються або можуть бути використані для організації рекреаційної діяльності.

Підходи до класифікації рекреаційних ресурсів та їх відповідні види три види рекреаційних ресурсів виділяє більша кількість дослідників, причому класифікації виглядають таким чином [4]:

- 1) генетичний підхід: природні – природно-технічні (антропогенні) – соціально-економічні;
- 2) ситуаційний підхід: природні – історико-культурні – соціально-економічні.

Залежно від цих форм, різні автори пропонують і в більшості випадків окремо розглядають: туристські, лікувальні ресурси та ресурси відпочинку. Складність визначення поняття рекреаційних ресурсів залежить від кількох факторів.

Рекреаційні ресурси – це категорія історична, бо залежно від зміни певних історичних умов відбувається поява нових видів рекреаційної діяльності, що в свою чергу призводить до змін уявлень як про необхідний обсяг використовуваних ресурсів, так і про їх якісний склад. Поняття рекреаційних ресурсів залежить від рівня організації рекреаційної діяльності, і від того здійснюється вона в межах одного рекреаційного підприємства, рекреаційного району чи рекреаційної галузі в цілому [3].

Визначення рекреаційних ресурсів ускладнюється різноякісністю і різним генезисом ресурсів. Науковці трактують рекреаційні ресурси досить по-різному, називаючи в якості таких: окремі елементи середовища; геосистеми і

їх елементи; певні даності (природні, господарські, історичні); комплекси і їх елементи (природні, природно-технічні, соціально-економічні); процеси; складові загальних ресурсів (природних, культурних, соціально-економічних); об'єкти і явища та ін. [3].

Дискусійним в рекреаційній географії є співвідношення понять «рекреаційні ресурси» та «умови рекреаційної діяльності». Проте існує об'єктивна необхідність їх розрізнення. Так, Багрова Л.А., Багров М.В. і Преображенський В.С. відносять до рекреаційних ресурсів ті «природні, природно-технічні і соціально економічні геосистеми і їх елементи, які при існуючих технічних і матеріальних можливостях можуть бути використані для організації рекреаційного господарства». Названі автори основну увагу зосереджують на розгалуженні понять «умови рекреаційної діяльності» і «рекреаційні ресурси». Елементи середовища, на їхню думку, виступають спочатку як умови рекреаційної діяльності. Коли ж будуть визначені їх якість і підраховано їх запаси, то вони перейдуть в категорію ресурсів. Подібної точки зору дотримуються О.О. Бейдик, В.І. Преловський та ряд інших авторів [3].

В останні роки в роботах багатьох авторів став фігурувати термін «туристсько-рекреаційні ресурси». Під туристичними ресурсами розуміють сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, придатних для створення туристичного продукту. Як правило, туристичні ресурси визначають формування туристичної діяльності в тому чи іншому регіоні. Наприклад, основними критеріями, які визначають придатність території для санаторно-курортного лікування, є наявність родовищ лікувальних мінеральних вод, озокериту, сприятливі кліматичні умови, екологічно чисте природне середовище. При цьому чим більші запаси лікувальних ресурсів, вища їх лікувальна ефективність, тим вищу цінність мають рекреаційні території [5].

Туристичні ресурси мають такі основні властивості: привабливість; кліматичну привабливість; доступність; ступінь вивченості; екскурсійна значимість; пейзажні та відеоєкологічні характеристики; соціально-демографічний стан; природничі запаси; спосіб використання тощо [5]. Туристичні ресурси умовно можна поділити на три групи: природні; інфраструктурні; історико-культурні.

Рекреаційно-туристські ресурси – об'єкти та явища природного, природно-антропогенного та соціального походження, які використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних центрів, їх

спеціалізацію та економічну ефективність. Це сукупність природних, природно-технічних і соціально-економічних комплексів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини та її працездатності [1, с. 42].

Під рекреаційно-туристичними ресурсами в широкому розумінні цього терміну маються на увазі такі: економічні; природні; кліматичні; культурно-історичні; трудові; фінансові; соціальні; виробничі.

З огляду на специфіку рекреаційного потенціалу території більшість науковців, зокрема Н.П. Стецько, пропонує вивчати його в два етапи. На *першому етапі* необхідно виділити рекреаційний потенціал території (РПТ) як єдине ціле і визначити його територіальні межі. На *другому етапі* аналізують компонентну структуру РПТ, зокрема природних і культурно-історичних рекреаційних ресурсів з погляду розвитку різних видів рекреації та їхньої ролі в структурі господарства регіону [2].

Перша ланка такого дослідження – вивчення концентрації певних видів рекреаційних ресурсів у районі, міру їхньої освоєності, доцільність подальшого освоєння і можливість розвивати нові види рекреації. Другою ланкою компонентного дослідження РПТ є аналіз ролі всіх рекреаційних ресурсів у формуванні певних галузей рекреації, а також виявлення перспективних рекреаційних ресурсів, їхнього впливу на створення нових видів рекреації. Третя ланка компонентного дослідження РПТ полягає в розробці шляхів подальшого розвитку тих видів рекреації, яким відповідають найсприятливіші рекреаційні ресурси і рекреаційне природокористування [2].

Висновки. Поняття рекреаційні ресурси і рекреаційно-ресурсний потенціал вживаються частіше в рекреаційній географії, тоді як в науковій літературі щодо сфери туризму використовують поняття рекреаційно-туристські ресурси та рекреаційно-туристський потенціал.

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія / О.О. Бейдик. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2001. – 395 с.
2. Горбаль У. Рекреаційний потенціал як об'єкт наукового аналізу в суспільній географії / У. Горбаль // Вісн. Львівського ун-ту. Серія географ. – 2007. – Вип. 34. – С. 52–55.
3. Покоłodна М.М. Рекреаційна географія : навч. посіб. / М.М. Покоłodна ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2012. – 275 с.
4. Поняття рекреаційно-ресурсного потенціалу. Класифікація і склад рекреаційних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://studfiles.net/preview/2426244/page:7/>.
5. Туристичні ресурси та їх особливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://studopedia.info/5-31803.html>.

***

ЛАНДШАФТОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ КУРОРТОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність. Серед найважливіших і стабільних чинників, які впливають на формування територіальної рекреаційної системи є природний. Він проявляється через наявність відповідних природних ресурсів. Частина природних ресурсів (кліматичні, водні, гідромінеральні, лісові) використовуються рекреантами безпосередньо (рис. 1). Інша, не менш важлива частина, відіграє непряму роль, так як впливає на людину шляхом лікувальних і психоемоційних якостей. Особлива роль належить мозаїчності і комфортності ландшафтних комплексів.

Рис. 1. Санаторно-лікувальні території Вінницької області [3]

Оцінювання ландшафтних комплексів необхідно здійснювати з метою виявлення потенційних можливостей регіону для організації санаторно-курортного лікування.

Вивченість у науковій літературі. Вивченням стану, проблем та перспектив використання курортологічних ресурсів Правобережної України, у тому числі і Вінницької області, займалися дослідники: О.О. Бейдик (2001), В.М. Воловик (1997, 2001, 2002, 2007, 2017), Г.І. Денисик (1993, 2000, 2008, 2017), О.Ю. Дмитрук (2013), О.Л. Лясота (1988), Н.В. Фоменко (2007) [2].

Мета статті – провести ландшафтознавчий аналіз курортологічних ресурсів регіону (на прикладі Вінницької області).

Виклад основного матеріалу. Придатність ландшафтних комплексів для рекреаційного освоєння пропонуємо визначати за наявністю провідних рекреаційних ресурсів, насамперед: а) наявності *джерел лікувальних мінеральних вод та родовищ грязі*, які є основою для лікування; б) *сприятливих кліматичних умов*, що впливають на фізіологічний стан людини, визначають сезонність функціонування санаторно-курортних установ; в) *рельєфу*, що впливає на прохідність, естетичність сприйняття, на інженерно-будівельні особливості території; г) *поверхневій воді*, які впливають на можливість подолання перешкод та визначають умови купання, водопостачання; д) *рослинності (наявності лісів)*, яка впливає на склад повітря, естетичне сприйняття місцевості.

Від *кліматичних умов* регіону залежить фізіологічний стан відпочиваючих (наприклад, зоною комфорту при санаторно-курортному лікуванні є температура в межах $+17^{\circ}\text{C} \dots +22^{\circ}\text{C}$). При визначенні тривалості теплового періоду для курортного відпочинку є діапазон температур від $+10^{\circ}\text{C}$ до $+22^{\circ}\text{C}$. Сприятливими для зимового відпочинку є умови при наявності снігового покриву не менше 10 і не більше 30–40 см, температура має бути відповідно нижче нуля, але не нижче -28°C (при цій температурі навіть у штиль потрібно кожні 40–50 хв. зігріватись). Сприятливим є діапазон температур від 0°C до -25°C при умові, що швидкість вітру не буде перевищувати 3–4 м/с.

У таблиці 1 розглянуто характеристику метеоелементів, у межах ландшафтів Вінницької області, сприятливих для рекреантів.

Для характеристики термічного режиму ландшафтів регіону у кліматотерапії використано величини середньодобових, місячних і річних температур. Найсприятливішими для кліматотерапії є ландшафти, у межах яких відносна вологість не перевищує 50%, температура – $+17^{\circ}\text{C} \dots +19^{\circ}\text{C}$, а швидкість вітру – 3 м/с. Такі умови характерні для річково-долинних ландшафтів Південного Бугу (Хмільницький, Печеро-Сокілецький, Райгородський рекреаційні вузли) та Дністра (Могилів-Подільський та Ямпільський рекреаційні вузли), особливо у літній період. Таким чином, кліматичні умови ландшафтів Вінницької області є комфортними для рекреантів, особливо у літній період.

Таблиця 1

Кліматичні рекреаційні ресурси ландшафтів Вінницької області

Види ландшафту	Середня температура, °С		Абсолютна температура, °С		Перехід температури повітря через						Тривалість безморозного періоду, дні	Тривалість періоду із вологістю повітря, дні		Тривалість періоду із швидкістю вітру, дні		
	ліпня	січня	максимум	мінімум	0°С		+10°С		+15°С			30% і менше	80% і більше	штильовий	більше 5 м/с	більше 15 м/с
					дати переходу	тривалість періоду, дні	дати переходу	тривалість періоду, дні	дати переходу	тривалість періоду, дні						
Лесова плоско-хвиляста та слабо розчленована височина на кристалічних породах з опідзоленими і типовими чорноземами	+18,6 ... +19,2	-5,7 ... -6,0	+39	-38	19.03, 21.11	246	08.04, 27.10	201	21.05, 08.09	109	158– 173	12	122	15	80-84	16-19
Лесова хвиляста розчленована височина на кристалічних породах з сірими і темно-сірими лісовими ґрунтами	+18,7 ... +19,5	-5,7 ... -6,0	+38	-38	17.03, 22.11	249	08.04, 27.10	201	26.05, 08.09	106	160– 174	13-22	105- 115	8-44	57-66	10-28
Надзаплавні розчленовані лесові тераси на кристалічних породах з опідзоленими і типовими чорноземами	+19,1 ... +21,0	-4,8 ... -4,1	+40	-35	29.03, 06.11	221	19.04, 13.10	176	26.05, 19.09	119	174	31	71	63	35	10
Лесова горбисто-хвиляста сильно-розчленована височина з опідзоленими і типовими чорноземами	+18,8	-6,6	+37	-37	19.03, 20.11		09.04, 6.10		26.05, 06.09		167	–	–	–	–	15

Водні рекреаційні ресурси регіону формуються на добре розвиненій мережі поверхневих вод: водотоків та водойм суші, де можна виділити ландшафтні комплекси, аналогічні до урочищ і ландшафтних ділянок наземних ландшафтів. Вони розрізняються за глибиною, швидкістю течії, характером флори та фауни, а також рекреаційним використанням. До додаткових природних критеріїв, які надають можливість формувати курорти, належать: чистота повітря, залісненість прибережної території, естетична оцінка аквально-ландшафтних комплексів (АЛК), а також доступність берегів. У структурі АЛК переважають два типи річкових ділянок, які є парагенетичними комплексами, що закономірно змінюють один одного. Фактично їх розвиток та взаємодія зумовлені водними ресурсами, але характер і структура цих водно-річкових урочищ помітно відрізняється. Основними показниками, що визначають цінність водотоків та водоймищ для розвитку курортологічної діяльності, є їх чистота, глибина, доступність. Найбільше рекреаційне значення мають ставки, водосховища, великі ріки з температурами води +17°С упродовж 2–4 місяців. Чим більша водойма, тим більше видів рекреаційної діяльності на ній можна здійснювати. При оцінці водотоків виходили з тієї позиції, що наявність значних водотоків і їх

різноманіття визначають можливості організації лікувально-оздоровчих маршрутів.

*Джерела мінеральних вод та родовища лікувальних грязей є основою формування та функціонування санаторно-курортної галузі загалом. Наявність їх на території автоматично «робить» її найперспективнішою для курортно-рекреаційного використання, враховуючи те, що бальнеологічні ресурси мають локалізоване розташування і пов'язані з історією розвитку регіону. Для виявлення бальнеологічних ресурсів необхідно використати кадастр мінеральних вод, каталогом грязей, відповідний картографічний матеріал. Джерела мінеральних вод та комфортний м'який клімат, створюють умови для розвитку і функціонування у досліджуваному регіоні лікувально-оздоровчих рекреаційних ландшафтів. Базою для розміщення санаторіїв і пансіонатів є значні запаси лікувальних мінеральних вод: джерело «Серебря» (с. Серебря), «Регіна» (с. Житники) [2]. До найвідоміших належать *Новохмельницьке та Немирівське родовища* радонових вуглекислих ($Rn - 750-7500$ Бк/л, $CO_2 - 500-1000$ мл/л) вод у Вінницькій області, що сформувались у зоні розлому у масивах гранітів і гранітогнейсів архею з ксенолітами карбонатних порід і слабким проявом лужного метасоматозу, що зумовило їх хімічний склад ($HCO_3-Cl-Na-Ca$) [2]. На основі поєднання гідромінеральних, лісових та водних рекреаційних ресурсів, сформувалися два рекреаційні вузли лікувального типу: Хмельницький та Немирівський, гідромінеральні ресурси яких призначені для зовнішнього використання (лікування хвороб опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи тощо).*

При оцінці *лісових рекреаційних ресурсів* виходили з того, що значні лісові масиви формують умови для рекреаційної діяльності, а склад і структура лісів впливають на мікроклімат і санітарно-гігієнічні умови території. Рекреаційна цінність умов визначається відповідними показниками: лісистість, породний склад і бонітет деревостану; фітонцидність; естетичність та частота зміни ландшафтів; наявність грибних та ягідних місць. Крім того, деревна рослинність покращує мікрокліматичні умови: в повітрі зменшується кількість пилу, бактерій, нормалізують гіротермічний і вітровий режими, повітря збагачується киснем, фітонцидами та іншими лікувальними речовинами. Незначні площі лісових масивів або їх повна відсутність обмежують курортологічне використання регіону [2].

Лісистість Вінницької області становить 13,8%, що для рекреаційного розвитку території є досить низьким показником. Лісові масиви, розташовані в межах рекреаційних ландшафтних комплексів, дозволяють забезпечити

рекреаційні потреби області (табл. 2). Значна площа рекреаційних ландшафтів, особливо у межах приміських лісів, зазнала дигресійних змін за рахунок їхнього активного використання, а у районах курортів (Вінниця, Хмільник, Немирів, Ладизин) відбуваються деградаційні процеси (4–5 стадії дигресії).

Таблиця 2

**Розподіл загальної площі рекреаційних лісів
за функціональними зонами у Вінницькій області [4]**

Лігосп	Функціональна зона	Площа зони, га	Лісництво (№ кварталу)	Площа, га
Бершадський	інтенсивної рекреації	309	Бершадське (24–26; 32–34, 41)	309
Вінницький	масового відпочинку	680	Вінницьке (59–60, 65, 70, 73–74, 76–78, 80–82)	460
	інтенсивної рекреації	1962	Прибузьке (26–28)	220
			Вінницьке (51, 61, 63–64, 66–69, 71–72, 75)	357
	екстенсивної рекреації	188	Вороновицьке (34, 54–55)	108
			Михайлівське (1–7, 9–13, 35–40, 52–55, 57)	1129
			Прибузьке (18–21)	193
			Тиврівське (27–31)	175
Прибузьке (22–25)	188			
Хмільницький	масового відпочинку	155	Калинівське (16, 18)	83
			Літинське (26, 28)	72
	інтенсивної рекреації	424	Березнянське (31, 36–37, 42)	286
			Літинське (23–25)	140
	екстенсивної рекреації	1151	Козятинське (8–14, 16–17)	482
Березнянське (30, 33–35, 40–41, 43, 46–47, 51–52)			669	
Гайсинський	інтенсивної рекреації	722	Гайсинське (1, 3, 55, 56, 58)	263
			Басаличівське (50, 53, 54)	136
			Ладизинське (4–8)	231
			Соболівське (58–59)	92
Іллінецький	екстенсивної рекреації	430	Погребищинське (22–24)	145
			Немирівське (25)	31
			Іллінецьке (11–14)	254
Жмеринський	екстенсивної рекреації	1232	Людавське (126–133)	280
			Гніванське (40–42, 55–59)	239
			Барське (15–18)	225
			Жмеринське (47–64, 70–71, 78–86)	488
Тулчинський	екстенсивної рекреації	75,0	Шпиківське (68, 70)	75,0

Згідно з аналізом розвитку і розташування курортних закладів у Вінницькій області відмічено, що розташовані вони нерівномірно і не завжди відповідають розміщенню курортологічних ресурсів. Тому актуальним в регіоні є залучення інвестицій для будівництва нових та перепрофілювання вже існуючих закладів під санаторно-курортні установи. З огляду на вищезазначене, вважаємо актуальними такі заходи:

- організацію комплексних еколого-гідрогеологічних експедиційних досліджень Вінницької області;
- проведення інвентаризації родовищ та водопроявів лікувальних, лікувально-столових і столових вод досліджуваного регіону з метою недопущення їх експлуатації з незатвердженими запасами або кондиціями та попередження загрози вичерпання ресурсів багатьох цінних типів мінеральних вод;
- створення єдиного кадастру мінеральних вод із визначенням реальних запасів відкритих родовищ;
- здійснення комплексної економічної оцінки бальнеологічних ресурсів області;
- районування Вінницької області за бальнеологічним потенціалом та за рівнем освоєності мінеральних вод;
- впровадження моніторингу безумовного виконання нормативних постанов, спрямованих на охорону мінеральних вод від забруднення з поверхні, виведення з курортних зон та сільськогосподарських підприємств, не пов'язаних з діяльністю санаторно-лікувальних закладів [1];
- налагодження мережі спостережних пунктів за режимом експлуатації родовищ мінеральних вод, впливом водовідбору на довкілля, гідрогеологічне і технічне забезпечення таких спостережень;
- прогнозування основних напрямів та особливостей розвитку санаторно-курортного комплексу Вінницької області у контексті парадигми сталого розвитку регіону.

Висновки. Ступінь забезпечення основними природними рекреаційними ресурсами складає основу виділення типів територій та визначення курортного і рекреаційного потенціалів.

До найсприятливіших для курортного освоєння віднесені райони, в яких є джерела мінеральних вод та родовища лікувальних грязей і характеризуються теплим періодом зі середньодобовими температурами в межах +10°C...+22°C упродовж понад 100 днів, наявністю значних водотоків (річок) з пологим і добре дренованим узбережжям.

До сприятливих для рекреаційного освоєння віднесені райони, в яких присутня більшість природних лікувальних ресурсів (тепловий період зі середньодобовими температурами в межах +10°C...+22°C понад 140 днів/рік, рівнинний рельєф представлений надзаплавними терасами), але відсутні лікувальні мінеральні води та родовища лікувальних грязей, які найвище оцінюються.

До відносно сприятливих для рекреаційного освоєння віднесені райони, в яких є значні лісові масиви, пересічений рельєф зі значною кількістю природних пам'яток, але відсутні два з основних природних лікувальних рекреаційних ресурсів – лікувальні мінеральні води, лікувальні грязі та незначний період з середньодобовими температурами в межах +10°C...+22°C.

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Денисик Г.І. Рекреаційні ландшафти Поділля : монографія / Г.І. Денисик, В.М. Воловик. – Вінниця : Твори, 2017. – 248 с.
3. Національний атлас України. – К., 2000 [CD-ROM].
4. Основные положения организации и развития лесного хозяйства Винницкой области Украинской ССР. – Ирпень, 1990. – 569 с.

***

Грабевник С.М.

Науковий керівник: В.І. Новикова

РОЗВИТОК ВЕСІЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Актуальність. Мільйони людей у світі приділяють велику увагу процесу одруження або вінчання. Це найяскравіша подія у житті кожної людини. Активний розвиток цивілізації дає безліч нових можливостей для втілення нових весільних ідей. Зараз все більше бажаючих відійти від стандартних святкувань весільного обряду. Молоді пари звертаються у турпідприємства з метою пошуку красивих, екзотичних місць для проведення весільного, вінчального обряду. У зв'язку з цим у турфірмах з'явився такий турпродукт, як весільний тур, який в останні роки став користуватися особливою популярністю, адже кваліфікований персонал організовує все на належному рівні, враховуючи побажання замовників. Таким чином, молодята можуть подарувати собі свято без зайвого клопоту. Через можливість розвитку цього напряму туризму в Україні для дослідження було обрано саме таку тему.

Вивченість у науковій літературі. Вивченням стану, проблем та перспектив розвитку весільного туризму займалися такі дослідники: А.В. Бабкин, М.Д. Балашов, В.А. Квартальнов та ін.

Мета статті. Проаналізувати розвиток весільного туризму на території України у перспективі розвитку внутрішнього і міжнародного туризму.

Виклад основного матеріалу. Весільний туризм – вид туризму, розрахований на молодят, популярне і добре освоєний напрямок туристичного бізнесу [3].

Якщо звернутися до історичного коріння, то слід сказати, що саме поняття «весілля» має давньоанглійське коріння і означає «обітницю». Це передбачало принесення присяги обома сторонами в дотриманні певних правил, які покликані зробити щасливим спільне життя. Тому ця подія вважалася другою за важливістю після факту народження.

Багато європейських молодят ще в ХІХ ст. вважали обов'язковим після одруження відвідати Швейцарію чи Італію. Російські пари того часу також почали виїжджати на курорти Середземного моря. Тоді вважалося, що у весільну подорож краще вирушати через шість тижнів після одруження, так як молодій парі необхідно відпочити після весільних турбот.

Такий захід як «весілля за кордоном» з'явилось у 1980-х роках, в Європі завдяки місцевим хіпі, а отже, це в першу чергу студентське весілля. Принади такого весілля дещо пізніше зрозуміли зірки шоу-бізнесу. Але варто пам'ятати про одне, не залежно від будь-яких обставин, весільна подорож є невід'ємним атрибутом весілля, і ніякий гламур не в змозі відібрати у весілля за кордоном найголовніших їхніх переваг – демократичності і романтики [7].

Весільні подорожі почали набувати особливої популярності в ХІХ ст., коли багато європейських молодята вважали обов'язковим відвідати Італію або Швейцарію або провести свій відпочинок на Французькій Рив'єрі. Якщо говорити про перспективи розвитку весільного туризму в Україні то найпривабливішим регіоном є Закарпаття. Сьогодні свої весілля на Закарпатті споживачі весільного туризму відзначають і на гірських вершинах (Говерла, Баржавські полонини), і в пралісі (Карпатський заповідник), і в повітрі (дельтаплани Полонина Руна). Є весільні тури, які включають організацію символічної шлюбної церемонії за місцевими звичаями і традиціями (Ужгородський, Міжгірський райони) [5].

Мешканці закордоння та різних українських областей і раніше обирали для весільних урочистостей Закарпаття, але особливий «бум» весільного туризму спостерігається в області останні два роки. Масово також їдуть на

Закарпаття наречені з Києва, Харкова та Одеси. Причому, як українським, так і іноземним парам не грає ролі в який день святкувати весілля – вихідний чи будній, тому щотижня в область приїжджають десятки бажаючих одружитись.

Весільний туризм в Україні також популярний у Львові та на Буковелі, однак поки Закарпаття переганяє конкурентів у цьому плані. Закарпаття має всі шанси стати незабаром центром для весільного туризму. Молодята з усієї України, які останнім часом для освідчення та весільних церемоній обирають закордон, все частіше звертають увагу на «закарпатську екзотику». І якщо для приїжджих природна краса регіону, європейський сервіс, позитивний настрій, створений для кожного гостя, – екзотика, то для закарпатців – це стиль життя. З ним вони готові ділитися з кожним.

Рік тому в урочищі Воєводино на Закарпатті, на території відомого однойменного курорту, офіційно відкрили унікальний парк Шенборна. Чудові краєвиди, незвичні туристичні та історичні родзинки, над якими кілька місяців працювала фахова команда митців та науковців викликали справжній фурор. До «Воєводино» почали приїжджати не тільки на відпочинок, але й за новими враженнями, позитивними емоціями і навіть заради простих прогулянок парком, який повністю відтворює часи Австро-Угорської імперії, коли і жили Шенборни. Особливо вподобали місцину молодята та сімейні пари. Буквально за рік «Воєводино» із створеним парком Шенборна стало унікальним осередком для романтиків та привабило усіх, хто хоче, аби сімейні торжества (найчастіше це весілля), запам'яталися на все життя.

«Українці з різних куточків держави вже не хочуть відпочинку та екзотики за кордоном, вони «розпробували» наше Закарпаття, – каже Федір Шандор, відомий туризмознавець. – І закарпатці теж зрозуміли, що у нас є точки із справжнім європейським сервісом, креативом, вже не кажучи про красу природи та туристичні принади.

За словами Катерини Маршал, представниці курорту «Воєводино», за цей рік у «Воєводино» відслідкували справжній бум на весілля. «Додам, що ми пропонуємо все в комплексі: від романтичного освідчення на острові серед парку, з шампанським, скрипалем, виїзною вечерею, до урочистого розпису, вінчання у церкві у знаковому місці – сімейному Храмі, церкві Святої Великомучениці Катерини, весільного торжества в одному з кількох ресторанів курорту на вибір та багато іншого, – розповідає Катерина. – Але і це ще не все! У нас вже хрестять дітей пари, які відгуляли весілля. А батьки

молодят відзначають річниці власних весільних дат. Тобто проводимо всі цикли життя сім'ї: від найпершого її кроку – до збільшення та зростання» [6].

Експрес-шлюби, які зовсім недавно з'явилися в Києві, відкрили нове явище – весільний туризм. В Україну масово їдуть іноземці, щоб за 24 год. оформити союз. Заробляти на цьому почали і посередники – вони готові допомогти іноземцям одружуватися лише за день, правда, за свої послуги беруть \$ 350.

В документ-сервісі «Готово» в Києві, де і оформляють експрес-шлюби, підтверджують, що іноземців серед наречених не менш половини, в основному – це громадяни Ізраїлю, Великобританії, Франції і США. Для розпису досить паспорта і міграційної карти.

Незалежно від того, буде це урочиста церемонія з квітковою аркою, декором і музикою або просто молоді за 10 хв. розпишуться, на ціну впливають тільки час і день реєстрації шлюбу. З вівторка по суботу включно послуга обійдеться близько 6 тис. грн, у неділю – близько 7 тис. грн.

Для іноземця необхідний паспорт, його нотаріальний переклад, міграційна карта або будь-який інший документ, що підтверджує легальність його перебування в Україні, а також довідка про те, що попередній шлюб анульовано з перекладом і проставленим апостилем. Уряд України 13 липня схвалив запуск пілотного проекту по реєстрації шлюбу протягом 24 год. Проект поширюється поки на п'ять міст України – Київ, Одеса, Львів, Маріуполь і Сєверодонецьк.

Кам'янець-Подільський – старовинне місто, де серед дримаючих ангелів, зустрічаються, закохуються щасливі пари. Саме в це, овіяне романтикою і духом середньовіччя місто, часто з різних куточків України приїжджають молодята та їхні гості, щоб незабутньо відсвяткувати народження нової сім'ї, а разом з тим випробувати нові емоції. Мальовнича природа і древня архітектура створюють ідеальні декорації для проведення весільних відео та фотосесій, а розвинена туристична інфраструктура дозволяє влаштувати тут незабутні та найоригінальніші святкування весільної церемонії, залишивши приємні і теплі спогади на все життя [4].

Послуги, що пропонуються у Кам'янець-Подільському:

1. Розробка концепції весілля

Класична церемонія з вечерею у вишуканому ресторані або ж свято на відкритому повітрі з виїзною реєстрацією шлюбу для двох. Організація весілля в Кам'янець-Подільській або Хотинській фортеці, Бакотській затоці, та, навіть, на повітряній кулі!

2. Декор та стилістика весілля

Виїзна реєстрація шлюбу, тамада. Фото, відео: кожна весільна відео-, фотозйомка.

3. Банкет

Обирається на смак формат весілля та деякі деталі: весільний фуршет (від 200 грн/особа), розкішний весільний банкет (меню від 400 грн/особа).

4. Проживання

У подарунок молодятam від готелю «7 Днів» номер підвищеної категорії.

Висновки. В Україні збільшується кількість послуг, пов'язаних з організацією весільного туризму, та розширюється географія відповідних дестинацій.

1. Бабкин А.В. Специальные виды туризма / А.В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с.
2. Биржаков М.Б. Введение в туризм / М.Б. Биржаков. – СПб. : Герда, 2006. – 299 с.
3. Балашов Д.М. Свадьба / Д.М. Балашов. – М. : Современник, 2007. – 300 с.
4. Ильина Е.Н. Туризм – путешествия. Создание туристской фирмы. Агентский бизнес : учеб. [для турист. колледжей и вузов] / Е.Н. Ильина. –, – М. : РМАТ, 2008. – 567 с.
5. Квартальнов В.А. Туризм / В.А. Квартальнов. – М. : РМАТ, 1996. – 340 с.
6. Квартальнов В.А. Туризм: теория и практика : избранные труды / В.А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 512 с.
7. Новаторов В.Е. Организаторы досуга / В.Е. Новаторов. – М. : Россия, 2005. – 62 с.
8. Немова К. Энциклопедия обрядов и обычаев / К. Немова. – СПб. : Респект, 1996. – 467 с.
9. Сенин В.С. Организация международного туризма / В.С. Сенин. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 431 с.

***

Любчук О.К., Ярченко Ю.В.

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ

Актуальність. В багатьох країнах світу приділяється велика увага вивченню, створенню та охороні туристських ресурсів, до яких відносять різноманітні об'єкти природи та створенні людиною архітектурні, історичні, культурні та інші об'єкти, які можуть викликати туристський інтерес та задовольнити туристські враження. Розвиток туристських ресурсів обумовлюється програмами розвитку туризму, які розробляються органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Як зазначається в «Стратегії Донецької області до 2020 року» в Донецькій області знаходяться

117 територій та об'єктів загальною площею 109,6 тис. га, які складають її природно-заповідний фонд. Площа природно-заповідного фонду відповідно до всієї площі області становить 3,5%. Актуальність вивчення природно-заповідного фонду Донецького регіону обумовлена проведенням антитерористичної операції, починаючи з 2014 р., а на теперішній час операції об'єднаних сил на території регіону, так як частина території області є тимчасово не підконтрольною українській владі. Тому дослідження стану та систематизація туристичних, зокрема природних ресурсів Донецького краю, створення умов для виховання любові до своєї малої Батьківщини, є актуальними та затребуваними для сьогодення.

Вивченість у науковій літературі. Вивченням стану природно-заповідного фонду Донецької області, зокрема проблемам його збереження та розвитку присвячені роботи таких дослідників, як: О.В. Василюк [1], О.В. Волохова, О.Т. Крижановська [2], В.М. Дєдов [3], В.Д. Залевський, Г.Г. Мосін [4], С.І. Приймачук [6].

Метою статті є дослідження об'єктів природно-заповідного фонду Донецької області, зокрема підконтрольній українській владі.

Виклад основного матеріалу. Туристські ресурси включають до свого складу природні ресурси, до яких відносять клімат, особливості рельєфу, унікальність рослинного та тваринного світу, наявність лікувальних поверхневих вод та грязей. Найбільш поширеними формами організації охоронюваних територій є курорти і національні природні парки, а також регіональні природні заповідники.

Багатства природних ресурсів оцінюються за функціональною придатністю для організації певного виду туризму, за комфортністю та естетичним виглядом ресурсів. На основі вищезазначених критеріїв виокремлюють технологічний, фізичний та психологічний підходи щодо моніторингу природних ресурсів. Крім того, враховують для розвитку туризму різноманітність природних ресурсів, їх стійкість до антропогенних навантажень, наявність на даній території культурно-історичних ресурсів.

Кількість об'єктів природно-заповідного фонду на території, підконтрольній українській владі, становить 84 одиниці, які розташовані на площі близько 80,2 тис. га. На території області, яка тимчасово не підконтрольна українській владі, розташовані 42 території природно-заповідного фонду на загальній площі 30,7 тис. га [7].

Територія, на якій знаходяться рідкісні види представників флори та фауни, або унікальні геологічні пам'ятки, еталони ґрунтів, та яка ретельно

охороняється з метою захисту цінних природних ресурсів національного або міжнародного значення для науки, освіти, відпочинку, вважається національним природним парком. Природно-заповідний фонд області включає національний природний парк «Святі гори» та національний природний парк «Меотида», регіональні ландшафтні парки «Клебан Бик», «Краматорський» та «Слов'янський курорт», 39 заказників, 28 пам'яток природи, 10 заповідних урочищ.

Національний природний парк «Святі Гори» Донецької області знаходиться уздовж русла Сіверського Дінця на території, підконтрольній українській владі: Розташування його починається від Харківської області на північному заході і до Луганської на сході в Слов'янському, Лиманському і Бахмутському районах Донеччини. Загальна площа парку становить більше 40605 га земель. Національний природний парк знаходиться у державній власності. Близько 39601 га покриті лісами, 967 га землі відносяться до Святогірського лісопаркового господарства. Ліси займають більше 91% площі Національного природного парку, луки – близько 1,5%, болота – 2,5% [5]. Діброви займають третину від загальної площі лісів. Вік дібров в основному 90–110 років. На декількох ділянках збереглися ліси віком 280–300 років. Деякі екземпляри дуба досягають 400–600-річного віку. В Національному природному парку «Святі Гори» водяться ласка, лісовий тхір, американська норка, лісова і кам'яна куниця. Зустрічаються також горностаї, борсук і видра, які занесені в Червону книгу України. З середини 1990-х років на території парку живуть вовки. За даними обліків їх чисельність складає від 7 до 15 особин. Висока в нагорних дібровах чисельність лисиці. Зустрічаються також козулі та кабани, лосі. Акліматизований у 1960-х роках із Примор'я плямистий олень. Повсюдно, у тому числі на території населених пунктів, зустрічається заєць-русак. Характерними мешканцями заплави є бобер і широко акліматизована ондатра. Широко заселили берега Дінця, озера і болота бобри [5].

Культурно-історичні рекреаційні ресурси національного парку представлені 129 пам'ятками археології і 73 пам'ятками історії і культури [5]. Величезний інтерес викликає комплекс пам'ятників Свято-Успенської Святогірської Лаври. На території парку побудовано Скит «Всіх святих». Також на території Національного природного парку «Святі Гори» знаходиться могила Іоанна Затворника, що прожив у келії печерного монастиря 17 років. Цей комплекс складається з розташованої на самій вершині крейдяної скелі Миколаївської церкви та з цілої низки печерних

храмів в у цій же крейдяній скелі, головного храму лаври Успенського та Покровського соборів, побутового комплексу і поховання лаври, а також гори Фавор, де існувала Преображенська церква та печерного комплексу. До завдань НПП «Святі Гори» відносять збереження та відтворення цінних природних та історико-культурних об'єктів, видів флори і фауни, що занесені до Червоної книги України та в міжнародні Червоні списки; створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності.

У 2000 р. було створено регіональний ландшафтний парк «Меотида». На базі РЛП «Меотида» відповідно до Указу Президента України від 25 грудня 2009 р. було створено національний природний парк з однойменною назвою. Гордістю парку є численні поселення гідрофільних птахів, а угруповання на стрілці Кривої коси унікальне в масштабах Європи. Тут, на кількох гектарах черепашкового пляжу, який майже з чотирьох боків омивається Азовським морем, гніздяться десятки тисяч рябодзьобого, річкового та малого крячків, сріблястого мартина то мартина каспійського. Влітку 2009 р. на «дзензику» Кривої коси вперше в новітній історії за гніздилися кучеряві пелікани. Територія НПП «Меотида», що розташований в Новоазовському районі, знаходиться на непідконтрольній території.

На території області, яка тимчасово не підконтрольна українській владі, розташовані 42 території природно-заповідного фонду на загальній площі 30,7 тис. га. Через тимчасову втрату контролю над частиною території країни, можливості щодо транзиту територією Донецької області суттєво були обмежені. Втрачені або функціонують частково: два транспортні коридори («Європа-Азія» (Краковець – Львів – Рівне – Житомир – Київ – Полтава – Харків – Дебальцеве – Ізварине), «ЧЕС» (Рені – Ізмаїл – Одеса – Миколаїв – Херсон – Мелітополь – Бердянськ – Маріуполь – Новоазовськ)), європейські траси Е 50, Е 48, Е 40, міжнародні траси М 03 і М 04, національні траси Н 15, Н 20, Н21. За погодженням з обласним УДАІ ГУМВС України, визначені маршрути для транзиту транспортних засобів в об'їзд території, що не контролюється Урядом України, сполученням північ-південь. Запропоновані маршрути є тимчасовою альтернативою національній магістралі Н 20 Слов'янськ – Донецьк – Маріуполь. «Міжнародний аеропорт Донецьк ім. С.С. Прокоф'єва» у зв'язку з активними бойовими діями у зоні аеропорту майже повністю зруйновано. Аеропорт знаходиться на непідконтрольній Уряду України території. Міжнародний аеропорт у м. Маріуполь через воєнно-політичну ситуацію у регіоні не здійснює авіарейси цивільної авіації.

Аеропорт знаходиться під контролем збройних сил України. Аеропорт у м. Краматорську пошкоджено у зв'язку з бойовими діями, але за умови відновлення та розвитку його інфраструктури підвищиться транспортний потенціал області [7].

Висновки. Проведене дослідження показало необхідність проведення подальшого аналізу стану природно-заповідного фонду Донецької області, вивчення умов для його збереження та розвитку, розробки туристичних маршрутів з врахуванням можливостей транспортного сполучення та наявності туристичної інфраструктури на основі моніторингу потреб внутрішніх туристів, впровадження інноваційних форм виховання любові до своєї малої Батьківщини на основі використання народних традицій та розвитку туристичних вражень та інтересу до неповторної краси рідного краю.

1. Василюк О.В. Святі гори: 100 років ідеї, 90 років охоронного статусу / О.В. Василюк // Сучасний стан та охорона природних комплексів в басейні Сіверського Дінця : матер. наук.-практ. конф. (Святогірськ, 21–22 верес. 2017 р.). – Святогірськ, 2017. – Вип. 5. – С. 16–22.
2. Волохова О.В. Національні природні парки – потужна платформа проведення еколого-освітньої діяльності / О.В. Волохова, О.Т. Крижановська // Сучасний стан та охорона природних комплексів в басейні Сіверського Дінця : матер. наук.-практ. конф. (Святогірськ, 21–22 верес. 2017 р.). – Святогірськ, 2017. – Вип. 5. – С. 157–162.
3. Дєдов В.М. Нові археологічні комплекси на території Святогір'я і проблеми їх збереження / В.М. Дєдов // Сучасний стан та охорона природних комплексів в басейні Сіверського Дінця : матер. наук.-практ. конф. (Святогірськ, 21–22 верес. 2017 р.). – Святогірськ, 2017. – Вип. 5. – С. 36–41.
4. Залевський В.Д. Про заходи щодо збільшення площі природно-заповідного фонду Донеччини / В.Д. Залевський, Г.Г. Мосін // Сучасний стан та охорона природних комплексів в басейні Сіверського Дінця : матер. наук.-практ. конф. (Святогірськ, 21–22 верес. 2017 р.). – Святогірськ, 2017. – Вип. 5. – С. 9–11.
5. Любчук О.К. Організація туризму (Основи туризмознавства) : навч. посіб. / О.К. Любчук. – Маріуполь : ПДТУ, 2018. – 154 с.
6. Приймачук С.І. Національний природний парк «Святі Гори»: підсумки, задачі, проблеми / С.І. Приймачук // Сучасний стан та охорона природних комплексів в басейні Сіверського Дінця : матер. наук.-практ. конф. (Святогірськ, 21–22 верес. 2017 р.). – Святогірськ, 2017. – Вип. 5. – С. 12–15.
7. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2020 року, затверджена розпорядженням голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 21.06.2016 № 498 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dn.gov.ua/wp-content/uploads/3_Strategiya-2020.pdf.

***

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЧЕРНІГІВЩИНИ

Актуальність. В останні роки в Україні спостерігається бурхливий розвиток такої галузі господарства як рекреація. Тому вивченню територій, на яких відбувається рекреаційна діяльність, зокрема територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) приділяється у сучасній географічній науці значна увага.

Вивченість у науковій літературі. Питання аналізу стану, фіто-різноманіття та використання ПЗФ Чернігівщини перебувають у полі зору багатьох дослідників: О.В. Барановської, Т.Г. Дадашевої, Л.О. Лобань, Ю.О. Карпенка, О.І. Яковенка та ін. Водночас рекреаційний потенціал природно-заповідного фонду області висвітлено недостатньо.

Мета статті – визначити роль та значення ПЗФ у рекреаційному потенціалі Чернігівської області, здійснити групування адміністративних районів області за рівнем рекреаційного потенціалу ПЗФ.

Виклад основного матеріалу. Рекреаційна діяльність на територіях природно-заповідного фонду України регламентується рядом законодавчих актів, зокрема Законом України «Про природно-заповідний фонд України», Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» [3, 6].

За кількістю заповідних об'єктів Чернігівська область посідає перше місце в Україні. ПЗФ області (станом на 01.01.2017) нараховує 663 об'єкти загальною площею 260,73 тис. га, що становить 7,81% площі області [2].

Об'єкти ПЗФ по території області розташовані нерівномірно. Найбільша кількість і площа об'єктів ПЗФ розташована в північній мішано-лісовій частині області, де збереглися достатньо великі площі незачеплених або малозачеплених антропогенним впливом ландшафтів.

Серед об'єктів ПЗФ області найбільш придатними для рекреаційного використання є національні природні парки та регіональні ландшафтні парки, на які, відповідно до чинного законодавства, покладається створення умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів [3, 6].

На території області функціонують два національні природні парки. Ічнянський національний природний парк створений у 2004 р. Його територія – це слабо розчленована рівнина з незначною кількістю балок та річкових долин (р. Удай та її притока Іченька). У заплавах річок поширені трав'яні евтрофні болота. Борові тераси вкриті насадженнями сосни. Лісова рослинність представлена липово-дубовими, грабово-липово-дубовими (унікальними для Чернігівщини) та кленово-липово-дубовими лісами. У парку поширені чисельні кургани та городища різних історичних епох, архітектурні комплекси. До складу Ічнянського НПП увійшов дендропарк загальнодержавного значення «Тростянець». Мезинський національний природний парк був створений у 2006 р. Територія парку відзначається високим ландшафтним різноманіттям. У заплаві Десни переважає лучна рослинність, багато боліт і озер. Інша частина парку (підвищена рівнина) розчленована ярами та балками, вкрита дубовими, липово-дубовими, кленово-липово-дубовими лісами. На території парку багато цінних пам'ятників давньої культури та археології: стоянка первісних людей доби палеоліту, неоліту та бронзи; 13 городищ часів Київської Русі; пам'ятники архітектури XVIII ст. – Успенська церква та палац графа Р.О. Румянцева-Задунайського.

На території області є три регіональних ландшафтних парків, серед яких – найбільший в Україні – «Міжріччинський».

У структурі ПЗФ Чернігівщини на частку національних природних парків припадає 16,58, а на регіональні ландшафтні парки – 31,11%. Також рекреаційна діяльність (науковий та пізнавальний туризм з елементами активного відпочинку) може здійснюватися на території заказників, на частку яких у структурі ПЗФ припадає 44,8%.

У рекреаційних цілях пізнавальне значення також мають пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендропарки, зоопарк, але частка даних категорій у структурі ПЗФ області незначна. Відсоток площ окремих категорій до загальної площі ПЗФ Чернігівської області показаний на рис. 1.

Оцінка рекреаційного потенціалу ПЗФ Чернігівщини здійснювалася бальним методом за такими показниками як унікальність, щільність, відсоток заповідності тощо [4, 7].

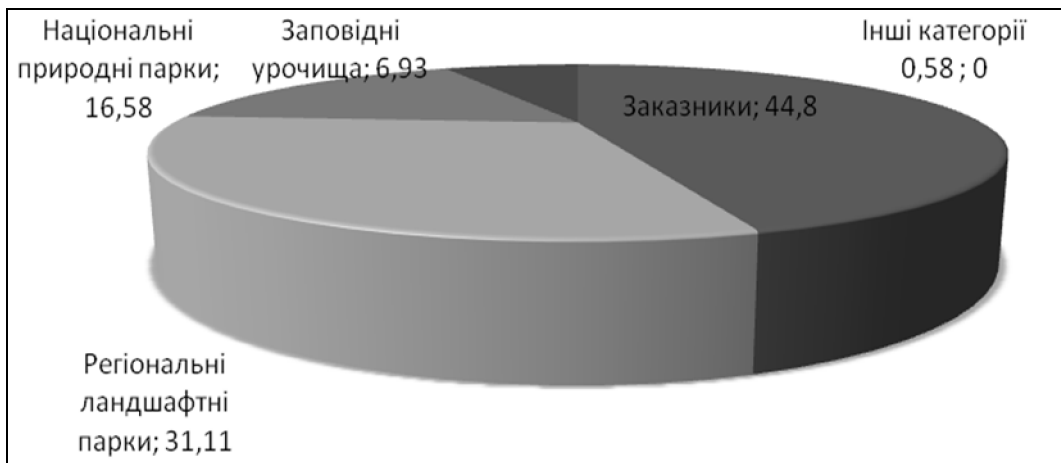

Рис. 1. Категорії ПЗФ Чернігівської області, %

Високий рекреаційний потенціал ПЗФ мають три райони області (Ічнянський, Козелецький, Коропський), середній – чотири адміністративні райони (Менський, Чернігівський, Сновський, Ніжинський). Інші райони мають низький (сім районів) або дуже низький (вісім районів) рекреаційний потенціал ПЗФ (рис. 2).

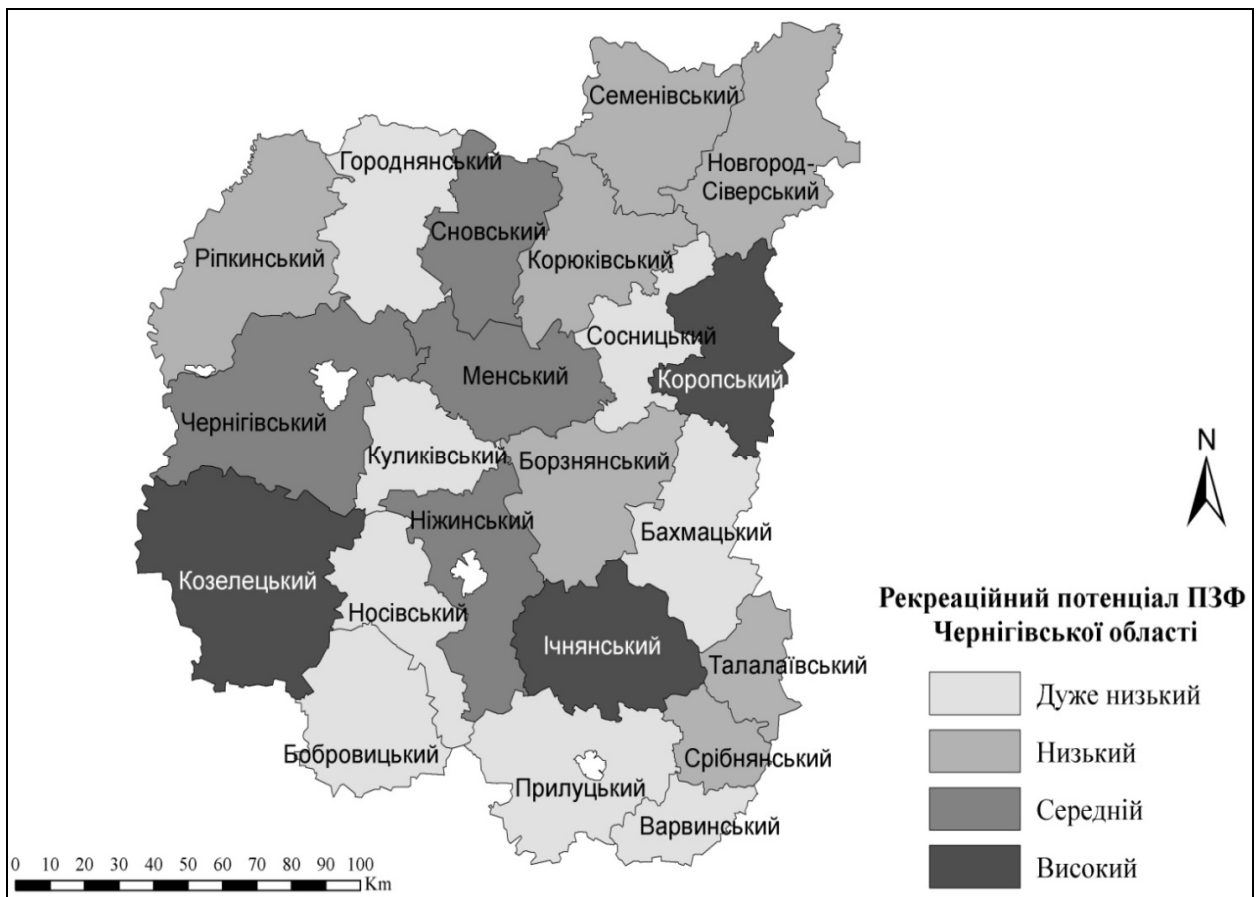

Рис. 2. Групування адміністративних районів за рівнем рекреаційного потенціалу ПЗФ

Висновки. ПЗФ Чернігівщини відіграє значну роль у рекреаційному потенціалі області. Проведення рекреаційної діяльності на територіях та об'єктах ПЗФ при залученні населення місцевих громад дасть нові можливості для економічного розвитку регіону. Водночас рекреаційний потенціал адміністративних районів області істотно різниться. Високий рекреаційний потенціал ПЗФ мають лише три райони, на території яких розташовані національні природні парки. Більшість районів мають низький або дуже низький рекреаційний потенціал ПЗФ. Це свідчить про необхідність створення у цих районах нових територій ПЗФ. Пріоритетними, на нашу думку, мають стати національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, дендропарки. До того ж у Прилуцькому, Бобровицькому районах є можливості для створення таких категорій ПЗФ, що обґрунтовується авторами у попередніх дослідженнях [1, 5].

1. Барановська О.В. Ландшафти Чернігівської області та їх охорона / О.В. Барановська, І.В. Мирон // Наук. записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. Серія: Географія. Спец. вип. : Стале природокористування, підходи, проблеми, перспектива. – 2010. – Вип. 1 (27).– С. 76–80.
2. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eco.cg.gov.ua/index.php?id=15801&tp=1&pg>.
3. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» № 2456-ХІІ від 16.06.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.
4. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В.І. Мацола. – Львів, 1997. – 259 с.
5. Мирон І.В. Роль природно-заповідного фонду у розвитку екологічного туризму Чернігівської області / І.В. Мирон, В.М. Гавій // Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку : матер. І Міжнар. конф. (1–2 лист. 2012 р., м. Черкаси). – Черкаси : Брама-Україна, 2012. – С. 496–501.
6. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09>
7. Руденко В.П. Український природно-ресурсний потенціал : навч. посіб. ; у2-х ч. / В.П. Руденко. – К. : ІЗМН, 1997. – Ч. 1. – 176 с.

***

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Актуальність. За твердженням авторів В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик, в Україні історико-культурні об'єкти практично не оцінені як рекреаційні (*авт.* туристичні) ресурси, більшість визначних пам'яток не включена до туристських маршрутів, що приводить до їх використання в обмежених масштабах. Все це відчутно впливає на вітчизняний туристський бізнес, який за прикладом зарубіжних країн, при належній рекламі може давати значний економічний і соціальний ефект.

Вивченість у науковій літературі. Вивченням стану, проблем та перспектив розвитку рекреаційних ресурсів займалися такі науковці: О.О. Бейдик, Л.Д. Божко, Л.С. Гринів, М.В. Клапчук, О.О. Клапчук, М.В. Копач, В.С. Кравців, С.П. Кузик, О.В. Мошняга, В.І. Новикова, І.В. Смаль, С.М. Шепетюк.

Мета статті – визначити методику оцінки історико-культурних рекреаційних ресурсів Івано-Франківщини та охарактеризувати використання Інтернет-ресурсу для виявлення історико-культурних ресурсів області.

Виклад основного матеріалу. Науковці [4] пропонують історико-культурні пам'ятки, що входять і можуть увійти до складу туристських ресурсів, розглядати не просто як окремі об'єкти з певною історичною або культурною цінністю, а як поєднання відповідних видів «історико-культурних туристичних ресурсів (ІКТР)», які мають високу атрактивність, можуть відігравати важливу роль у формуванні світогляду народу і в сукупності формувати історико-культурний туристський потенціал поселення, місцевості, регіону.

У роботі дослідники використовували бальну систему оцінок, що досить широко застосовується на практиці, особливо у тих випадках, коли будь-яке явище не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у приблизній його оцінці, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірі явища. Сутність авторського бального підходу оцінки історико-культурних ресурсів в тому, що оціночні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів відповідно до історико-культурної важливості явищ, які їх характеризують, і часу, необхідного для огляду таких об'єктів (його

визначають спеціалісти-експерти). Чим більше часу необхідно для пізнання об'єкту, тим вища пізнавальна цінність, а це значить, що вищий оціночний бал йому присвоюється. У запропонованій науковцями методиці виділяється 13 груп, які отримані в результаті структуризації п'яти підвидів ІКТР. Кожна із підгруп характеризується логічним набором показників, які оцінюються за п'ятибальною шкалою.

Запропонована такими авторами, як В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик [4], та у подальшому апробована О.О. Клапчук і М.В. Клапчук [3] для оцінки пам'яток архітектури та містобудування міста Львова, ця методика оцінки історико-культурних рекреаційних ресурсів, на нашу думку, має такі етапи її здійснення:

1. Віднесення конкретного ІКТР до певної групи та підгрупи об'єктів і присвоєння йому відповідного балу.

2. Після оцінювання всіх наявних в окремому поселенні або місцевості ІКТР шляхом підрахунку визначається загальна їх кількість у межах кожної підгрупи (n) та загалом групи об'єктів (N).

3. По кожній підгрупі об'єктів у результаті множення кількості об'єктів на оцінку (бал) цієї підгрупи визначається загальна кількість балів по підгрупі:

$$A_j = n_j \cdot b_j \quad (1.1)$$

де A_j – покомпонентна оцінка (загальна кількість балів по підгрупі);

n_j – загальна кількість об'єктів у підгрупі;

b_j – оціночний бал підгрупи (від 1 до 5, у деяких групах – від 3 до 5).

Всі ці бали в межах групи складаються і отримуємо загальну кількість балів по групі об'єктів:

$$A_i = A_j^{1b} + A_j^{2b} + A_j^{3b} + A_j^{4b} + A_j^{5b} \quad (1.2)$$

або

$$A_i = A_j^{3b} + A_j^{4b} + A_j^{5b} \quad (1.3)$$

де A_i – загальна кількість балів по групі;

$A_j^{1b}, A_j^{2b}, A_j^{3b}, A_j^{4b}, A_j^{5b}$ – покомпонентні оцінки у межах груп 01–08;

$A_j^{3b}, A_j^{4b}, A_j^{5b}$ – покомпонентні оцінки у межах груп 09–13.

4. Для отримання максимально можливої кількості балів у групі кількість у ній об'єктів множиться на 5 (максимально можливий бал при оцінюванні об'єктів у групі):

$$A_{i\max} = N_i \cdot 5 \quad (1.4)$$

де $A_{i\max}$ – максимально можлива кількість балів по групі;

N_i – загальна кількість об'єктів у групі.

5. Знаходження коефіцієнта пізнавальної цінності ($K_{пц}$) певної групи об'єктів відбувається за формулою:

$$K_{пц_i} = A_i : A_{i\max} \quad (1.5)$$

де $K_{пц_i}$ – коефіцієнт пізнавальної цінності i -ї групи;

A_i – загальна кількість балів по групі;

$A_{i\max}$ – максимально можлива кількість балів по групі.

6. Середній коефіцієнт пізнавальної цінності окремого поселення або місцевості (території) визначається як сума коефіцієнтів пізнавальної цінності всіх груп, поділена на кількість цих груп (у нашому випадку їх 13):

$$K_{пц_{cp}} = (K_{пц_i}^{01} + K_{пц_i}^{02} + K_{пц_i}^{03} + \dots + K_{пц_i}^{13}) : k \quad (1.6)$$

де $K_{пц_{cp}}$ – середній коефіцієнт пізнавальної цінності окремого поселення або місцевості;

$K_{пц_i}^k$ – коефіцієнт пізнавальної цінності i -ї групи з її порядковим номером;

k – кількість груп.

Коефіцієнт пізнавальної цінності ($K_{пц}$) зручний для визначення рівня привабливості не лише всього комплексу історико-культурних ресурсів окремого поселення або місцевості (етап 6), але й для окремих блоків, тобто груп об'єктів цієї території (етап 5).

Авторами [15] пропонується визначати рівень привабливості території із застосуванням такої градації коефіцієнта пізнавальної цінності:

- 0,86–1,00 – унікальні;
- 0,65–0,85 – високоатракативні;
- 0,45–0,64 – середньоатракативні;
- 0,25–0,44 – малоатракативні;
- менше 0,25 – неатракативні.

Розглянута методика оцінки пам'яток, що входять до історико-культурної спадщини українського народу, дозволяє якнайповніше визначати туристсько-пізнавальний потенціал окремого поселення або місцевості, що сприяє ефективнішому функціонуванню та прибутковості сучасної індустрії туризму.

Для аналізу культурно-пізнавальних рекреаційних ресурсів Івано-Франківщини ми скористались сучасними зручними можливостями Інтернету, зокрема даними запущеного у 2012 р. «Вікіпедією» проекту «Вікі любить пам'ятки». І хоча на сторінці «Списки пам'яток» цього сайту напроти Івано-Франківської області у графі «Готовність списку» стоїть відмітка «лише архітектури» (рис. 1), ми використовуватимемо у науковій роботі тільки цю базу, адже подібну сучасну, найбільш повну інформацію неможливо знайти в інших джерелах у такому узагальненому вигляді [2].

Списки пам'яток по регіонах України	
Регіон	Готовність списку
Київ	✓ списки готові
Севастополь	частково готовий
Крим	частково готовий
Вінницька область	✓ списки готові та перевірені
Волинська область	✓ списки готові та перевірені
Дніпропетровська область	✓ списки готові (крім районів, які не відповідали на запити) ^(нове)
Донецька область	✓ списки готові
Житомирська область	✓ списки готові
Закарпатська область	частина районів повністю, в решті лише національного значення
Запорізька область	✓ списки готові (крім археології місцевого значення)
Івано-Франківська область	лише архітектури
Кіровоградська область	лише архітектури та історії
Київська область	частина районів повністю, в решті лише національного значення
Луганська область	тільки з держреєстру (на 2014 рік, область списків не надала) ^(нове)
Львівська область	✓ списки готові
Миколаївська область	✓ списки готові
Одеська область	частково готовий
Полтавська область	✓ списки готові
Рівненська область	✓ списки готові
Сумська область	частково готовий
Тернопільська область	✓ списки готові
Харківська область	✓ списки готові та перевірені ^(нове)
Херсонська область	частково готовий
Хмельницька область	частково готовий
Черкаська область	✓ списки готові (крім районів, які не відповідали на запити)
Чернівецька область	частково готовий
Чернігівська область	✓ списки готові (крім районів, які не відповідали на запити)

Рис. 1. Інформація про готовність списків на сторінці «Списки пам'яток» сайту «Вікі любить пам'ятки» (станом на 01.01.2018) [2]

Списки для всіх регіонів України мають стандартне скорочене позначення типу пам'ятки та виділення певним кольором такого рядка (табл. 1).

Таблиця 1

Типи пам'яток і кольори позначення їхніх рядків (за [2])

Тип пам'ятки	Колір позначення рядка
А – архітектура	світло-жовтий
І – історія	світло-зелений
М – монументальне мистецтво	світло-рожевий
Х – археологія	світло-коричневий
НТ – наука і техніка	захисний синій
СП – садово-паркове мистецтво	аквамариновий
Л – ландшафт	фіолетовий
МБ – містобудування	білий

На сайті «Вікі любить пам'ятки» [2] використовують такі скорочення категорій пам'яток:

- нац – національного значення;
- місц – місцевого значення;
- щв – щойно виявлені ОКС (об'єкти культурної спадщини).

У графі «Тип» таблиці «Список пам'яток» будь-якого регіону України скорочене позначення типу пам'ятки через дефіс поєднується з її категорією (наприклад, А-місц – пам'ятка архітектури місцевого значення, НТ-нац – пам'ятка науки і техніки національного значення, М-щв – щойно виявлений об'єкт монументального мистецтва).

Сторінка проекту «Вікі любить пам'ятки» по Івано-Франківській області [1] починається з такої інформації: «В області на державному обліку перебуває 3944 пам'ятки, в тому числі 169 пам'яток національного значення, з них: 1490 – пам'ятки археології (у тому числі 12 – національного значення); 869 – пам'яток історії (у тому числі 4 – національного значення); 142 – пам'ятки монументального мистецтва (у тому числі 1 – національного значення); 1443 – пам'ятки архітектури та містобудування (у тому числі 90 – національного значення)».

Із восьми типів пам'яток, які виділяються у проекті, на сторінці Івано-Франківщини представлені тільки чотири. Відсутні пам'ятки таких типів, як наука і техніка, садово-паркове мистецтво, ландшафт, містобудування.

Із всіх списків пам'яток Івано-Франківської області – міських рад (Болехівська, Бурштинська, Івано-Франківська, Калуська, Коломийська, Яремчанська) і районів (Богородчанський, Верховинський, Галицький, Городенківський, Долинський, Калуський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський, Рожнятівський, Снятинський, Тисменицький, Тлумацький) – нами була вибрана інформація по 3723 об'єктах. Всі вони є ресурсною базою для нашого дослідження.

Висновки. Таким чином, описана методика оцінки історико-культурних рекреаційних ресурсів передбачає певний алгоритм дій на шляху до визначення коефіцієнта пізнавальної цінності. Вирішальним у цій процедурі вважаємо перший етап, на якому конкретний об'єкт відноситься до певної групи та підгрупи і йому присвоюється відповідний бал. Виділяються такі групи історико-культурних туристичних ресурсів: 1) археологічні об'єкти; 2) меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями; 3) пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури; 4) пам'ятники оборонного будівництва; 5) сакральні споруди; 6) пам'ятки

народної архітектури; 7) громадські споруди; 8) палацово-паркові ансамблі; 9) сучасні пам'ятки архітектури; 10) професійні художні промисли; 11) народні художні промисли; 12) пам'ятки матеріальної культури; 13) пам'ятки фольклору. Показник коефіцієнта пізнавальної цінності визначає рівень привабливості території, що може бути унікальною, високоатрактивною, середньоатрактивною, малоатрактивною, неатрактивною.

Для аналізу культурно-пізнавальних ресурсів досліджуваного регіону ми скористались таким Інтернет-ресурсом, як сайт «Вікі любить пам'ятки», зокрема сторінкою «Списки пам'яток». За її даними, на державному обліку Івано-Франківської області перебуває 3944 об'єкта, які так розподіляються по чотирьох типах: 1490 пам'яток археології, 869 пам'яток історії, 142 пам'ятки монументального мистецтва, 1443 пам'ятки архітектури. Із електронних списків нами була вибрана інформація по 3723 об'єктах, які є ресурсною базою для нашого дослідження.

1. Вікі любить пам'ятки / Івано-Франківська область // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Вікі_любить_пам'ятки/Івано-Франківська_область.
2. Вікі любить пам'ятки / Списки пам'яток // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Вікі_любить_пам'ятки/Списки_пам'яток.
3. Клапчук О.О. Оцінка пам'яток архітектури та містобудування міста Львова для потреб туризму / О.О. Клапчук, М.В. Клапчук // Карпатський край. – 2012. – № 2. – С. 60–69.
4. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик. – Львів : НАН України, 1999. – 78 с.

***

Самойлова Т.С.

Науковий керівник: В.І. Новикова

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЗАКАРПАТТЯ

Актуальність. Повноцінне відновлення життєвих (фізичних, психічних, духовних, інтелектуальних) сил людини, витрачених через інтенсивний розвиток науки й техніки, прискорений темп життя, зростаючий потік інформації тощо, можливе тільки через здійснення рекреаційної діяльності,

частиною якої є санаторно-курортна діяльність (або лікувально-оздоровчий туризм). Важливою складовою санаторно-курортного комплексу є її лікувально-ресурсна база, в першу чергу – природні лікувальні ресурси.

Вивченість у науковій літературі. Значна увага ресурсній складовій санаторно-курортної сфери приділяється в публікаціях таких науковців, як О.О. Бейдик, І.В. Зорін, В.А. Квартальнов, В.І. Новикова, І.В. Смаль, Т.Г. Сокол, В.І. Стафійчук, Н.В. Фоменко, Н.В. Чорненька та ін. А питання лікувально-оздоровчого потенціалу на Закарпатті досліджували Н.М. Гоблик-Маркович, О.І. Марченко, О.І. Мілашовська, О.С. Молнар, Ф.Ф. Шандор та ін.

Мета статті. Схарактеризувати природно-ресурсний потенціал лікувально-оздоровчого спрямування на території Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу. Закарпатська область надзвичайно багата на лікувальні мінеральні води: близько 400 виходів на поверхню (природні джерела та свердловини) мінеральних вод різного хімічного складу – практично є всі відомі бальнеологічні групи вод, за винятком радонових [4].

Мінеральні води Закарпаття, що можуть використовуватись з лікувальною метою, представлені 62 основними родовищами, які були визначені на основі розвідувальних робіт, проведених Берегівською геологічною експедицією, гідрогеологічними групами об'єднання «Закарпаткурорт», Українським НДІ медичної реабілітації та курортології. За даними першого Кадастру мінеральних вод України (1996), із 205 родовищ мінеральних вод, що освоєні в Україні, 39 (19%) – на території Закарпаття. Загальний дебіт мінеральних вод Закарпаття складає не менше половини запасів всього Карпатського регіону України. Тобто, мінеральних вод в Закарпатті не менше, ніж у Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях разом [4] (табл. 1).

В області є майже всі найвідоміші мінеральні води: гідрокарбонатні натрієві, хлоридно-гідрокарбонатні, гідрокарбонатно-сульфатні, кальцієво-магнієві, сульфатні, мишяковисті, кремнієві. Вони є основним бальнеологічним ресурсом Закарпаття. Окрім цього в області є унікальні мінеральні води, які не мають аналогів, наприклад Кельчинська, Сойминська, Поляно-Квасівська та ін. [2].

Мінеральні води Закарпатської області та їхнє розташування [1]

Назва мінеральної води	Місце розташування
вода мінеральна природна лікувально-столова «Поляна Купель» (свр. № 5-К)	МПП «Алекс»
мінеральна лікувально-столова вода «Поляна Квасова» (свр. № 8-Кр)	МПП «Алекс»
вуглекисла мінеральна вода свр. № 2-Р Голубинського родовища	ПП Ганинець-Шовш О.П.
мінеральна вода свр. № 1-ДК («Закарпатська-2»)	Санаторний комплекс «Деренівська Купіль»
мінеральна вода свр. № 544-А («Закарпатська-1»)	Санаторний комплекс «Деренівська Купіль»
природна лікувальна вода свр. № 4-Е Голубинського родовища	ДП «Санаторій «Квітка полонини» (ТОВ «Сузір'я»)
мінеральна термальна вода свр. № 16-Т Косинського родовища	СТ ТзОВ «Берег-Кочік»
мінеральна вода свр. № 3-Р Голубинського родовища	ПрАТ «Кришталеве Джерело»
мінеральна вода свр. № 12-Р Голубинського родовища	ПрАТ «Кришталеве Джерело»
природна лікувально-столова вода «Лужанська» (свр. № 3-РЗ)	ВАТ «Свалявські мінеральні води»
природна лікувально-столова вода «Поляна Квасова 7» (свр. № 7-РЗ)	ВАТ «Свалявські мінеральні води»
природна лікувально-столова вода «Свалява», свр. № 26	ВАТ «Свалявські мінеральні води»
мінеральна природна лікувально-столова вода «Лужанська» (свр. № 15) Голубинського родовища	ППФ «Глобус»
мінеральна природна лікувально-столова вода «Лужанська-7» (свр. № 7-ГП) Голубинського родовища, ділянка «Маргіт-1»	ТзОВ «Маргіт-Аква»
мінеральна природна лікувально-столова вода «Лужанська-9» (свр. № 9-Р) Голубинського родовища, ділянка «Маргіт-2»	ТзОВ «Маргіт-Аква»
мінеральна вода свр. № 29	ПП «Надія»
мінеральна вода свр. № 10-К Полянського родовища вуглекислих вод	ДП Санаторій «Сонячне Закарпаття»
мінеральна вода свр. № 13-Р Полянського родовища вуглекислих вод	ДП Санаторій «Сонячне Закарпаття»

Назва мінеральної води	Місце розташування
сульфідна мінеральна вода свр. № 15-рд	ДП «Санаторій «Синяк» ЗАТ «Укрпрофоздоровниця»
сульфідна мінеральна вода свр. № 17-р	ДП «Санаторій «Синяк» ЗАТ «Укрпрофоздоровниця»
мінеральна вода свр. № 2-Р Полянського родовища	ДП Санаторій «Поляна»
мінеральна вода свр. № 3-Р Полянського родовища	ДП Санаторій «Поляна»
мінеральні води свр. № 3 (1п), 12-і, 876 (1)	ТЗОВ «Санаторій Боржава» (санаторій «Факел»)
мінеральна природна лікувально-столова вода «Свалявська» (свр. № 1 СД, № 2 Д) Неліпінського родовища	ТОВ «Прогрес-С»
мінеральна вода «Поляна Квасова» (свр. № 4-К)	ВАТ «Свалявські мінеральні води»
мінеральна природна лікувально-столова вода «Сойми» (свр. № 4-РК) Сойминського родовища	Українсько-Німецьке ТОВ «Сойми-Ltd»
лікувальна вода «Олегівська» (джерело Олегівське)	ТОВ Санаторій «Теплиця»
лікувальна вода «Теплиця» (свр. № 18-Т)	ТОВ Санаторій «Теплиця»
мінеральна лікувальна вода «Унгарська» (свр. № 229)	ПП Волошин І.І.
мінеральна природна лікувальна вода свр. № 242-Д Шаянського родовища	ДП «Санаторій «Шаян»
вода мінеральна природна лікувально-столова «Драгівська» (свр. № 9-м)	ТОВ «Шаянські мінеральні води»
вода мінеральна природна лікувально-столова «Едель» (свр. № 07-07-мт)	ТОВ «Шаянські мінеральні води»

Примітка: «свр.» – свердловина

У Закарпатській області розташовані основні запаси вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих вод та гідрокарбонатних вод інших типів. У той же час сульфатні води – рідкісні для Закарпаття. За газовим складом основна частина мінеральних вод Закарпаття – вуглекислі (75,0%), азотні та азотно-метанові (18,0%), сульфідні (7,0%). До найвідоміших мінеральних вод Закарпаття належать: Шаянська, Драгівська, Поляна-Купіль, Свалявська, Лужанська, Поляна Квасова, Плосківська.

Найбільшою цінністю є вуглекислі гідрокарбонатні та гідрокарбонатно-хлоридні натрієві мінеральні води. Є близько 30 родовищ мінеральних вод, фізико-хімічні, лікувальні властивості та дебети яких достатньо вивчені, визнані перспективними для курортного будівництва. На базі цих родовищ одночасно можна б оздоровлювати 20–30 тис. осіб. На жаль, потенціал використовується недостатньо [2].

Джерела мінеральних вод (Ужоцьке, Міжгірське, Драгівське, Плосківське, Полянське, Новополянське, Сойминське, Квасівське та ін.) зосереджені переважно в гірських районах. Із рівнинних найбільш відомі Ужгородське, Шаянське.

Типова приналежність закарпатських мінеральних вод на сьогодні така:

- група гідрокарбонатних натрієвих представлена 6 типами – Диліжанський, Саірме, Боржомі, Віші, Поляно-Квасівський, Криниця;
- хлоридно-гідрокарбонатних (гідрокарбонатно-хлоридних) натрієвих – 6: Малкінський, Джавський, Єсентуки-17, Бюкксек, Сойминський, Анкаван, Арзні;
- гідрокарбонатних, кальцієво-магнієвонатрієвих (нарзанів) – 4: Кукінський, Дарасун, Ласточкінський, Келечинський;
- хлоридних натрієвих – 9: Стара Руса, Гайдусобосло-Охінський, Наугейм, Тбіліський, Усть-Качка, Єреванський, Усольський, Вайракейський, Хадиженський;
- група сульфідних вод включає 2 типи – Кемері-Сергіївський та Серноводський; миш'яковистих – 2 типи: Ля-Бурбуль та Синегірський. Є також 2 типи кремнистих вод – Пірінейський-Кульдурський та Ужгородський.

Отже, серед мінеральних вод Закарпаття – 11 вод міжнародних типів та 4 типи вод Закарпатського походження – Поляно-Квасівський, Сойминський, Келечинський, Ужгородський (загалом представлено 32 типи мінеральних вод).

У Солотвино є солоні озера, що дуже сприятливо впливають на шкіру людини, а грязі за своїми лікувальними властивостями не поступаються грязям Мертвого моря. Вода в озері в кілька разів солоніше морської води. Концентрація солі близько 200‰. У цьому можна переконатися, вийшовши з води і постоявши на сонці п'ять хвилин – на шкірі почне кристалізуватися сіль і з'являться маленькі крупинки. Щільність води настільки велика, що людину просто виштовхує на поверхню. Можна без особливої складності підняти ноги і руки догори і при цьому все рівно залишатися на поверхні води. Тут дуже швидко можна навчитися плавати. Вода в озері дуже тепла – +25°C...+27°C. Води озера допомагають вилікувати захворювання опорно-рухового апарату, переломи кісток, радикуліт, псоріаз і ін. [2].

Висновки. Основним лікувально-оздоровчим рекреаційним ресурсом Закарпатського регіону є мінеральні води, які в більшості за своїм складом і дією вважаються унікальними. Для лікувальних цілей використовуються й інші ресурси, зокрема солоні озера, гірське повітря Закарпаття.

1. Дані щодо розташування природних лікувальних ресурсів, відповідності їх сучасного стану показникам безпечності та якості [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nadoest.com/dani-shodo-roztashuvannya-prirodnih-likuvalenih-resursiv-vidpo>.
2. Кадастр мінеральних вод України / за ред. М.В. Лободи. – К., 1996. – 27 с.
3. Курорти та санаторії України : наук.-практ. довідник / за ред. К.Д. Бабова, В.В. Єжова та О.М. Торохтіна. – К. : Фолігрант, 2009. – 432 с.
4. Курорти Карпат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shayan.kurorts.com/>.
5. Мілашовська О.І. Перспективні напрями активізації розвитку туризму в Закарпатській області / О.І. Мілашовська, Н.М. Гоблик-Маркович. – Наук. вісн. НЛТУ Укр. – 2013. – Вип. 23.3. – С. 121-127.
6. Молнар О.С. Оцінка наявного туристично-рекреаційного потенціалу рекреаційних зон Закарпаття / О.С. Молнар, О.І. Марченко // Берегівський туристичний інформаційний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.berehovo-tour.info/index.php?id=229:2009-01-31-09-00-00&option=com_content&view=article.
7. Новикова В.І. Природно-лікувальні ресурси санаторно-курортного комплексу України / В.І. Новикова, А.С. Пустовойт // Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 жовтня 2014 р., м. Черкаси). – Черкаси : Брама-Україна, 2014. – С. 381–391.
8. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В. Фоменко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 312 с.
9. Шандор Ф. Реалії та перспективи туризму в Закарпатті / Ф. Шандор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakarpattia.com/?p=2255>.

***

Смирнов І.Г.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Актуальність. Розкрито європейські особливості комплексного використання історико-архітектурної спадщини для розвитку туризму в історичних містах на прикладі польського та португальського досвіду та визначено напрями його застосування в умовах українського міста Кам'янця-Подільського та польського міста Тарнова. Ці міста об'єднують їхню багату історико-культурну спадщину, наявність потужних середньовічних

оборонних споруд, чисельність населення (дещо більше 100 тис. мешканців) та сучасний адміністративний статус (провінційні центри). У 1920-х рр. у цих містах перебували столиця Української Народної Республіки та Український Національний університет, що є особливо цікавим для туристів з України. Але Тарнів нині приймає в чотири рази більше туристів (1 млн/рік), ніж Кам'янець.

Вивченість у науковій літературі. Вивченням стану, проблем та перспектив застосування в Україні європейського досвіду комплексного використання туристичних ресурсів історичних міст займалися такі дослідники: Смирнов І.Г., Шандор Ф.Ф., Lomine L., Фастовець О.О., Магера О.О.

Мета статті – розглянути європейський досвід комплексного використання туристичних ресурсів історичних міст та визначити напрями застосування в Україні на прикладі Кам'янця-Подільського.

Виклад основного матеріалу. Історичні міста України та Польщі викликають значну цікавість туристів – як вітчизняних, так і іноземних. Це стосується безпосередньо українського Кам'янця та польського Тарнова, але останній приймає в чотири рази більше туристів (понад 1 млн/рік). При цьому конкурентна перевага за ресурсною базою є на боці українського міста, в якому знаходиться середньовічна оборонна фортеця, що дуже непогано збереглася, у той час як у Тарнові є лише руїни величного колись замку князів Тарновських. Виконаний нами порівняльний аналіз використання ресурсної бази для розвитку туризму у Тарнові та Кам'янці дозволив сформулювати пропозиції для українського міста з метою збільшення турпотoku іноземних та українських відвідувачів, зокрема, за рахунок виходу на нові міжнародні туристичні ринки (Ізраїль) та розширення туристичної пропозиції (містичний туризм).

Місто Тарнів за часів Середньовіччя було одним з найбільших та найкрасивіших міст Польщі. Потужний костел, велична ратуша, міщанські кам'яниці, цікава архітектура і багатий поліхромний живопис – все це створює неповторне обличчя міста. Вже на початку XVI ст. Тарнів налічував близько 1200 жителів. Місто було оточене оборонними мурами, мало водогін і каналізацію. Були розвинуті ремесло і торгівля. Власником Тарнова був видатний на той час політик, великий коронний гетьман Ян Тарновський, який свого часу заснував, крім Тарнова, міста Тарнобжег (у Польщі) і Тернопіль (1540 р. – в Україні). Резиденція гетьмана містилася у спадковому замку на г. Св. Мартина. У XVI ст. Тарнів був оточений новими

укріпленнями, фрагменти яких частково реконструювали у 1960-х рр. Сьогодні туристи можуть мандрувати вуличками Тарнова і милуватися ренесансними та готичними кам'яницями довкола площі Старий ринок, Миколаївським Домом, Ратушею, ренесансними та бароковими надгробними пам'ятниками родів Тарновських та Острозьких у кафедральному соборі та величним колись замком, руїни якого височіють над містом. Тарнів також має пам'ятки, пов'язані з єврейською спадщиною: це вул. Єврейська у Старому місті, стара синагога і взагалі цілий єврейський квартал з старим цвинтарем.

У 1920-х рр. Тарнів став осередком української влади в еміграції на чолі з С. Петлюрою. У готелі «Брістоль» на вул. Краківській розмістився український уряд, а за Міністерство закордонних справ УНР служив готель Солдінгера на вул. Гольдхаммера. У Тарнові були опрацьовані два проекти конституції УНР. Крім того, у 1920-х рр. у місті знаходилось центральне еміграційне бюро, засноване діячами Українського Червоного і Блакитного (ветеринарного) Хреста та Міністерством здоров'я УНР. Також тут діяли: Український жіночий союз та Союз українок, Український хор, Українська спілка бухгалтерів і рахівників тощо. У Тарнові було засновано Український Національний університет, основу якого склали науковці та студенти Кам'янець-Подільського Українського університету, які переїхали до Тарнова з приходом на Поділля «совітів». У місті знаходився видавничий центр української еміграції – тут друкували пресу та урядові газети УНР, книжки, театральні афіші, організували вистави, концерти, лекції. Звідси, зрештою було зроблено ще одну спробу визволення України – здійснено так званий Листопадовий рейд, що закінчилось поразкою. У міжвоєнний період у Тарнові проживало до 300 громадян України. Про це нагадує пам'ятна табличка на кам'яниці по вул. Краківській, 9, де зараз знаходиться чотиризірковий готель «Брістоль».

Нині Тарнів є значним туристичним центром Польщі з найбільшим після Кракова комплексом пам'яток старовини у південній частині країни. У загальному обсязі турпоточку до Тарнова переважають польські туристи (82%), а серед іноземних туристів – найбільше з Німеччини, Угорщини, Франції, США, Ізраїлю і Великої Британії. Останніми роками спостерігається зростання прибуття туристів з інших країн, у тому числі – з України. Сьогодні Тарнів має населення 111 тис. осіб, а приймає щорічно понад 1 млн туристів (табл. 1).

**Показники розвитку туристично-готельного господарства
Тарнівського регіону за 2012–2015 рр. (за матеріалами [1])**

Роки	Кількість туристів, тис. осіб			Кількість ночівель, тис.			Кількість туристів із ночівлею, тис. осіб		
	загалом	у тому числі іноземців	частка, %	загалом	у тому числі іноземців	частка, %	загалом	у тому числі іноземців	частка, %
2012	985	180	18,3	295	40,0	13,6	185	29,5	15,9
2013	990	180	18,2	300	35,0	11,7	188	30,0	16,0
2014	1000	180	18,0	300	32,5	10,8	194	30,0	15,5
2015	1000	175	17,5	358	32,2	9,0	199	32,0	16,1

Кам'янець-Подільський має приблизно таку ж кількість мешканців, але приймає в чотири рази менше туристів. З Кам'янцем-Подільським Тарнів поєднує не тільки місцезнаходження Українського університету (як зазначено вище), але й те, що в різні часи у цих містах знаходилася столиця Української Народної Республіки (УНР). Зокрема, в Кам'янці це було з 22 березня 1919 р. до середини листопада 1920 р., а в Тарнові – з листопада 1920 р. до кінця 1930-х рр. Об'єкти, пов'язані з діяльністю уряду УНР у ті роки, є значним туристичним ресурсом як у Кам'янці, так і у Тарнові. В останньому випадку цей ресурс є ідентифікованим і рекламованим, зокрема, в Україні під час щорічних туристичних виставок у Києві, для чого видано спеціальний рекламний буклет українською мовою «Тарнів і регіон», один із розділів якого так і називається – «Тарнів – столиця УНР».

Порівняльною перевагою Кам'янця є наявність унікальної середньовічної міської фортифікаційної системи із замком, які непогано збереглися до наших часів, у той час як у Тарнові є нині лише руїни колишнього замку Тарновських. Але туристів до Кам'янця приїжджає значно менше, ніж до Тарнова: у 2017 р. місто прийняло близько 250 тис. туристів, з яких частка іноземців не перевищила 5%. Серед іноземних туристів, які походили з 50 країн світу, переважали поляки (57%), а також були американці, британці, німці, французи, чехи, італійці, канадці, іспанці, турки [2].

Однією з можливостей поглиблення міжнародної диверсифікації турпотоків та виходу на нові міжнародні туристичні ринки з метою подальшого збільшення кількості туристів для Кам'янця-Подільського є, наприклад, можливість задіяти єврейську спадщину міста та Поділля, зокрема, для приваблення туристів з Ізраїлю, яких за останні роки у Кам'янці не зафіксовано (на відміну від Тарнова, де вони займають п'яте місце серед іноземних відвідувачів за чисельністю, а також українських міст Києва,

Львова тощо). Між тим, наявна єврейська спадщина Кам'янця-Подільського надає такі можливості. Так, у XVI–XVIII ст. (за влади Речі Посполитої) євреям не дозволялося жити в місті. Це пояснювалось тим, що місто було найбільшим військово-фортифікаційним осередком Поділля та мало виключно важливе оборонно-прикордонне значення на південно-східних рубежах Речі Посполитої. Тому вулиці під назвою «Єврейська» (як у Львові, або у тому ж самому Тарнові) у Кам'янці немає. Єврейське населення тоді проживало у торговельному передмісті Кам'янця під назвою «Карвасари» (викривлене караван-сарай). Коли з 1797 р. (згідно указу російського імператора Павла I) євреям було дозволено жити у Кам'янці-Подільському, заможніші карвасарські євреї переселилися до міста, а на Карвасарах залишилась єврейська біднота. У XIX – на початку XX ст. єврейська громада міста проживала компактно у східній частині Кам'янця (на Східному бульварі, або так званих Валах). Тут діяли дві синагоги, єврейська школа та лазня. На Валах наприкінці XIX ст. було зведено чотирьохповерховий (!) будинок Кам'янець-Подільської хоральної синагоги, який примикав до середньовічної оборонної споруди – Гончарської башти. У післявоєнний час занедбаний та напівзруйнований будинок синагоги стараннями міської влади відновили та 1968 р. у ньому відкрили ... ресторан під назвою «Стара фортеця», який працює і нині.

Ще одним напрямом розширення та диверсифікації туристичної пропозиції Кам'янця-Подільського, враховуючи європейський досвід, може бути його використання в якості локації «темного» або містичного туризму [3, с. 279; 4; 5, с. 43]. Цей різновид туризму в Україні нині активно розвивається у Києві, Львові, Чернігові [6], у той час як бренд «Містичний Кам'янець» практично не застосовується в українській туристичній практиці. Ресурсною базою для розвитку містичного туризму у Кам'янці-Подільському можуть бути численні легенди про це старовинне місто, історичні події та постаті видатних українців, литвинів, поляків, вірменів, турків, греків (точніше, грекинь – С. Вітт-Потоцької) тощо, пов'язані з «Перлиною Поділля», а також зображення різноманітних гербів на середньовічних спорудах міста та таємничих написів латинською мовою [7; 9].

Про легенди достатньо повно інформує джерело [8], а щодо гербів, яких у пам'ятках архітектури Старого міста Кам'янця-Подільського нараховується понад 40 (табл. 2), то з кожним з них теж пов'язана цікава, часто таємнича оповідь. Адже герб, зображений на пам'ятці архітектури, є своєрідним ключем до історії міста. Він може багато розповісти про давні події та про людей, чий герб збереглися до нашого часу. Перші родові герби з'явилися у Західній Європі у ранньому середньовіччі (XI–XII ст.).

**Зображення гербів на середньовічних спорудах
Кам'янця-Подільського (за матеріалами [7])**

Герби	Час створення, ст.	Споруда, де знаходиться герб
<i>Герби адміністративних і релігійних структур</i>		
Герб Поділля (воєводства, губернії – сонце з 16-ма променями з різними додатками)	XV–XVIII	Міська ратуша
	XIX	Кам'яний стовп (пілон) на Старопоштовому узвозі
	XVIII	Домініканський костел Св. Миколая
Герб Кам'янця-Подільського (сонце з 16-ма променями)	XVIII	Міська ратуша
Старий герб м. Кам'янця-Подільського (до 1793 р.) – Св. Юрій Зміборець	XVI–XVIII	Східна стіна Руської брами
Герб Речі Посполитої (герби Польщі – одноголовий орел та Литви – вершник на коні «Погоня»)	XVIII	Кафедральний костел
	XVIII	Польська брама (плита зберігається у Кафедральному костелі)
Герб Польського королівства (одноголовий орел)	XVI–XVIII	Руська брама
		Вежа Руської брами
		Різницька (Гончарська) вежа
Герб Великого князівства Литовського («Погоня» або «Вігіс»)	XVII–XVIII	Палац Чарторийських
Герб Російської імперії (двоголовий орел)	XIX	Кам'яний стовп (пілон) на Старопоштовому узвозі
Герб Кам'янецької католицької капітули (ради при єпископі)	XVIII	Амвон у Кафедральному костелі
Герб чернечого ордену братів-домініканців	XVIII	Вхід до Домініканського костелу Св. Миколая (під гербом «Пилява» родини Потоцьких)
<i>Герби шляхетських родин</i>		
«Делла Ровере» (герб Папи Юлія II)	поч. XVI	Папська вежа Старого замку
«Косцеша» (герб єпископа Л. Слончевського)	XVI	Каплиця Кафедрального костелу
«Єліта» (герб єпископа М. Дембовського)	XVIII	Фасад Кафедрального костелу
«Прус» (герб П. Дамецького)	XVII	Кафедральний костел (перенесено з Домініканського костелу)
«Труби»	прибл. XVIII	Трон єпископа у Кафедральному костелі
«Пилява» (герб родини Потоцьких)	XVIII	Вхід до Домініканського костелу Св. Миколая
		Фронтон Домініканського монастиря
«Задора» (герб магнатів Лянцкоронських)	XVI	Портал Францисканського костелу
«Абданк» (герб родини Бучацьких)	XVI	Південний фасад вежі Ковпак Старого замку
«Кораб» (герб гнєзненського архієпископа Яна Ласького)	XVI	Південний фасад Ласької вежі Старого замку

Само слово «герб» (польск. Herb) походить від нім. Erbe – спадщина. Оскільки у давнину шляхетські родини надавали великі кошти на спорудження, реставрацію або ремонт костелів та монастирів, оборонних споруд міста, то їхні герби часто зображалися на його мурах. Так, над входом до Домініканського костелу Св. Миколая знаходиться герб родини Потоцьких «Пилява» (хрест із двома з половиною раменами), а під ним – герб чернечого ордену братів-домініканців (пес, який тримає у пащі палаючий смолоскип, що символізує світло віри, яке несли по всьому світу брати-проповідники). На східному фасаді Папської (Кармалюкової) вежі є плита з гербом Папи римського Юлія II (1503–1513 рр.), який надав кошти на реставрацію Кам'янецького замку, на початку XVI ст. на ці ж кошти було зведено і вежу. На кам'яному щиті зображено дуб із перехрещеними гілками (так описував його подільський історик Є. Сіцінський) – це герб римського роду Делла Ровере, з якого походить Папа Юлій II. Герб «Єліта» (польск. внутроці, кишки) колись називався «Козлароги». Нині майстерно вирізьблений з каменю герб єпископа М. Дембовського «Єліта» прикрашає західний фасад Кафедрального костелу: це три перехрещених списи (у кольорі зображувалися, як золоті списи на червоному полі). Під гербом знаходиться меморіальна плита з написом латинською мовою на честь М. Дембовського, оскільки саме він у XVIII ст. відновив костел після турецької окупації, відреставрував головний фасад у стилі бароко. Також його зусиллями було встановлено позолочену статую Діви Марії на мусульманському мінареті, прибудованому турками до західного фасаду костелу у 1672–1699 рр. Герб «Єліта» зображено також на пам'ятній урні, що знаходиться праворуч від каплиці Пресвятих Тайн. У цій урні зберігається серце М. Дембовського, а тіло його було поховане у підземеллях костелу, які теж варто відкрити для туристів і саме там закінчувати екскурсію. Не менш цікавими для туристів є історії, пов'язані із іншими гербами, зображення яких можна бачити і сьогодні на древніх мурах Кам'янця, незважаючи на століття, що минули, та різні влади, що урядували в місті і на Поділлі (литовська, польська, російська, радянська). Це герби «Абданк», «Пшегоня», «Гриф», «Правдзиц», «Косцеша», «Прус», «Задора», «Кораб», «Ястшембец», «Труби» та ще декілька не ідентифікованих через їхню давність та погану збереженість.

Крім гербів шляхетських родин, цікавим для туристів, зокрема, іноземних – передусім з Польщі та Литви, буде ознайомлення з гербами Речі Посполитої (унійної держави Польщі та Литви), Королевства Польського та Великого Князівства Литовського. Цих державних утворень вже давно немає

на мапах Європи та світу, сучасні незалежні європейські держави (республіки) Польща та Литва нині мають свої кордони далеко від Поділля, але на древніх мурах Кам'янця-Подільського і сьогодні можна зустріти їхні старовинні герби. Так, з правого боку від входу до Кафедрального костелу, на невеликій відстані від підлоги, вмонтовано плиту з гербами Польщі (одноголовим орлом) та Литви (вершником на коні, «Погоня»). Поєднання цих гербів було символом польсько-литовської унії та утворення нової на той час держави – першої Речі Посполитої (1569 р.). Емблема «Погоня» також збереглася у гербах багатьох литовських князів. Так, герб «Погоня» використовувався литовським родом Чарторійських: саме такий герб прикрашає камін у палаці Чарторійських на вул. Зарванській у Кам'янець-Подільському, де нині знаходиться греко-католицька місія. Декілька гербів було на стінах Руської брами у долині р. Смотрич. Збудована на початку XVI ст., вона входила до потужного оборонного вузла у південній частині Старого міста. На фасаді Руської брами було вмонтовано старий герб Кам'янця (Св. Юрій Змієборець) і герб капітана кам'янецьких фортифікацій Станіслава Лянцкоронського «Задора». Кам'яна плита з гербом Кам'янця знаходиться на східній стіні брами і зображує Св. Юрія на коні, який вбиває дракона або змія. Зображення Св. Юрія протягом століть було гербом Кам'янця, аж поки російська влада не зробила гербом міста давню подільську емблему – сяюче усмінене сонце.

Переважна більшість гербів у пам'ятках архітектури Кам'янця-Подільського виконана із великою майстерністю. Порівняно невелика частина гербів становить лише зображення щиту і символу, більшість же гербів представлено у розвиненій іконографії: вони мають корони, намети, мантії та інші декоративні елементи. Історико-туристичне значення гербів, як геральдичних зображень в історичній архітектурі Кам'янця-Подільського, полягає у тому, що вони є пам'ятками давніх часів, цінними історичними джерелами, а також мають велику художньо-естетичну цінність і тому являють собою потужний, на нашу думку, унікальний для Східної Європи ресурс для розвитку темного та містичного туризму.

Також можна рекомендувати у контексті теми статті розглянути досвід Португалії, де заохочується державою створення готелів в історичних будівлях [13]. Так, готель «York House Hotel» (2,5 км від центру Лісабону) знаходиться у колишньому будинку кармелітського монастиря, що був споруджений 300 років тому. Його старовинна архітектура виглядає нині як при кармелітах: товсті кам'яні мури, перекриття-балки, масивні дерев'яні двері із засовами. А в районі вокзалу Росіу є недорогий, але концептуальний

«Independente Hostel», що розташувався безпосередньо у резиденції колишнього посла Швейцарії (Швейцарській амбасаді), в інтер'єрі якого є багато архітектурних оригінальних елементів, які поєднуються із сучасним оздобленням. Ці посольські апартаменти відрізняються розкішною терасою на даху з видами на місто. Готелі у старовинних палацах, замках, маєтках Португалії називаються поузадами. Держава це явище всіляко заохочує. Як правило, у них зберігається старовинний інтер'єр: дзеркала, гобелени, вінтажні елементи санвузлів – все від колишніх родовитих господарів. А навкруги – вікові сади, парки, вина із власних гербових погребів і взагалі цікаво. Так, у містечку Келуш, недалеко від столиці є позад, що міститься у колишніх казармах королівської гвардії, які знаходяться навпроти палацу Марії I. Або «Freixo Palace Hotel» у м. Порту, який знаходиться у палаці XVIII ст., або позад «De Viana do Castelo» у м. Віана-ду-Каштелу на вершині пагорба, з якого відкривається мальовнича панорама на місто та річку. Особливо можна відзначити чудовий палац – мисливський будинок у Національному парку Буссако (на півдорозі з Лиссабону до Порту), який перероблений у розкішний готель «Palace Hotel do Bussaco». У XVII ст. тут був чернечий орден босих кармелітів, а через сто років – жили португальські монархи. Паралелі з Кам'янцем-Подільським напрошуються самі по собі: тут є і колишні військові казарми XVIII ст., які нині пустують; і потужна семиповерхова башта Стефана Баторія (за радянських часів тут був якийсь склад, а нині – пустка); не кажучи вже про кілька споруд старовинних монастирів і колишніх костелів, а також оборонних веж та укріплень, де можна запропонувати створити концептуальні готелі, ресторани чи кав'ярні, тематичні військово-історичні експозиції, музей воєнної історії Поділля та України тощо.

Висновки. Українсько-європейське співробітництво нині має розмаїті напрями, зокрема у сфері співпраці з відновлення та збереження спільної культурно-історичної спадщини, з розвитку туризму, із зміцнення зв'язків між вищими навчальними та науковими закладами тощо. У цьому контексті важливе значення має застосування європейського досвіду приваблення туристів до історичних міст на підставі комплексного використання туристичних ресурсів останніх. Проведене у статті порівняння особливостей розвитку туризму та використання туристичних ресурсів історичних міст Тарнова (Польща) та Кам'янця-Подільського (Україна) вказує на можливість диверсифікації туристичної пропозиції Кам'янця за рахунок «темного» та містичного туризму, а також виходу на нові міжнародні туристичні ринки (наприклад, Ізраїль), осучаснення туристичної інфраструктури міста та

регіону шляхом створення нових сучасних готелів і ресторанів, у тому числі в історичних спорудах (використовуючи досвід Португалії), будівництва сучасних культурних осередків та центрів мистецтва, парку розваг та канатного парку, можливо, аквапарку, майданчиків рок-клаймбінгу (скелелазіння, чому сприяють особливості рельєфу, наприклад каньйон р. Смотрич) тощо. Слід також активніше використовувати можливості участі у міжнародних туристичних виставках для просування та реклами різноманітних туристичних атракцій історичних міст.

1. Tarnow [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.tarnow.travel.
2. Туристично-інформаційний центр Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.3849.com.ua/news/1918681.
3. Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму : підруч. / Ф.Ф. Шандор, М.П. Кляп. – К. :Знання, 2013. – 334 с.
4. Фастовець О.О. «Темний» туризм як напрям туризму спеціальних інтересів в Україні / О.О. Фастовець // Туристичні тренди – 2017: інновації, бренди, дестинації : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. ; ХТЕІ КНТЕУ. – Харків : Цифра-Принт, 2017. – С. 65–72.
5. Lomine L. Key Concepts in Tourism / L. Lomine, J. Edmunds.– London–N.Y. : PalgraveMacmillan, 2007. – 230 p.
6. Загадочная Украина: мистика, тайны, легенды // Фокус : спецпроект. – 2015. – № 4 (31). – 66 с.
7. Осетрова Г.О. Герби в пам'ятках архітектури Кам'янця / Г.О. Осетрова. – Кам'янець-Подільський : Медобори–2006, 2011. – 32 с.
8. Вінюкова-Волкова В. Легенди Старого Кам'янця/ В. Вінюкова-Волкова. – Кам'янець-Подільський : Медобори–2006, 2009. – 48 с.
9. Осетрова Г.О. Латинські написи в пам'ятках архітектури Кам'янця / Г.О. Осетрова. – Кам'янець-Подільський : Медобори–2006, 2014. – 64 с.

***

Тищенко О.В.

Науковий керівник: В.І. Новикова

КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ – СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ЧЕРКАЩИНИ

Актуальність. Туризм на Україні став одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури. Черкащина – це унікальна територія, яка є і в подальшому може бути осередком розвитку туризму, оскільки вирізняється історико-культурним значенням, географічним розташуванням та природно-рекреаційним потенціалом. Це край, де зароджувалася Україна, як держава. Саме тут близько 6 тис. років тому набула поширення всесвітньо відома трипільська культура – одне з найбільш яскравих явищ стародавньої історії

Європи. Ще в часи Київської Русі регіон відіграв важливу роль захисту південного порубіжжя держави. Черкащина та, передусім Черкаси і Канів, стали центром формування українського козацтва.

Вивченість у науковій літературі. Теоретичні та практичні аспекти регіонального розвитку культурно-пізнавального туризму досліджують такі відомі вітчизняні вчені як: О.О. Бейдик, В.Г. Гуляєв, А.П. Дурович, Д.М. Стеченко, Л.М. Яцун, В.К. Федорченко, В.І. Цибух, Л.М. Черчик та ін.

Мета статті – дослідження та обґрунтування засад культурно-пізнавального туризму, як стратегічного у туристичній галузі Черкаської області.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Черкащина – це багаті природні ресурси, значний історико-культурний потенціал, багатство архітектурних та археологічних пам'яток, які відображають різні етапи розвитку історії і культури краю, життя і діяльність відомих людей, мають мистецьку і наукову цінність. На Черкащині багато історичних та культурних об'єктів, які відображають різні етапи розвитку історії і культури краю, життя і діяльність відомих людей, мають мистецьку і наукову цінність, особливу роль відіграють заповідники області.

На Черкащині є заповідні місця, де на кожному кроці оживають давні звичаї і традиції українського народу. У регіоні знаходиться 39 державних музеїв, 558 історико-культурних, 581358 мистецьких, 7169 археологічних пам'яток, 78 музеїв на громадських засадах, 141 музей при закладах освіти та 7 історико-культурних заповідників: Чигиринщина – історичне ядро української нації, центр українського державотворення заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка» на Звенигородщині; Шевченківський національний заповідник в м. Каневі; Корсунь-Шевченківський історико-культурний заповідник; Кам'янський історико-культурний заповідник; історико-культурний заповідник «Трахтемирів», заповідник трипільської культури в м. Тальному.

Із 63 історико-культурних заповідників України вісім розташовані на Черкащині, трьом із яких надано статус національних. Найближчим часом планується створити ще один заповідник – Мліївський. Певному часовому періоду присвячені Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник (події Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., історія козацтва) і Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура» (трипільська культура), а Державний історико-культурний заповідник «Трахтемирів» – конкретній місцевості: унікальність історико-культурного ландшафту Канівського Подніпров'я, насиченого архітектурними пам'ятками. Хоча Національний історико-культурний

заповідник «Чигирин» і висвітлює особливості життя та діяльності гетьмана України Богдана Хмельницького, але все це в контексті історії українського козацтва, становлення української державності. З метою цілісного уявлення про життєдіяльність конкретної видатної особи організована робота всіх інших історико-культурних заповідників на Черкащині.

До послуг туристів на Черкащині – 9 національних та державних історико-культурних і природних заповідників, Національний дендрологічний парк «Софіївка»; Шевченківський національний заповідник, м. Канів – перший в Україні історико-культурний заповідник, удостоєний статусу національного, краєвиди якого є ілюстрацією рядків «Заповіту» Т. Г. Шевченка. Сьогодні – це культурно-освітній, науково-дослідний і туристичний центр, який вивчає і популяризує надбання української національної і світової історико-культурної спадщини;

Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка», Звенигородський район – це край, де народився та провів своє дитинство Тарас Шевченко, тут відтворено хати де, власне, народився Т. Г. Шевченко, хату діда, колишню садибу Тарасових батьків, збережені хати дяка, будинок поміщика Енгельгардта;

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» – Чигиринщина – земля козацької слави. Це батьківщина видатного полководця Богдана Хмельницького. Тут розбудовувалась Українська козацька держава, ці місця стали колискою великого повстання Коліївщини XVIII ст., тут діяла в 1918–1922 рр. Холодноярська організація.

Дендрологічний парк «Софіївка», м. Умань – це один з найгарніших парків України і світу, який створив граф Станіслав Потоцький для своєї дружини Софії. Саме тут можна побачити грецькі античні скульптури та неймовірної краси гроти, альтанки, газони на кшталт французьких. Це місце, де гармонійно поєднані природа, міфологія та творчість людських рук.

Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура» – заповідник є єдиним на території країн СНД заповідником однієї культури. Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура», утворений 2003 р. на території Тальнівського, Звенигородського і Уманського районів, досліджує 11 поселень-гігантів Трипільській цивілізації площею 2045 га. До його складу входять також музей та палац графів Шувалових. Саме у с. Легедзиному Тальнівського району майже 6 тис. років тому набула поширення всесвітньо відома трипільська культура. Тут можна не тільки поспостерігати за роботою археологів, а й взяти участь у «Трипільській толоці».

Державний історико-культурний заповідником «Трахтемирів», заснований 1994 р., займає площу 590 га між селами Трахтемирів і Бучак Канівського району. На його території розташовано 81 археологічна, 9 історичних та 9 природних пам'яток. Заповідник «Трахтемирів», єдиний в області, не має власного приміщення. У зв'язку із цим заклад щороку організовує і проводить пересувні виставки у м. Каневі та екскурсії до археологічних, природничих та історичних пам'яток. Державний історико-культурний заповідник «Трахтемирів» – це місце протягом багатьох тисячоліть було центром розвитку декількох цивілізацій, місце першої козацької столиці, місце, де відбулося нашарування багатьох «часових зрізів» історії та слідів багатовікової людської діяльності. Це еталон реалізації ідей про неординарність природного й історичного ландшафту. У кращі свої часи Трахтемирів був першою козацькою столицею ще до Чигирин, Батурина та Глухова. Зараз тут знаходиться найбільше в Україні козацьке поховання.

Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник – захоплює неординарністю, адже спланований він шляхом використання мотивів первісного ландшафту. Безперечною окрасою заповідника є палацовий ансамбль Лопухіних-Демидових, розташований на мальовничому гранітному острові посеред річки Рось. Зараз ця садиба – один із кращих садово-паркових комплексів України у стилі романтизму. У 2008 р. на території ландшафтного парку заповідника виявлені залишки житла та господарської ями давньоруського часу. Розпочато дослідження житла.

Кам'янський історико-культурний заповідник – туристи щороку приїждять сюди, щоб побачити піаніно Петра Чайковського та скелю, відпочиваючи на якій Олександр Пушкін дописав свого «Кавказького бранця». Тут, на правому березі річки «Тясмин», розташований парк «Декабристів», в якому можна побачити Зелений будиночок та грот, де за переказами збиралися декабристи, дуб Чайковського, а також величні та ніби живі пам'ятники Олександрю Пушкіну та Петру Чайковському. До його складу входять 3 музеї та 13 пам'яток державного і національного значення. Закладом проводяться ґрунтовні дослідження поселення раннього залізного віку, Чорноліської та Черняхівської культур, поселення ранніх слов'ян та скіфського часу. За їх результатами відкрито і нанесено на археологічну карту краю три поселення стародавніх людей (скіфський час, доба бронзи, ранні слов'яни).

Державний заповідник «Стара Умань» – створений у 2005 р. та включає в себе 156 об'єктів культурної спадщини (переважно – XVIII – поч. XX ст.), що розташовані на площі 80 га у центральній (старій) частині міста Умань. До складу заповідника ввійшов будинок Василіанського Свято-Богородицького монастиря, що є найстарішою будівлею міста (засновано у 1765 р. Францішеком Салезієм Потоцьким).

Канівський природний державний заповідник – створений у 1923 р. на базі Канівського навчально-дослідного лісового господарства, основними функціями якого є охорона еталонних та унікальних природних комплексів лісостепу, збереження біорізноманіття, спостереження за зміною природних процесів. Невід'ємною частиною історії заповідника є життя і творчість великого вченого, історика, археолога, краєзнавця, фундатора Українського історичного музею академіка Миколи Федоровича Біляшівського, багато оригінальних документів про життя та творчість якого збережені у невеликих меморіальних кімнатах музею.

Висновки. Отже, рекреаційні і культурно-пізнавальні ресурси Черкащини та вмiле їх використання можуть закласти надійний фундамент для подальшого розвитку туризму на території області. Залучення в рекреаційну діяльність нових видів рекреаційних ресурсів природного і культурно-історичного походження розширює можливості розвитку туризму, сприяє задоволенню різноманітного рекреаційного попиту і економічному зростанню регіону. Заповідники є не лише зберігачами, а й дослідниками популяризаторами історико-культурної спадщини нашого народу. Незважаючи на певні матеріально-технічні складнощі у їх діяльності, науковці заповідників забезпечують повноцінну роботу своїх закладів з питань дослідження та охорони об'єктів культурної спадщини, польових розвідок і розкопок, пошукової і збиральницької роботі, побудові музейних експозицій.

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія / О.О. Бейдик. – К. : Київський ун-т, 2001. – 395 с.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси Середнього Подніпров'я (на прикладі Черкаської області) / О.О. Бейдик, В.І. Новикова // Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (10 жовтня 2001 р., м. Київ). – К. : Знання Укр., 2002. – С. 485–498.
3. Черкащина туристична // Офіційний портал Черкаської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ck-oda.gov.ua/turyzm-oblasne-dochirnjepidpryjemstvo/>.

***

2. Тематичні маршрути туристських подорожей Україною

Башловка Д.С., Придатченко Д.В., Пустова О.І.
Науковий керівник: В.С. Сайчук

ПЕРСПЕКТИВНІ ТЕМАТИЧНІ ТУРИСТИЧНІ МАРШРУТИ УКРАЇНОЮ

Актуальність. На сьогодні туристична діяльність набирає все більших обертів. Туризм – як одна із форм рекреації, забезпечує повноцінний відпочинок кожного, задовольняючи будь-які інтереси. Саме туристична сфера здійснює істотний вплив на соціальний та економічний стан держави та її регіонів. Вона позитивно впливає на розвиток більшості галузей господарювання, сприяючи їх розвитку та, як наслідок, забезпечуючи додаткові надходження в бюджет. Тому невід’ємною складовою успішного розвитку активного туризму в Україні є розроблення туристичних маршрутів.

Вивченість у науковій літературі. Питанням вивчення туризму, та й зокрема актуальністю розробки туристичних маршрутів займалися такі відомі вчені, як Агафонова О.Є., Кифяк В.Ф., Лук’янова Л.Г., Любіцева О.О., Мазур Ф.Ф., Мацола В.І. та ін. Однак слід зазначити, що не багато вітчизняних вчених досліджують окремі елементи туризму, які здатні вплинути на його розвиток та активізувати туристичну діяльність в цілому.

Мета статті – розглянути найпопулярніші види тематичних туристичних маршрутів та дослідити один із них.

Виклад основного матеріалу. Туристський (туристичний) маршрут – попередньо спланована туристами або суб’єктом туристичної діяльності подорож, що може охоплювати один чи декілька туристських шляхів і характеризується визначеним порядком пересування туристів через певні географічні пункти. Складниками туристського маршруту є його пункти: початковий, проміжні і кінцевий, стежки і дороги, які їх з’єднують безпосередньо чи розгалуженнями [5].

Туристичні маршрути класифікують за різними ознаками, саме класифікація за метою відповідає їх тематиці. Тож класифікація тематичних туристичних маршрутів має такий вигляд [3]:

- пізнавальні;
- рекреаційні;
- курортно-лікувальні;
- спортивні;
- наукові;
- релігійні.

Тож тематичний туристичний маршрут – це тур, який базується на переважанні у програмі екскурсійного обслуговування, занять пізнавальної спрямованості (оглядові і тематичні екскурсії, відвідування музеїв, фольклорних свят, вивчення мови і т. ін.). Крім того, згідно з класифікацією аналізованої попередньо, вони можуть мати наукову чи навіть курортно-лікувальну мету [2].

Туристичні райони України багаті на туристичні ресурси, як суспільно-історичні, так і природні. Серед них, зокрема можна виділити Причорноморський, Карпатський та Полісько-Подільський райони. Значною кількістю культурних об'єктів та подієвих ресурсів славиться Центральний і Столичний райони. Район нового туристичного освоєння – Придніпровський – має значні перспективи щодо розвитку промислових туристичних маршрутів.

На основі аналізу туристичних можливостей України можна скласти перелік перспективних тематичних туристичних маршрутів різними туристичними районами України (табл. 1).

Серед наведених туристичних маршрутів найбільш широко розкриває історичне минуле нашої держави маршрут «Шляхами гетьманів України». Проаналізувавши пропозиції суб'єктів туристичної діяльності на ринку туристичних послуг, можна дійти висновку, що даний маршрут має значну популярність серед туристів. Існують деякі його варіації. Наприклад, туристичні фірми пропонують екскурсію з Києва до Батурина через смт Козелець. На цьому маршруті туристам пропонують відвідати Собор Різдва Богородиці у Козельці, що збудований у середині XVIII ст. на замовлення графині Наталії Розумовської на знак подяки Богові за щасливу долю її синів. Архітекторами були Іван Григорович-Барський та Андрій Квасов, який збудував і дзвіницю поряд із собором. У цьому соборі зберігається унікальний дерев'яний іконостас, виконаний за проектом уславленого петербурзького придворного архітектора В. Растреллі [4].

Перспективні тематичні туристичні маршрути України

Назва маршруту	Туристичні райони
Найвизначніші фортеці	Північне Причорномор'я та Поліський і Подільський райони
Шляхи видатних постатей	Північне Причорномор'я, Центральний і Столичний райони
Захоплюючі круїзи	Північне Причорномор'я
Славетні о-ви	Північне Причорномор'я, Придніпровський
Традиції південних сіл	Північне Причорномор'я
Унікальні природні об'єкти	Північне Причорномор'я
Релігійні святині Європи	Карпати, Поліський та Подільський туристичні райони
Шляхами видатних емігрантів	Поліський та Подільський, Центральний і Столичний райони, Придніпровський
Унікальні каньйони	Поліський та Подільський туристичні райони
Пам'ятки промислової архітектури	Карпатський
Шляхами гетьманів України	Карпатський, Поліський та Подільський туристичні райони, Центральний і Столичний райони
Державні історико-культурні заповідники	Поліський та Подільський туристичні райони
Гетьманські столиці	Центральний, Столичний і Північно-Східний райони
Шляхами українських меценатів і промисловців	Центральний і Столичний райони, Придніпровський
Педагогічні тури	Центральний і Столичний райони
Шляхами славнозвісних січей та похованнями гетьманів	Придніпровський

Проте найбільш змістовним є двохденний маршрут, яких охоплює більше історичних місць. Це дає змогу туристам сильніше проникнути в дух козацтва, відвідуючи туристичні об'єкти. Тож, маршрут проходить такими населеними пунктами: Київ – Кролевець – Глухів – Путивль – Батурин – Київ.

У Кролевці на туристів чекає знайомство з унікальними рушниками та яблунею-садом, що є пам'яткою природи загальнодержавного значення. Її вік – понад 200 років, росте у вигляді куща. Коли частина дерева має померти, гілки нахиляються до землі і укорінюються. Ніде у світі немає такої дивовижної яблуні. Весною можна влаштувати фотосесію біля квітучого дерева-саду, а восени – посмакувати її плодами.

Наступна зупинка – Глухів. Це місто має міцний зв'язок із козацтвом, оскільки останніх трьох гетьманів обирали саме тут. Глухів пропонує відвідати Національного історико-культурного заповідника «Глухів», що включає низку дуже цікавих об'єктів. Наприклад, Київська брама Глухівської фортеці, вік якої понад III ст. Брама мала подвійне значення: не лише оборонна споруда і важливий стратегічний пункт, а й своєрідна митниця, де перевіряли паспорти подорожуючих. Ще одним важливим туристичним об'єктом є Миколаївська церква. Це найстаріша будівля Глухова (збудована в 1685 р.), в якій, до того ж, наставляли на гетьманство Данила Апостола та Кирила Розумовського, а раніше виголосили анафему Івану Мазепі. Є пам'яткою історії та архітектури національного значення. Туристи також можуть відвідати Трьоханастасіївську церкву на околицях Глухова, яка зовні схожа на Володимирський собор у Києві. Кошти на будівництво церкви були надані гетьманшею Скоропадською Анастасією Марківною. І вже в 1717 р. церква постала мурованою спорудою на околицях Глухова.

Путивль відомий не лише партизанським рухом у роки Другої світової війни, а й розкішними культовими спорудами. Туристам пропонується огляд численних пам'яток Путивльського державного історико-культурного заповідника. Мовчанський монастир, збудований у XVII–XIX ст., був резиденцією Лжедмитрія I. До комплексу монастиря входить Собор Різдва Пресвятої Богородиці – мурована споруда, першокласна пам'ятка наришкінського бароко; надбрамна дзвіниця; оборонні мури з наріжною баштою; трапезна; тепла церква святого Іоанна Предтечі; настоятельський корпус. Наступна пам'ятка туристичного показу – Святодухівський монастир, що свого часу був жіночим монастирем, зведений у XVII ст. Наприкінці XVII ст. в одній з його келій тримали ув'язнену після стрілецького бунту московську царівну Софію.

Останнім туристичним пунктом є Батурин, який був резиденцією гетьманів України. Туристам запропонують відвідати об'єкти Національного

історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця». Перлиною є палац К.Розумовського, збудований шотландцем Ч. Камероном. Палац будували у 1799–1803 рр. Палаців подібної мистецької вартості в Україні одиниці. Будинок генерального судді Василя Кочубея – єдина споруда в Батурині, яка збереглася з часів перебування в місті резиденції гетьманів Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича та Івана Мазепи. Ще однією пам'яткою є Батуринська фортеця – комплекс фортифікаційних споруд і оборонних об'єктів міста Батурина, пам'ятка археології. Існувала в XVII – на початку XVIII ст. Заснована 1625 р. польською адміністрацією на лівому високому березі р. Сейм і стала частиною «Путивльського рубежу» – східної фортифікаційної мережі Речі Посполитої. Зруйнована за наказом Петра I у 1708 р. [1].

Цей туристичний маршрут дасть можливість туристам поринути у неймовірний світ українського козацтва та ознайомитися з його історичними місцями.

Висновки. Велике значення для сучасного розвитку туризму в Україні відіграють тематичні туристичні маршрути, які можуть мати не лише просвітницьке, а й оздоровче значення. Різні туристичні райони України мають власні «козири» у вигляді тематичних маршрутів. Тематичний маршрут «Шляхами гетьманів України» віддзеркалює значний розділ з історії козацтва та Гетьманщини на Лівобережжі. Суб'єкти туристичної діяльності здатні запропонувати цей маршрут на туристичному ринку. До того ж, він користується попитом серед туристів.

1. Гетьманські столиці, диво-яблуня та Ярославна в сльозах. Дослідницький тур [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://incognita.com.ua/ru/getmanski-stolici-divo-yablunya-ta-yaroslavna-v-slozah-doslidnickiy-tur>.
2. Кіптенко В.К. Менеджмент туризму / В.К. Кіптенко. – К. : Знання, 2010. – 502 с.
3. Смирнов І.Г. Логістика туризму / І.Г. Смирнов. – К. : Знання, 2009. – 444 с.
4. Тур «Батурин – Гетьманська столиця» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrainiantour.com/ua/tours/tour/baturin--getmanskaya-stolitsa/>.
5. Туристичний маршрут [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%88%D1%80%D1%83%D1%82.

***

ПЕРСПЕКТИВНІ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧІ ТУРИ ЗАКАРПАТТЯМ

Актуальність. Подорожі з лікувально-оздоровчою метою були та залишаються актуальними, адже у всі часи ця складова рекреаційної діяльності для людини дуже важлива. Сучасне суспільство, використовуючи свої можливості, пропонує нові напрями цієї туристської діяльності.

Вивченість у науковій літературі. Чимало науковців досліджувало лікувально-оздоровчі можливості Закарпаття, зокрема Я.І. Алмашій, В.В. Волошин, Н. Габчак, Г.П. Гаврилко, Н.М. Гоблик-Маркович, О.І. Марченко, О.І. Мілашовська, О.С. Молнар, Ф.Ф. Шандор, С. Форкош та ін.

Мета дослідження – визначити перспективні тури лікувально-оздоровчого спрямування на території Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу. Завдяки сучасним Інтернет-можливостям потрапити на лікування й оздоровлення на будь-який курорт у вподобаний санаторно-курортний заклад не тільки України, зокрема Закарпатської області, а й світу, можна дуже легко, зареєструвавшись і подавши заявку на відповідному сайті. Використовуючи Інтернет-джерела, споживачі шукають заклади, що їм підходять за лікувальним профілем, влаштовують за фінансовими можливостями, наявністю інфраструктурних об'єктів, місцем розташування та ін. Звичайно, що сучасну людину більше задовольняють санаторні комплекси з оновленою матеріально-технічною базою та широким вибором не тільки лікувально-оздоровчих, а і культурно-побутових послуг.

У Закарпатській області подібних закладів чимало, але в першу чергу слід відмітити такі санаторії [1]:

- Деренівська Купіль – складається з апартаментів, СПА-комплексу, ресторану і заводу мінеральних вод; високий рівень сервісу, європейські умови проживання;
- Карпатія – відомий ще за Австро-Угорщини, коли мінеральні води «Шаянська» поставлялися магнатам Парижа, Відня, Будапешта, тепер це заклад європейського класу, найкраще місце для відпочинку на відомому курорті Шаян;

- Сузір'я – новий сучасний заклад VIP-класу (вишукані, комфортабельні номери, боулінг, більярд, фітнес-зала, ресторан, бар, конференц-зала, критий басейн, зимовий каток, кінні прогулянки, гірськолижний спуск), територія якого являє ландшафтний парк із рідкісними рослинами, фонтанами і озерцями;
- Сонячна Долина – один із найновіших лікувально-оздоровчих закладів на курорті Поляна;
- Сонячне Закарпаття – найбільша бальнеологічна гастроентерологічна оздоровниця Закарпаття, розташована на курорті Поляна в урочищі Тихе на місці колишнього мисливського будинку австрійського графа Шенборна-Бухгейма; на території санаторію знаходиться новий сучасний СПА-готель європейського рівня «Solva Resort & SPA»;
- Теплиця – багатопрофільний санаторій, в якому використовують кращі медичні програми й оздоровчі процедури; родзинкою є розташований в лікувальному корпусі термальний басейн, де проводиться пасивна витяжка хребта; на території заходиться СПА-комплекс.

Окремо слід зупинитися на описі готельно-оздоровчого комплексу «Belle Royale» («Бель Рояль»), що затишно розташувався на березі гірської річки, в тихому лісі, між карпатських гір, на околиці м. Мукачево. Цей СПА-готель, який має 53 номери різних категорій, здатних прийняти більше 150 осіб, призначений для сімейного (номери з окремою кухнею, дитячими ліжечками та стільчиками, зручним окремим виходом у ліс, великим ігровим і дитячими майданчиками на вулиці), групового (велика кількість номерів класу «стандарт», конференц-зала, більярд), висококомфортабельного (номери класу «люкс», трьохкімнатні VIP-номери з двома ванними кімнатами, великою залом і окремим виходом на терасу) відпочинку. Висококваліфікований медичний персонал на сучасному обладнанні здатний проводити найрізноманітніші оздоровчі та лікувальні процедури. До програми оздоровлення входять: пресотерапія, магнітотерапія, ультразвукова терапія, інгаляції, гідро-лазерне зрошення, електротерапія, галотерапія, фітованни, лікувальна фізкультура, різноманітні види масажів, теренкур. На території комплексу розмістилися лікувально-діагностичний центр, соляна кімната, душ вражень, критий басейн (окремо для дорослих і для дітей), відкритий басейн, сауна, сінна парна, римська парна, турецький хамам, фітнес-зала, салон краси. Тут діють ресторан «Belle Royale» з європейською кухнею на 100 місць, дво-поверховий еко-ресторан із закарпатською кухнею на 100 місць, лаунж-бар, сигарний клуб, фітобар, є простора конференц-зала

на 100 місць із плазмовою панеллю (діагональ 55", з технологією Smart TV), екраном 3×4 м і вбудованим проектором, який забезпечує демонстрацію відеозображення будь-якого формату [1].

Найважливішою особливістю лікувально-оздоровчих турів є те, що вони за мобільністю є стаціонарними та передбачають перебування в якомусь одному певному санаторно-курортному закладі, який надає конкретній людині відповідно до показників стану її здоров'я необхідну медичну допомогу. Переїзд туриста під час лікувально-оздоровчого туру, передусім бальнеологічного спрямування, для питання мінеральної води з різних джерел (а відтак різного складу та мінералізації) є абсолютно неприйнятним, адже не тільки не сприятиме оздоровленню споживача, а й серйозно нашкодить його здоров'ю.

Дещо інша ситуація із мінеральними водами для зовнішнього використання (ванни, купання, зрошення та ін.): тут не такі жорсткі обмеження. Найчастіше у таких випадках використовуються термальні води – підземні води із підвищеною температурою. Виділяють такі їх групи: теплі або субтермальні (+20°C...+37°C), термальні (+37°C...+42°C), гіпертермальні (більше +42°C).

Відомий закарпатський фахівець із туризму Федір Шандор систематизував дані про специфічні лікувально-оздоровчі ресурси регіону та запропонував туристський маршрут «Геотермальні води Закарпаття»: Ужгород – Нижнє Солотвино – Мукачево – Косино – Берегово – Виноградово – Велятино. Цей маршрут містить пізнавальну інформацію як про лікувально-оздоровчі властивості цих вод, так і про їхні історико-культурні особливості, тобто хто відкрив води й їхні цілющі властивості, хто тут лікувався, чому [6].

Вважаємо перспективними такі тури різної спрямованості (культурно-пізнавальні, етнографічні, гастрономічні, природно-пізнавальні, екологічні та ін.), до яких додається лікувально-оздоровча складова, зокрема використання ресурсів та інфраструктури санаторно-курортних закладів.

Відомий у Карпатському регіоні туроператор «Відвідай» [5] пропонує більше 50 турів Закарпаттям. Серед них нами визначено кілька, що, на нашу думку, містять лікувально-оздоровчу складову. Їх коротку характеристику представлено у таблиці 1.

**Коротка характеристика турів Закарпаттям,
які містять лікувально-оздоровчу складову (за матеріалами [5])**

Назва туру	Анотація туру	Лікувально-оздоровча складова туру	Тривалість
Відпочинковий тур «Варишська палачінта»	Термальні комплекси «Косино» і «Золота Гора», карпатський бункер та найсмачніші млинці Закарпаття	– Барвінок (відпочинковий комплекс «Золота гора», де діє 4 сучасних термальних басейни із температурами вод +29°C...+39°C) – Косино (відпочинковий комплекс «Термальні води Косино» – 5 басейнів, 7 саун, середня температура в термальних басейнах +41°C)	2 дні / 1 ніч
Закарпатські новинки	Дегустації повидла, ковбаси, сирів, вин, закарпатських страв, а також храми, замки та термальні джерела	– Велятин (здавна б'ють джерела термальних вод, які мають в 33 рази вищу мінералізацію за морську, великий вміст йоду і броду та лікують багато хвороб)	2 дні / 1 ніч
Карпатські новинки за 5 днів	6 дегустацій, 4 термальні купання, 3 замки, канатна дорога, водоспади, наскельна фортеця, давні храми	– Косино (відпочинковий комплекс «Термальні води Косино» – 5 басейнів, 7 саун, середня температура в термальних басейнах +41°C) – Велятин (здавна б'ють джерела термальних вод, які мають в 33 рази вищу мінералізацію за морську, великий вміст йоду і броду та лікують багато хвороб) – Барвінок (відпочинковий комплекс «Золота гора», де діє 4 сучасних термальних басейни із температурами вод +29°C...+39°C) – Лумшори (бальнеологічний курорт; «варіння» на повільному вогні у величезних металевих чанах із мінеральною сірководневою водою) – Ужок (оздоровчий комплекс «Ужанські купелі»; місцева мінеральна вода із великим вмістом заліза)	5 днів / 4 ночі
Намісто Закарпаття	Курорти Воєводино і Красія, парк Шенборна, перечинські сири, мукачівські вина, ужанські купелі, Лемківське весілля	– Ужок (оздоровчий комплекс «Ужанські купелі»; місцева мінеральна вода із великим вмістом заліза; поповнити сили в трьох чанах із мінеральною водою, руській бані з гідромасажною бочкою, турецькому хамам і джакузі, фінській сауні й японській бані)	2 дні / 1 ніч

Продовження таблиці 1

Назва туру	Анотація туру	Лікувально-оздоровча складова туру	Тривалість
Релакс-тур «Термальне Закарпаття»	Панорами Карпат та вулички Ужгорода, смачна їжа та хороші вина, історії кохання та варіння у чані	– Косино (відпочинковий комплекс «Термальні води Косино» – 5 басейнів, 7 саун, середня температура в термальних басейнах +41°C) – Лумшори (бальнеологічний курорт; «варіння» на повільному вогні у величезних металевих чанах із мінеральною сірководневою водою)	2 дні / 1 ніч
Релакс-тур «Термальне Закарпаття» + фестиваль вина в Берегово	Панорами Карпат та вулички Ужгорода, смачна їжа та хороші вина, історії кохання та варіння у чані	– Косино (сучасний відпочинковий комплекс «Термальні води Косино» – 5 басейнів, 7 саун, середня температура в термальних басейнах +41°C) – Лумшори (бальнеологічний курорт; «варіння» на повільному вогні у величезних металевих чанах із мінеральною сірководневою водою)	2 дні / 1 ніч
Релакс-тур «Термальне Закарпаття» + цвітіння сакури	Панорами Карпат та вулички Ужгорода, смачна їжа та хороші вина, історії кохання та варіння у чані	– Косино (відпочинковий комплекс «Термальні води Косино» – 5 басейнів, 7 саун, середня температура в термальних басейнах +41°C) – Лумшори (бальнеологічний курорт; «варіння» на повільному вогні у величезних металевих чанах із мінеральною сірководневою водою)	2 дні / 1 ніч
Фітнес-тур в Карпати	4 фітнес-сесії, гірське повітря, мальовничі панорами полонини Боржави, найкрасивіший водоспад України	– Полонина Боржава (дихальна гімнастика та релакс-зарядка, піша прогулянка Боржавським хребтом з перервами, заняття із тибетської йоги, спортивна хода вздовж живописної гірської річки до водоспаду Шипіт, кардіосесія)	1 день
Фітнес-тур у Закарпаття	7 фітнес-сесій, мукачівський замок, термальний басейн, озеро Синевир, водоспад Шипіт, мальовничі панорами Карпат	– санаторій «Карпати» (неподалік від палацу знаходиться омолоджувальне джерело із гліцериновою водою) – Берегово (оздоровчий комплекс «Жайворонок», басейни з унікальною термальною водою із температурою +31°C...+45°C) – Келечин (унікальне джерело природно-газованої мінеральної води «Келечин» із групи нарзанів із високим вмістом заліза)	2 дні / 1 ніч

Із таблиці 1 видно, що сім із дев'яти проаналізованих турів триває 2 дні з однією ночівлею, тур «Карпатські новинки за 5 днів» розрахований на 5 днів / 4 ночі, що власне впливає з його назви, а «Фітнес-тур в Карпати» – на 1 день без ночівлі. У лікувально-оздоровчій складовій досліджених турів фігурують такі дестинації:

- Барвінок (у 2 турах);
- Берегово (в 1 турі);
- Велятин (у 2 турах);
- Келечин (в 1 турі);
- Косино (у 5 турах);
- Лумшори (у 4 турах);
- полонина Боржава (в 1 турі);
- санаторій «Карпати» (у 2 турах).

Таким чином, перспективними лікувально-оздоровчими турами вважаємо такі, що організуються до сучасних санаторних комплексів з оновленою матеріально-технічною базою та широким вибором не тільки лікувально-оздоровчих, а і культурно-побутових послуг. У Закарпатській області до таких закладів відносимо санаторії «Деренівська Купіль», «Карпатія», «Сузір'я», «Сонячна Долина», «Сонячне Закарпаття», «Теплиця» та готельно-оздоровчий комплекс «Belle Royale» («Бель Рояль») на околиці м. Мукачево. Цікавою є пропозиція щодо створення туристського маршруту «Геотермальні води Закарпаття» (Ужгород – Нижнє Солотвино – Мукачево – Косино – Берегово – Виноградово – Велятино), який містить пізнавальну інформацію як про лікувально-оздоровчі властивості цих вод, так і про їхні історико-культурні особливості. У майбутньому розширятиметься коло турів різноманітної спрямованості (культурно-пізнавальні, етнографічні, гастрономічні, природно-пізнавальні, екологічні та ін.), до яких додається лікувально-оздоровча складова, зокрема використання ресурсів та інфраструктури санаторно-курортних закладів. Вже зараз відомий у Карпатському регіоні туроператор «Відвідай» пропонує близько 10 подібних турів Закарпаттям, в яких фігурують такі дестинації, як Барвінок, Берегово, Велятин, Келечин, Косино, Лумшори, полонина Боржава, санаторій «Карпати».

1. Всі санаторії Закарпаття // Путівки на краці курорти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vsesanatorii.com/ua/zakarpattia/>.
2. Мілашовська О.І. Перспективні напрями активізації розвитку туризму в Закарпатській області / О.І. Мілашовська, Н.М. Гоблик-Маркович. – Наук. вісн. НЛТУ Укр. – 2013. – Вип. 23.3. – С. 121-127.

3. Рекреаційний потенціал Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zolota-pidkova.org.ua/rekreacijnyj-potencial-zakarpatsjkoj-oblasti.html>.
4. Санаторії Закарпаття [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://vsisanatorii.com.ua/sanatori-zakarpattia/>.
5. Туроператор «Відвідай»: блог про файні тури Україною (10.08.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vidviday.ua/blog/>.
6. Форкош С. Найкраща туристична перспектива Закарпаття – оздоровлення термальними водами / Степан Форкош (05.03.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prozak.info/Zdorov-ya/Turistichna-perspektiva-Zakarpattya-termal-ni-vodi>.

***

Себга А.А.

Науковий керівник: А.А. Мозговий

ПОТЕНЦІАЛ ВИРОБНИЦТВА ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «СИНЕВИР»

Актуальність. Національний природний парк (НПП) «Синевир» – це провідна природоохоронна науково-дослідна установа, що займається охороною, збереженням і вивченням унікального куточку Карпат – верхів'я Тереслянської долини Закарпаття. Особливим завданням для НПП «Синевир», як природоохоронної структури, стало збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів, створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності у природних умовах з дотриманням режиму охорони природних комплексів та їхніх змін в умовах рекреаційного використання, а також розробка наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього середовища та бережливого використання природних ресурсів. Туристична діяльність у НПП «Синевир» безпосередньо пов'язана з виробництвом та наданням різноманітних туристичних послуг для задоволення потреб туристів. Тому це зумовлює необхідність детального вивчення потенціалу виробництва туристичних послуг в парку.

Вивченість у науковій літературі. Фундаментальна праця під назвою «Синевирська Поляна. Історія і сучасність» є незамінною при дослідженнях території НПП «Синевир». Авторами книжки, що складається з двох сотень сторінок, є М. Бембило і М. Підберецький. Тривала пошукова праця цих людей з дослідження історії рідного села нарешті стала доступна широкому загалу. У книзі «Дивовижний край легенд» (автори М.Ю. Дербак,

Ю.І. Горват, М.М. Красняник) в доступній формі подано вичерпну інформацію про Синевирське озеро, яка цікавить туристів і природолюбів. Подані й народні уявлення про виникнення водойми – легенди.

Мета статті – дослідити виробництво туристичних послуг в Національному природному парку «Синевир» та розробити тур «Weekend на Синевирі».

Виклад основного матеріалу. Національний природний парк «Синевир» знаходиться у межах Вододільно-Верховинської області Карпат (Горганах). Природні умови парку є типовими для Горган – одного з найвеличніших гірських масивів, геологічні відклади якого охоплюють діапазон часу від верхньої крейди до олігоцену. Навіть важко уявити собі, що ця місцевість у межах Вододільно-Верховинської геоморфологічної області колись була морським дном, а нині уособлює переважно два характерних ландшафти: низькогірні флішеві крутосхилі хребти з бурими гірсько-лісовими та дерново-буроземними щебенюватими ґрунтами, і середньогірські давньольодовикові флішеві крутосхилі хребти з полонинами, бурими гірсько-лісовими щебенюватими та гірсько-торф'яно-буроземними ґрунтами.

Висота поверхні над рівнем моря становить від 530 до 1719 м, найвищими вершинами тут є Стримба (1719 м) та Негровець (1707 м). Характерною особливістю гір є наявність великих кам'янистих розсіпів, що називаються в народі «греготами». Крім них, представлені всі типи рельєфу – від полонинного до річково-долинного.

Територія НПП «Синевир» – регіон багатий на біологічне різноманіття, серед якого чимало рідкісних видів, що потребують посиленої охорони. Загалом тут зростає 1380 видів рослин, серед яких 56 видів занесено до Червоної книги України. Загальна кількість представників тваринного світу в межах парку нараховує 624 види, з них 50 видів занесено до Червоної книги України. У межах парку знаходиться 5 великих населених пунктів, в яких проживає близько 20 тис. осіб.

Родзинкою цього краю, звісно, є однойменне озеро, що прозване ще Морським оком. Унікальна гірська водойма є найбільшим озером Українських Карпат, одним із семи природних чудес нашої країни, а також водно-болотним угіддям міжнародного значення. Для досягнення поставленої в роботі мети було використано такі загальнонаукові методи: порівняльний, аналізу та синтезу, абстрагування, моделювання. Дослідження туристичних послуг здійснювалося на двох рівнях одночасно: теоретичному і

практичному. При цьому використовувався метод аналізу та систематизації інформації, графічний, описовий.

У результаті проведеної роботи було досліджено туристичні послуги, які надаються туристам в Національному природному парку «Синевир», а саме: послуги розміщення та послуги з організації екскурсій. Також в процесі дослідження було виявлено популярні туристичні стежки, що функціонують в парку, які поділено на окремі групи. А саме: 3 екологічні стежки («Музей лісосплаву – Озірце (Дике озеро)», «Колочава», «Синевирське озеро»); 2 науково-пізнавальні стежки («Кичера», «Березовець»); 8 туристичних маршрутів («Синевирський перевал – г. Кам'янка – Синевирське озеро», «Остріки – Плотина», «Лінія Арпада», «Колочава – г. Стримба», «Остріки – г. Гребінь», «Сфагнове болото Гуханя – г. Косий Верх», «с. Негровець – г. Горб – г. Негровець – г. Сигла – г. Прислопці – ур. Сухар – Колочава» та «ур. Квасовець – г. Красна – г. Менчул – с. Вільшана»).

Для комфортного відпочинку туристів в Національному природному парку «Синевир» існує багато місць. Серед закладів розміщення найбільш поширеними є мотелі, комплекси і бази відпочинку, а також рекреаційне містечко. Вдале розміщення цих закладів серед мальовничої природи Карпат надає неповторної екзотики та відчуття припливу енергії та душевного спокою.

Проаналізувавши найбільш цікаві за туристичним призначенням місця, було розроблено тур «Weekend на Синевирі» (Київ – Колочава – Синевирська Поляна – Київ). У туристів є змога відвідати унікальне закарпатське с. Колочава, в якому діє 10 музеїв, споруджено більше 20 пам'яток і відбуваються цікаві фестивалі. Щорічно село приймає тисячі туристів не лише з України, а й з Польщі, Чехії, Угорщини. У селі представлена широка екскурсійна програма.

Під час подорожі туристи мають змогу відвідати у Колочаві: музей-скансен «Старе Село», музеї «Колочавський бокораш» і «Колочавська вузькоколія», музеї «Чеська школа» і «Радянська школа», «Лінію Арпада», музей-меморіал «Воїнам-інтернаціоналістам», Церкву Святого Духа. Побувавши в Синевирській Полянці, туристи відвідують Реабілітаційний центр бурого ведмеда та озеро Синевир. Зараз Синевирська Поляна – сучасне село, де активно розвивається туризм. З кожним роком ця галузь з новими більш потужними силами набирає обертів. Тут діють чотири великі туристичні бази і цілий ряд приватних садиб та колиб-ресторанів. До того ж, кожен турист матиме змогу замовити додаткові екскурсії.

Під час туру «Weekend на Синевирі» туристи матимуть можливість ознайомитися з природними та історико-культурними пам'ятками Карпатської України. Чудові гірські краєвиди, чисте повітря, мінеральна вода та гостинність місцевих мешканців зроблять відпочинок туристів тут приємним і корисним.

Крім того, НПП «Синевир» бере активну участь у різних форумах, виставках, фестивалях. Парк є постійним учасником Міжнародного екологічного форуму «Довкілля для України» та виставок «Довкілля» і «Тур'євроцентр-Закарпаття», на яких нагороджувався численними відзнаками за успішну роботу. Також щорічно НПП «Синевир» виступає учасником у таких фестивалях: «Проводи тваринників на полонини», «Колочавське відлуння Терезлянської долини», «Фестиваль ріплянки», «Рекітське сузір'я». Ці щорічні масові заходи сприяють розвитку подієвого туризму в краї.

Висновки. Національний природний парк «Синевир» може запропонувати туристам широкий спектр послуг як в плані розміщення, так і в екскурсійній діяльності. Вміння гідів та екскурсуючих правильно подати все те багатство Синевира, що так приваблює оточуючих, робить НПП «Синевир» все більш популярними як серед українців, так і серед іноземних туристів.

1. Бабічин Ю.Ю. Роль екологічної освіти у збереженні біологічного різноманіття Національного природного парку «Синевир» / Ю.Ю. Бабічин // Наук. часопис Нац. педаг. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Сер. 20. Біологія. – 2016. – Вип. 6. – С. 131–135.
2. Бембило М.М. Синевирська Поляна: історія і сучасність / Михайло Михайлович Бембило, Микола Юрійович Підберецький. – Ужгород : ТИМРАНИ, 2012. – 204 с.
3. Дивовижний край легенд: наук.-популяр. вид. / М.Ю. Дербак, Ю.І. Горват, М.М. Красняник та ін. – Ужгород, 2012. – 28 с.
4. Літопис природи НПП «Синевир». – Т. 22. – Синевир, 2013. – 156 с.
5. Положення про еколого-освітню діяльність заповідників і національних природних парків України від 21 вересня 1998 р. № 140 // Офіц. вісн. Укр. – 1998. – № 41. – 54 с.

***

Страшевська Л.В.

НИРКІВСЬКИЙ ГЕОСАЙТ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ТУРИЗМУ

Актуальність. Середнє Придністер'я – унікальний регіон України, який характеризується багатством геологічної, археологічної та історико-архітектурної спадщини, що дійшла до нас з давніх часів. У наші дні все більше увага приділяється охороні цілісних історико-культурних та

природно-територіальних комплексів, які включають в себе: окремі пам'ятки природи, їх ансамблі та історично характерні типи забудови, що демонструють взаємодію і взаємообумовленість природних і культурних об'єктів. Саме таким комплексним об'єктом є Нирківський геосайт, який розташований південніше села Нирків Заліщицького району Тернопільської області. Це виняткове природне утворення, де на порівняно невеликій за площею території зосередилась численна кількість різноманітних унікальних науково-цінних витворів, наприклад урочище Червоне, яке утворене меандром р. Джури (ліва притока Дністра). В середині меандру знаходиться ціла низка цікавих геологічних, геоморфологічних, гідрологічних та культурно-історичних об'єктів (рис. 1). Подібні об'єкти проектом «Геосайти» проголошено пам'яттю Землі. Їх втрата, як і втрата біологічних видів живої природи, є неприпустимою.

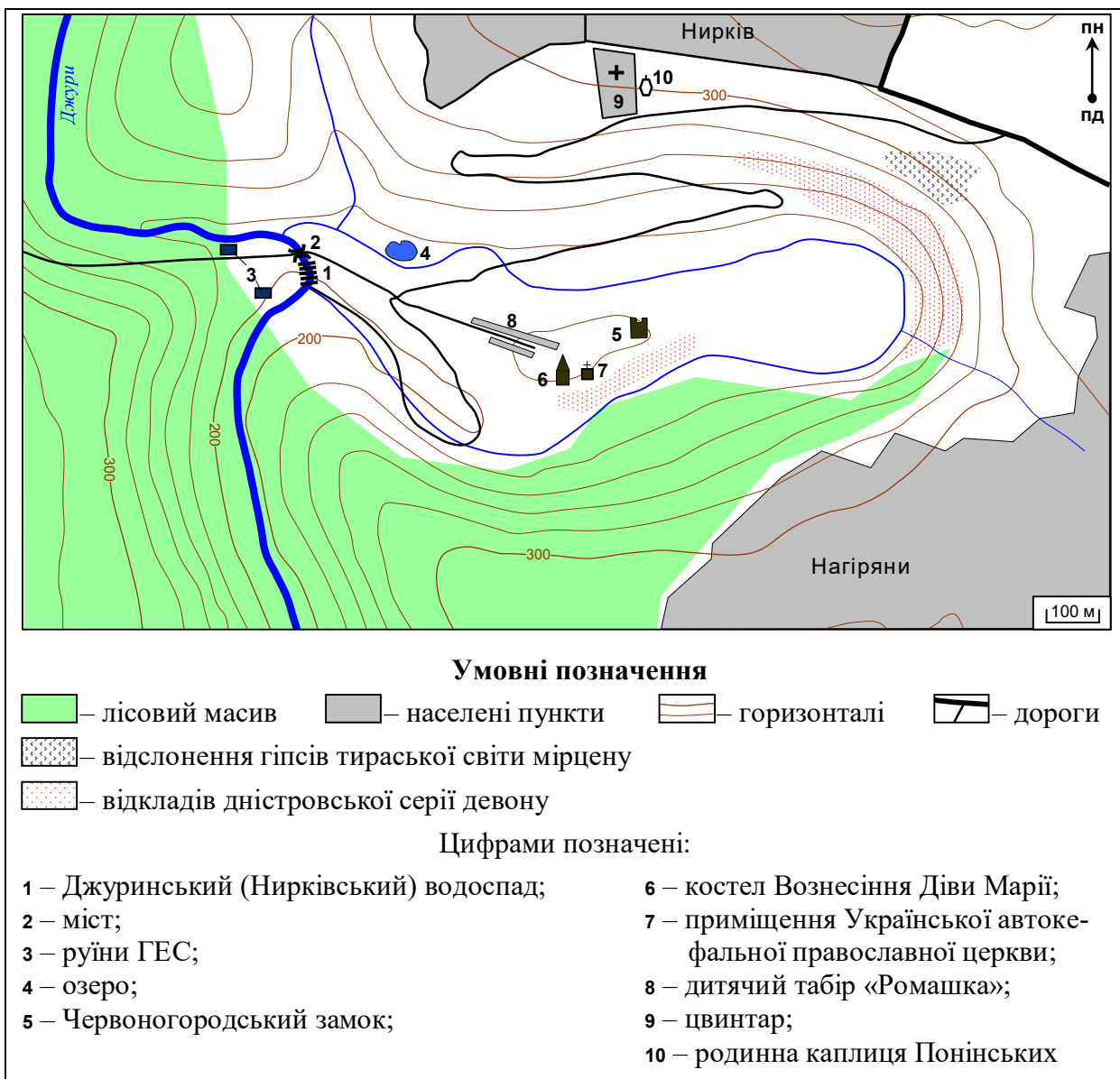

Рис. 1. Розміщення об'єктів в урочищі «Нирківського геосайту»

Вивченість у науковій літературі. Вивченням, станом збереження та раціональним використанням геосайтів України займалися такі дослідники: В.П. Гриценко, В.В. Манюк, Г.О. Сорокіна, М.В. Космачова, Ю.В. Зінько.

Мета статті – на основі всебічного аналізу території Нирківського комплексного геосайту провести опис та дати оцінку найбільш значущим геологічним, геоморфологічним, гідрологічним та культурно-історичним об'єктам.

Виклад основного матеріалу. Неподалік села Нирків Заліщицького району в мальовничій каньйоноподібній долині річки Джурин, серед прадавніх букових лісів, знаходиться ціла низка різних цікавих об'єктів, які поєднанні в комплексний Нирківський геосайт.

Геоморфологічна складова геосайту – Джуринський меандр. Врізаний меандр р. Джурин має вигляд видовженої петлі з малою кривизною в привершинній частині. Співвідношенням довгої і короткої осей меандру становить приблизно 4 : 1. Долина місцями має каньйоноподібний характер і глибину до 120 м. У зв'язку зі значним глибинним врізом, малою кривизною і, як наслідок, зближеним розміщенням крил меандру її внутрішня частина (ядро) значною мірою зруйнована і представлена тільки продовгуватим внутрішнім підвищенням з відносними висотами до 20 м. На цьому підвищенні розміщуються рештки Червоногородського замку, руїни Петропавлівського костелу і сучасний дитячий табір «Ромашка». Зріз ядра меандру і майже прямовисні зовнішні стінки призвели до утворення своєрідного природного амфітеатру, в якому в давнину знаходилось місто Червоногород. Нині русло р. Джурин спрямлене і розміщується на 1,1 км західніше вершини колишньої меандри. Старим руслом протікає тільки маленький потічок, що живиться місцевими струмками і джерелами. Південна частина урочища заросла лісом, східна частина центрального підвищення – колючими чагарниками [1].

Наземно-аквальна складова комплексного геосайту – Джуринський водоспад. Справжнім дивом Подільського краю та головною прикрасою Нирківського каньйону є найвищий в Україні, рівнинний, 16-метровий мальовничий водоспад.

Водоспад носить потрійну назву: Джуринський (від назви річки), Червоногородський (від назви давнього міста) і Нирківський (від назви найближчого села). Водоспад має штучне походження. За легендою, щоб захопити замок, турки підірвали частину кам'яного кряжу і спрямували воду річки напругу, залишивши меандру, що огинала Червоногородський замок. Шийка колишньої меандри утворена скельними породами, представленими червоноколірними плитчастими пісковиками дністровської серії девону.

Кам'янистий кряж шийки має ширину не більшу за 10 м і максимальну висоту від рівня води у верхньому б'єфі до 3 м. Саме в цьому місці в скельних породах прорито штучний канал шириною до 3 м, який і спрямив русло р. Джурин. Судячи із стрімких прямовисних стінок каналу, він є дійсно, як каже легенда, штучним, але створений без застосування якихось підривних матеріалів. Пісковики не відрізняються особливою міцністю і, залягаючи не товстими плитами, досить легко піддаються ломом і ламаються. Такі породи отримали на Поділлі народну назву «лупаки». Завдяки цьому гідротехнічному заходу виник рукотворний водоспад. Виконали цю роботу, на нашу думку, не вороги, як гласить легенда, а місцеві жителі, і не за для краси водограю, а з метою будівництва водяного млина для потреб Червоногорода в часи його процвітання. Навряд чи для турків річечка Джурин, будь вона навіть в ті часи і повноводніша, могла створити якусь значну перепону для взяття Червоногородського замку. Однак мотив легенди із затятими ворогами красивіший і привабливіший для туристів, ніж банальне будівництво млина. У привершинній частині водоспаду є залишки мурованих і бетонних конструкцій, які ділять водоспад на дві нерівні частини. Менша частина є обвідним рукавом, вода з якого, очевидно, крутила водяне колесо, а згодом турбіну невеликої електростанції, що існувала тут, починаючи з 1955 р. Внизу біля водоспаду на правому березі р. Джурин знаходиться зруйноване приміщення цієї електростанції. Загальна висота водоспаду сягає 16 м, він є найвищим на рівнинній частині України.

Культурно-історична складова геосайту – Червоногородський замок та Костел Вознесіння Діви Марії. Неподалік водоспаду на високому горбі, що утворився внаслідок зближеного розміщення крил меандру, стоять дві башти – руїни колишнього Червоногородського замку. Свого часу це був найкрасивіший замок-палац Поділля. Його назва, очевидно, походить від червоного кольору каменю, що тут видобували. Вже за часів Київської Русі поселення мало дерев'яний замок, пізніше польські магнати Бучацькі, на початку XVII ст. збудували на місці дерев'яного мурований замок. У 1778 р. австрійський уряд продав Червоногородський замок князю Каролеві Понінському, який у 1820 р. частково розібрав його і перебудував на пишний палац з двома баштами у псевдоготичному стилі. Подальшу перебудову червоногородського палацу здійснив син Кароля Понінського – Калікст за проектом відомого львівського архітектора Юліана Захаревича. До 1945 р. тут було невелике село Червоне, яке переважно населяли поляки. 2–3 лютого 1945 р. в замку перебував польський гарнізон Армії Крайової, яка разом з НКВС вела боротьбу з УПА. У ці дні загони УПА атакували розквартироване

польське військо, внаслідок чого більшість поляків загинуло, серед яких були і мирні жителі, село було спалене, а палац зазнав нових ушкоджень. З того часу в Червоному ніхто постійно не проживав. Повністю населений пункт зник з карти у 1970 р., коли його було вилучено з офіційного списку міст, селищ і сіл Української РСР. Вціліли на сьогоднішній день від колишнього красеня лише дві вежі, залишки стін палацу та стіни католицького костелу.

Ще одним досить цікавим об'єктом в урочищі Червоному є костел Вознесіння Діви Марії, який було збудовано в 1615–1618 рр. монахами-домініканцями. У 1648 р. костел суттєво постраждав під час нападу на Червоногород військ Богдана Хмельницького. Занепад міста закономірно призвів і до занепаду костелу. Інтер'єр храму прикрашають старі фрески та пам'ятні таблиці.

Стратиграфічна, мінералогічна і палеонтологічна складові геосайту – відслонення дністровської серії девону. Зовнішні стінки меандру утворені червоноколірними відкладами дністровської серії нижнього девону. Зіставлення їх з Міжнародною стратиграфічною шкалою дозволяє оцінити їх вік як верхній лохків-емс. Серія представлена товщею теригенних червоноколірних порід фації «олд-ред» континентального походження (пісковики, алевроліти, аргіліти, глини), які формувалися на низинній алювіальній рівнині аридного клімату з поширеною системою прісноводних озер і річок. Із викопної фауни характерні залишки панцирних пластиношкірих риб (Placoderma), рештки прибережних рослин. У верхній частині розрізу присутня лінзоподібна пачка пісковиків руслової фації. В її підшві присутній прошарок (потужність – 30 см) алевролітів з мідною мінералізацією. Мінерали міді представлені малахітом, азурином, халькозином. На розмитій поверхні порід девону залягають піскуваті вапняки та силіцити крейди (сеноманський ярус) і валунні конгломерати з девонських пісковиків у підшві, які є слідами абразійної діяльності сеноманського моря [3].

Літолого-стратиграфічна складова – відслонення гіпсів тираської світи міоцену. Тираська світа є складовою частиною баденського (тортонського) ярусу міоцену і представлена сульфатною (гіпси) і карбонатною фаціями. У приповерхневій частині схилів Нирківського меандру відслонюється верхня частина гіпсової товщі (до 8 м) складена крупно- і гіганто-кристалічним гіпсом буро-коричневих відтінків. Для крупнокристалічного гіпсу властиві викривлені кристали у вигляді шаблевидних форм. При вивітрюванні таких гіпсів виникають своєрідні паралелепіпедальні окремісті.

Інші об'єкти комплексного геосайту. Біля водоспаду починається місцевий мішаний ліс. У лісі можна знайти справжніх велетнів – міцні дуби столітнього і поважнішого віку. Проте це ще не всі чудеса, які є в цьому місці. Якщо пройтися (1,5 км) проти течії річки Джурин, то можна вийти на унікальне місце, основою якого є травертинова скеля, що має вигляд уступу висотою до 12 м. В уступі є невеликий грот, який місцеві жителі називають печерою відлюдника. Над нею струменить невеликий, але дуже красивий водоспад Дівочі сльози з довгими неначе ліани оксамитово-зеленими нитками водоростей.

Нирківський комплексний геосайт є об'єктом численних екскурсій, у тому числі і міжнародних. Студенти Тернопільського, Львівського, Кам'янець-Подільського, Дніпропетровського Вінницького та Кіровоградського університетів проходять тут польові практики. На території геосайту працює дитячий оздоровчий табір «Ромашка», який не в літні місяці може прийняти на кілька днів екскурсантів.

Висновки. Нирківський комплексний геосайт діє як історично врегульована система, в якій природні та культурні компоненти складають єдине ціле, а всебічне вивчення всіх його складових дозволяє повніше оцінити їх наукове, освітньо-пізнавальне, естетичне та рекреаційне значення.

Екскурсія до Червоногородського урочища містить дуже багато корисної та цікавої інформації не тільки з географічної й геологічної точки зору, а й з історичної, археологічної, культурологічної, суспільствознавчої тощо. Вона може бути корисна для студентів та учнів шкіл, для членів краєзнавчих гуртків та просто небайдужих людей до краси нашого краю. Нирківський комплексний геосайт без перебільшення можна віднести до ексклюзивних об'єктів Поділля.

1. Денисик Г.І. Геосайти Поділля / Г.І. Денисик, Л.В. Страшевська, В.І. Корінний. – Вінниця : Вінницька обл. друк-ня, 2014. – 216 с.
2. Опорный разрез силура и нижнего девона Подолии / О.И. Никифорова, Н.Н. Предтеченский, А.Ф. Абушик и др. – Л. : Наука, 1972. – 263 с.
3. Стратиграфическая схема девонских отложений юго-запада Украины / И.Б. Вишняков, В.П. Гриценко, К.Я. Гуревич и др. ; Утв. УРСМК 05.04.89. – К. : Геопрогноз, 1993. – 1 лист.
4. Стратиграфія УРСР. В 11-ти т. / відп. ред. П.Л. Шульга. – Т. IV ; ч. 2 – девон. – К. : Наук. думка, 1974. – 263 с.
5. Цегельнюк П.Д. Рукшинская и цыганская серии (верхний силур – нижний девон) Подолии и Волыни / П.Д. Цегельнюк. – К., 1980. – 55 с.

***

3. Види туристської діяльності в Україні

Бейдик О.О., Новикова В.І.

РІЗНОВИДИ АКТИВНИХ ФОРМ ТУРИЗМУ І РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ ПО СФЕРАХ ЗЕМЛІ

Актуальність. У час гіподинамії активні види туризму і рекреаційних занять приносять людям величезне задоволення, поєднуючи розумове напруження і фізичне навантаження. За твердженням вчених-медиків, саме ці форми рекреаційної діяльності дають найвищий оздоровчий ефект: люди менш схильні до цілої низки захворювань, у них рідше спостерігаються нервові розлади організму.

Вивченість у науковій літературі. Чимало науковців досліджувало активні види туризму і рекреаційних занять, але питанням їх систематизації у вітчизняних наукових публікаціях приділено дуже мало. Тому **метою роботи** було показати розмаїття видів рекреаційної діяльності, пов'язаних з активністю, фізичним навантаження людини, та провести їх певну систематизацію по сферах Землі.

Виклад основного матеріалу. Активні форми рекреаційної діяльності, що передбачають витрати власних фізичних зусиль туриста (рекреанта), здійснюються з використанням його м'язової сили та вимагають значного фізичного напруження, часто маючи англomовне походження назви, можуть відбуватися у всіх сферах Землі: а) *літосфері* – на землі (по земній поверхні), під землею; б) *гідросфері* – на воді (на водній поверхні), під водою; в) *атмосфері* – у повітрі.

Найпоширенішим видом туризму, що здійснюється по земній поверхні, є *пішохідний*, основною метою якого є подолання групою туристів маршруту **пішки** по будь-якій місцевості (переважно рівнинній) з місця відправлення до місця прибуття за вказаний проміжок часу. Маршрут пішого туризму може містити в собі не тільки програму фізичної, спортивно-оздоровчої підготовки, але й ознайомлення з історією і культурною спадщиною населення регіону. У цьому виді туризму виділяється підвид *легка хода*, відмінною рисою якого є максимальне зниження ваги спорядження, без загрози безпеки: якщо зазвичай мінімальна вага спорядження становить не менше 14 кг, то у легкоходів та ультралегкоходів – близько 10 і 5 кг відповідно [15].

До пішохідних рекреаційних занять можна віднести: *трекінг* (оздоровчі прогулянки у природному середовищі з фіксованою дистанцією, що потрібно пройти за певний час, тобто із заданою швидкістю), *тремлінг* (прогулянки постійними круговими маршрутами); *спортивне орієнтування* (якнайшвидше подолання дистанції та знаходження за допомогою карти та компасу заданих контрольних пунктів); *урбан експлорейшн* або *міська розвідка* (відвідування різних урбаністичних та індустріальних об'єктів, наприклад зруйнованих заводів, катакомб, занедбаних будинків, бункерів).

Подорожування **пішки по земній поверхні** може відбуватися і в гірській місцевості – здійснення гірського туризму (пересування групи людей за допомогою мускульної сили певним маршрутом, прокладеним у гірській місцевості). Екстремальним проявом цього виду туризму є класичний альпінізм (сходження на гірські вершини), що зародився в Альпах, де висота не перевищує 4810 м (г. Монблан). При сходженні на вершини висотою до 5000 м (Кавказ, Кордильєри, Альпи, Анди, Памір, Тянь-Шань, Алтай та ін.) альпіністи, як правило, не стикаються з ознаками гострого прояву гірської хвороби, хоча необхідне застосування всього арсеналу альпіністської техніки (техніки пересування й організації страхівки на скелях, снігу та льоду), потрібна організація проміжних таборів для ночівлі та відпочинку.

Виділяють ще такі різновиди альпінізму, як: *скелелазіння* (сходження у легкому скельному взутті на вершини по скелях у невисоких горах, де немає снігу і льоду); *скі-альпінізм* (проходження маршруту в горах із підйомом на лижах і/або пішки з лижами і спуском на лижах без траси (фрірайд); поєднання альпінізму і гірських лиж). У спортивному скелелазінні виділяється підвид *боулдерінг* (англ. *bouldering* «лазіння по валунах») – проходження серії коротких, але дуже складних трас без використання мотузок, карабінів та інших страхувальних пристосувань [1].

Подорожувати **по земній поверхні** можна не тільки пішки, а і з використанням певних пристосувань, зокрема **лиж**, призначених для подолання снігових просторів, тобто здійснювати лижний туризм – проходження у зимовий період маршруту на лижах рівнинними або гірськими місцевостями. Він може бути представлений: одноденними прогулянками по готових лижнях, оздоровчими турами вихідного дня, багатоденними автономними походами, тижневими переходами по засніжених цілих лісах, складними експедиціями та ін.

Все більшої популярності серед лижних видів рекреаційної діяльності набуває гірськолижний туризм – вид активного сезонного відпочинку, пов'язаний із тимчасовим виїздом особи з місця її проживання у гірську місцевість для катання та швидкісних спусків по природно засніжених або спеціально підготовлених трасах. Його вирізняють: сезонність, значна капітало- і трудомісткість, дорожняча, широкий асортимент додаткових послуг, висока страхова премія [17].

Здійснювати спуски з гори можна і на **сноуборді** (від англ. *snow* «сніг» + *board* «дошка» = «дошка для катання по снігу») – монолижі з окантовкою, на якій встановлені кріплення для ніг. Сноубординг (англ. *snowboarding*, від англ. *snow* «сніг» + *boarding* «катання на дошці» = «катання на дошці по снігу»), який виник як природне продовження гірськолижного спорту та включає виконання акробатичних елементів на спеціальній трасі, дещо поступається гірським лижам у швидкості (100 км/год. проти 150 км/год.), але перевершує за гостротою відчуттів. Окремі екстремали не так давно почали використовувати сноуборд навіть влітку, катаючись на ньому по схилах піщаних дюн (зокрема у Марокко, Алжирі), започаткувавши сендбординг [25].

Найпоширенішим технічним засобом, який приводиться у дію м'язовою силою людини, при її пересуванні по земній поверхні є велосипед. Серед великої кількості їх різновидів у туризмі переважно використовуються туристський і гірський. Туристські велосипеди (інша назва – туринги, англ. *touring*), призначені для тривалих поїздок як дорогами без твердого покриття, так і у місті, міцні та зручні, здатні перевозити багаж, мають широкий діапазон передач. Гірські велосипеди (інша назва – маунтінбайки, англ. *mountainbike*, *MTB*), призначені для їзди бездоріжжям, міцні та приземкуваті. Для протистояння раптовій трясці передбачено посилене пряме або з «ріжками» кермо, де виставлений механізм перемикання швидкостей (від 16 до 30 передач).

У велосипедному туризмі, де велосипед слугує головним або єдиним засобом пересування, маршрути прокладаються з можливістю повнішого використання переваг цього транспортного засобу – швидкого їх проходження. Подорожі на велосипедах за складністю варіюються від нескладних безпечних маршрутів до екстремальних велотурів по трасах підвищеної складності у важкодоступних місцевостях (гори, пустелі). Переміщення гірською місцевістю на гірському велосипеді отримало назву маунтінбайкінг (англ. *mountainbiking*, від англ. *mountain* «гора» + *biking* «їзда на велосипеді» = «їзда у горах на велосипеді») [6].

До рекреаційних занять у гірській місцевості з використанням певних пристосувань слід вважати маунтінбординг (англ. *mountainboarding*) – спуск із гір на **маунтінборді** (від англ. *mountain* «гора» + *board* «дошка» = «гірська дошка», «дошка для катання у горах») або **АТБ** (англ. *ATB*, від англ. *All* «все» + *Terrain* «земля, місцевість» + *Board* «дошка» = «дошка для будь-якої місцевості») – спеціальне знаряддя, призначене для їзди пересіченою місцевістю по твердому ґрунту у літню пору, що конструктивно нагадує поєднання сноуборду і скейтборду, адже являє собою підставку (дерев'яну або композитну дошку) довжиною близько метра і шириною 30 см із кріпленням для ніг, до якої приєднані дві пари великих (діаметром більше 20 см) коліс; додатково має гальмо та лиш – спеціальний ремінь, який кріпиться до ноги і служить для того, щоб не втратити дошку при падінні [18].

Кінний туризм – найпоширеніший вид подорожування **по земній поверхні**, де використовуються верхові тварини – **коні**. Вони не тільки переміщують туристів по маршруту на собі верхи, але і транспортують їхнє похідне спорядження. Кінні маршрути можуть пролягати по будь-яких дорогах, лісових і гірських стежках та без доріг: гористою і пересіченою місцевістю, пісками будь-якої складності, засніженими ділянками із глибоким сніговим покривом, по воді [2].

Характернішим видом активної рекреації, що здійснюється **під землею**, є спелеологічний туризм – переміщення по природних підземних порожнинах (печерах) і подолання у них різних перешкод (сифони, колодязі тощо) з використанням різного спеціального спорядження (карабіни, мотузки, гаки, акваланги, індивідуальні страхувальні системи й ін.). Спелеотуризм за спрямованістю може бути: *екскурсійно-пізнавальний* (відвідування обладнаних печер по спеціально прокладених стежках, яке не вимагає спеціальної фізичної підготовки), *спортивний* (відвідування у супроводі досвідчених інструкторів необладнаних, але у тій чи іншій мірі вивчених печер), *науково-дослідницький* або *спелеологія* (проходження або першопроходження технічно складних печер, які вимагають для їх подолання професійної підготовки, спеціального спорядження й устаткування) [19].

На поверхні води океанів, морів, річок, озер, штучних водойм (водосховищ, ставків, каналів) можуть здійснюватися такі види активної рекреаційної діяльності [8–10, 14, 16, 22–23]:

- водний туризм – різновид спортивного туризму, метою якого є подолання водного маршруту на **гребних суднах** (плавзасоби, що приводяться в дію м'язовою силою рук людини за допомогою **весла** – знаряддя у вигляді лопаті на кінці довгої жердини; до них відносяться *гребний човен, байдарка, каяк, каное*) і **плотах** (судна різноманітних конструкцій, розраховані на рух головним чином із потоком води, з маленькою власною швидкістю);
- рафтинг – швидкісний сплав порожиною, бурхливою гірською річкою на **рафтах** (надувне багатосекційне безкаркасне судно овальної форми, розраховане на 6–10 осіб, спеціальної конструкції: замкнутий, розділений на секції балон, надувне дно та подушки-розпірки для додаткової міцності та сидіння);
- каякінг (англ. *kayaking*) – плавання на воді у **каяках** (вузький довгий одно-, дво- або тримісний гребний човен, в якому веслувальники сидять на центральній осі один за одним і гребуть двохлопасневим веслом із двох сторін човна); на території країн колишнього СРСР каяки традиційно називають «**байдарками**»;
- канойінг – переміщення по воді на **каное** (безкільове гребне судно, для якого характерні веретеноподібна форма корпусу і спосіб греблі одним однолопастним лопатоподібним веслом);
- катамаранінг – переміщення водною поверхнею на **катамаранах** (судно з двома паралельними корпусами, з'єднаними у надводній частині рамою, балками (трубами чи фермами) або мостом у вигляді палуби чи навіть каюти, що має підвищену остійність і хороші морехідні якості); для сплаву на річках використовують *сплавні* катамарани, для подорожей морем, океаном під вітрилом – *вітрильні*;
- вітрильний туризм – різновид спортивного туризму, метою якого є подолання водного маршруту на **вітрильних суднах** (плавзасоби, що рухаються за допомогою **вітрил** – поверхні в якості рушія для створення тяги під впливом вітру, для встановлення та керування якими потрібне застосування фізичної сили людини);
- серфінг (англ. *surfing* «катання (по поверхні)») – катання по гребню хвилі, що йде до берега, у положенні лежачи або стоячи на спеціальній плоскій легкій **дошці** з невеликим кілем;

– віндсерфінг (від англ. *wind* «вітер» + «серфінг») – вид водних рекреаційних занять, в основі якого лежить майстерність управління на водній поверхні **вітрильною дошкою** або **віндсерфом** (легка дошка обтічної форми довжиною 2–4,7 м, виконана з плавучого матеріалу, і закріпленої на ній у гнучкому з'єднанні щогли з вітрилом, що являє собою спрощену модель вітрильного судна, позбавленого керма); швидкість і напрям руху залежать від положення відносно вітру вітрила, що контролюється віндсерфером шляхом утримання його руками за поперечину («гик»).

Крім цього, у прибережних водах морів, океанів, річок, озер **на водній поверхні** можливі такі активні рекреаційні заняття, як плавання та купання; катання на водних лижах, педальних або пляжних катамаранах (місткістю від 2 до 6 осіб), водних велосипедах, рафтах, прогулянкових човнах та інших плавзасобах.

Тривале перебування людини **під водою** неможливе без **акваланга** (лат. *aqua* «вода» + англ. *lung* «легеня» = «водяна легеня») або **скуба** (англ. *SCUBA* – *Self-contained underwater breathing apparatus* «автономний апарат для дихання під водою») – спеціальне легке водолазне спорядження, що дозволяє занурюватися на глибини до 300 м.

Занурення у водний простір, **підводне** плавання за допомогою цього спорядження, що забезпечує автономний запас повітря або іншої газової суміші для дихання під водою від кількох хвилин до 12 і більше годин, називається дайвінг (англ. «*diving*», від англ. «*to dive*» «пірнати»). Серед активних занять виділяють види дайвінгу: **1) рекреаційний** (англ. *recreational scuba diving*) – найпростіше підводне плавання (нетривала підготовка, максимум безпеки, мінімум спорядження), обмежене зануренням до 40 м, здійснюване заради відпочинку, розваг, отримання задоволення (відчуття невагомості, ілюзія ширяння над безоднею), знайомства з підводним світом, дослідження морської флори і фауни; **2) спортивний** – розроблені на основі базових навичок рекреаційного дайвінгу 4 спортивні дисципліни: **а)** комбіноване плавання (300 м); **б)** смуга перешкод; **в)** підйом вантажу 6 кг; **г) нічний дайвінг** (Night Diving) – занурення за годину до заходу сонця (під водою вже темно, а на поверхні ще сутінки), коли морські мешканці стають пасивними, підпускаючи дайвера на близьку відстань, із використанням спеціальних підводних ліхтарів; **3) технічний** – таке занурення, що вимагає спеціальної фізичної та психологічної підготовки, здійснюється: **а)** за межі зони денного світла, на глибину більше 40 м, тому потребує декомпресійних зупинок; **б)** в умовах неможливого «прямого» спливання, виринання, адже «над головою» наявна будь-яка фізична перешкода (наприклад, лід); **в)** із

використанням більше однієї газової суміші (повітря, найтрокс, трімікс, геліокс); г) із використанням ізолюючого дихального апарату замкнутого або напівзамкнутого циклу.

Різновидами технічного дайвінгу є: *кейв-дайвінг* (англ. *Cave* «печера») або *спелеодайвінг* – проходження печер під водою, коли глибина занурення може досягати 70–80 м; *айс-дайвінг* (Ice Diving) або *підлідний дайвінг* – занурення взимку під лід; *рек-дайвінг* (Wreck Diving) – занурення, при якому проводиться спуск на затонулі судна або об'єкти, коли можливі такі три варіанти: без проникнення, з обмеженим проникненням, із повним проникненням в об'єкт [11].

Здійснювати активну рекреаційну діяльність можна і у повітрі. До таких видів відносяться [12, 20–21]:

– парашутизм (*парашутний спорт*) або *скайдайвінг* (від англ. *sky diving* «пірнання з небес») – стрибки з літальних апаратів, які набирають необхідну висоту, із застосуванням **парашута** (конструкція у формі парасольки із тканини або іншого м'якого матеріалу із прикріпленою стропами підвісною системою, що використовує опір повітря для зменшення швидкості руху і застосовується для безпечного спуску в повітрі з великої висоти людини).

Пов'язаними із парашутизмом слід вважати [4, 7, 24]:

- скайсерфінг (англ. *sky* «небо» + *surfing* «катання») = «катання у небі») – стрибки з **дошкою** (широкою закругленою лижею, схожою на сноуборд) на виконання різних фігур у вільному падінні (швидкість близько 230 км/год.);
- бейс-джампінг (*BASE* – акронім від англ. *Building* «будівля», *Aerial* «антена, башта», *Stage* «перекриття, міст», *Earth* «земля» + *jumping* «стрибки») – стрибки-польоти із спеціальним парашутом, який дуже швидко розкривається, із висотних об'єктів, у безпосередній близькості від яких і відбувається приземлення;
- вінгс'ютінг або польоти у **вінгс'юті** (від англ. *wing* «крило» + *suit* «костюм» = «костюм-крило») – спеціальний комбінезон із трьома двошаровими крилами (між ногами, руками і тілом пілота), кожне з яких надувається зустрічним потоком повітря через повітрозабірники і при польоті вперед створює підйомну силу; збільшуючи площу поверхні одягненого в нього людського тіла, дає можливість після стрибка з літака або високої скали пілоту планувати; через використання парашута для приземлення вважається різновидом парашутизму;

- парапланеризм або параглейдінг – польоти (подорож, катання) на **параплані** (від слів «**пара**шут, який **планерує**») – надлегкий (5–7 кг) летальний апарат у вигляді м'якого двоболонкового крила із повітронепроникної тканини, не обладнаний каркасом, який характеризується простотою у керуванні, для посадки не потребує великого майданчика, поміщається у рюкзаку; стартуючи за допомогою ніг (розганяючись) з підвищеного місця (схилів пагорбів, курганів або гір) проти вітру, деякі пілоти-парапланеристи можуть із швидкістю 20–70 км/год. пролетіти з використанням енергії висхідних потоків більше 300 км і піднятися вище 4000 м під куполом, який наповнюється набігаючим потоком повітря через повітрозбірники.
- дельтапланеризм (англ. *Hang gliding*, від англ. *hang* «вісити, підвіска» + *gliding* «ковзати, спокійно плинати» = «ковзати, плинати у підвішеному стані») – польоти (подорож, катання) за допомогою **дельтаплана** (від дав.-гр. *δέλτα* «грецька буква Δ» + лат. *planum* «рівне місце, площа») – легкий безмоторний літальний апарат, що складається із каркасу, обтягнутого полотном легкої, але щільної та міцної тканини, трапеції, де знаходиться підвіска для пілота, та системи розтяжок і лат; стартування може відбуватися шляхом розбігу з пагорба або схилу, за допомогою наземних, водних, аеромобільних систем буксирування; тримаючись руками за трапецію та зрушуючи її вперед-назад, ліворуч-праворуч, пілот зміщує центр мас системи і забезпечує таким чином керування апаратом; посадка відбувається на ноги.

У повітрі рухається і **кайт** (англ. *Kite* «повітряний змій», іноді також англ. *Sky sail* «літаючий парус», «ширяючий парус», «повітряний парус», дослівно – «небесний парус») – конструкція, зроблена за аналогією параплану, але призначена тільки для буксирування людини. Тому саме переміщення, здійснюване за допомогою тягової сили **кайту** по будь-якій поверхні (*кайтінг*), важко віднести до повітряних. Загальною назвою катання на бордах із кайтами є кайтбордінг (англ. *kiteboarding*, від англ. *kite* «повітряний змій» + *boarding* «катання на дошці» = «катання на дошці за допомогою повітряного змія»). Залежно від поверхні, якою відбувається катання за допомогою утримуваного та керованого повітряного змія (кайту), виділяють такі підвиди кайтінгу: *кайтсерфінг* (англ. *kitesurfing*) – по воді на великій швидкості з надувним балонним кайтом; *сноукайтінг* (англ. *snowkiting*) – по снігу (водоймах, полях, плоскогір'ях) на сноуборді або гірських лижах; *лендкайтінг* (англ. *landkiting*) – на жорсткій поверхні, передусім – на маунтінборді; *кайт-бодісерфінг* (або бодідраг, англ. *bodydragging*) – по воді під дією сильного вітру; *кайт-скудінг* (англ. *sanddragging*) – по піску [13].

В активному туризмі часто застосовують **поєднання** кількох його видів; наприклад, пішохідний, водний і вітрильний. Різновидом такої туристської діяльності є *кросинг-тур* – подорож туристів через всю країну, регіон або континент за допомогою комбінованих способів (у тому числі пішохідних) пересування на різних етапах. А *вейкбординг* (англ. *wakeboarding*, від *to wake* «будити, збуджувати» + *board* «дошка») представляє собою комбінацію серфінгу, сноубордингу, скейтбордингу і водних лиж, коли катер, рухаючись на швидкості 30–40 км/год. із додатковим баластом на борту для створення за собою хвилі, буксирує райдера (вейкбордиста) на короткій та широкій дошці, який використовує хвилю як трамплін і виконує різноманітні трюки [5].

Висновки. Активні форми рекреаційної діяльності, що вимагають значного фізичного напруження, можуть відбуватися у всіх сферах Землі: а) літосфері – на землі (пішохідний туризм, гірський туризм, альпінізм, лижний туризм, гірськолижний туризм, сноубординг, велосипедний туризм, маунтінбординг, кінний туризм), під землею (спелеологічний туризм); б) гідросфері – на воді (водний туризм, рафтинг, каякінг, каноїнг, катамаранінг, вітрильний туризм, серфінг, віндсерфінг), під водою (дайвінг); в) атмосфері – у повітрі (парашутизм, у тому числі скайсерфінг, бейс-джампінг, вінгс'ютінг; парапланеризм; дельтапланеризм).

1. Альпінізм // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Альпінізм>.
2. Бабкин О.В. Специальные виды туризма : учеб. пособ. / О.В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с.
3. Бейдик О.О. Виробництво турпродукту гірськолижного туризму / О.О. Бейдик, В.І. Новикова // Підприємництво у сфері послуг: реалії сьогодення і перспективи : матер. І Всеукр. Інтернет-конф. (15 лист. 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси : Ю.А. Чабаненко, 2017. – С. 35–39.
4. Бейс-джампінг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бейс-джампінг>.
5. Вейкбординг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Вейкбординг>.
6. Велосипедний туризм // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Велосипедний_туризм.
7. Вингсьют // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Вингсьют>.
8. Віндсерфінг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Віндсерфінг>.
9. Вітрильний спорт // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Вітрильний_спорт.
10. Водний туризм // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Водний_туризм.
11. Дайвінг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дайвінг>.

12. Дельтапланеризм // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Дельтапланеризм>.
13. Кайт спортивний // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Кайт_спортивний.
14. Катамаран // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Катамаран>.
15. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.
16. Каякінг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Каякінг>.
17. Матвієнко Ю.Ю. Підприємницька діяльність у гірськолижному туризмі / Ю.Ю. Матвієнко, В.І. Новикова, С.А. Царукян // Підприємництво у сфері послуг: реалії сьогодення і перспективи : матер. І Всеукр. Інтернет-конф. (15 лист. 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси : Everest, 2017. – С. 18–22.
18. Маунтинбординг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Маунтинбординг>.
19. Новикова В.І. Зв'язки між спелеологічними напрямками туристської діяльності / В.І. Новикова, О.С. Івко // Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України : матер. ІІ Всеукр. Інтернет-конф. (17 травня 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси : Видавець О.Ю. Вовчок, 2017. – С. 90–95.
20. Парапланеризм // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Парапланеризм>.
21. Парашутизм // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Парашутизм>.
22. Рафтинг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Рафтинг>.
23. Серфінг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Серфінг>.
24. Скайсерфінг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Скайсерфінг>.
25. Сноубординг // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Сноубординг>.

***

Гордієнко Т.В.

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ТУРИЗМІ: КВЕСТ-ЕКСКУРСІЇ ТА ГЕОКЕШИНГ

Актуальність. Уже в 1990-ті роки туризм перетворився на найбільш динамічну галузь світової економіки. І як свідчить світовий досвід туристичної діяльності, використання інноваційних розробок і рекомендацій є одним із чинників лідерства в конкурентній боротьбі за ринки збуту туристського продукту. Не існує сумнівів і щодо необхідності переходу індустрії туризму України на інноваційну модель розвитку. У зв'язку із

зазначеним, виникає потреба аналізу та пошуку найбільш сучасних інноваційних підходів і їх застосування в туристичній діяльності, що має важливе практичне значення і визначає актуальність даного дослідження.

Вивченість у науковій літературі. Аналізуючи сучасну літературу на предмет формування інновацій у туристській індустрії виявлено, що вітчизняні та зарубіжні науковці визначили кілька пріоритетів її подальшого інноваційного функціонування. Зокрема, найбільший вклад у дослідження впровадження і оцінки інновацій у туристській галузі зробили В. Новіков, С. Мельниченко, Г. Михайліченко, Н. Власова, О. Кальченко, К. Жураєва, А. Глебова та деякі інші автори. Разом з тим, у більшості випадків, дослідження інноваційних технологій у туристській галузі відбувається комплексно, тобто, не виділяються окремі складові туристичної діяльності та впровадження в них інновацій.

Мета статті – розглянути застосування та наявні інновації у сфері екскурсійного обслуговування та внутрішнього туризму.

Виклад основного матеріалу. Базуючись на положеннях Генеральної угоди про торгівлю послугами, в туристичній сфері інноваційна діяльність розвивається за трьома напрямками [1]:

1. Впровадження нововведень (організаційні інновації), пов'язаних з розвитком підприємства і туристського бізнесу у системі та структурі управління, включаючи реорганізацію, укрупнення, поглинання конкуруючих суб'єктів на основі новітньої техніки і передових технологій; кадрової політики; раціональної економічної та фінансової діяльності (впровадження сучасних форм обліку та звітності тощо).
2. Маркетингові інновації, що дозволяють охоплювати потреби цільових споживачів або залучати не охоплених на даний період часу клієнтів.
3. Продуктові інновації, спрямовані на зміну споживчих властивостей туристичного продукту, його позиціонування, надають конкурентні переваги.

Пропонуємо розглянути деякі види напрямів інноваційної діяльності у сфері екскурсійного обслуговування, що виникають у зв'язку з формуванням комунікативної моделі обслуговування: рольова гра, комп'ютерна вікторина, конкурси-завдання, театралізація та ін., тобто нові форми екскурсійного та туристського продукту залучають туристів та екскурсантів в активну дію. Такі технології можна назвати анімаційними, оскільки анімаційна програма спрямована на задоволення специфічних туристських потреб у русі, культурі, творчості, спілкуванні, розвазі, коли турист залучається в активну дію.

Останнім часом у світі та в нашій країні набирають оберти нові ігрові види екскурсій під назвою «квест» (quest) та «геокешинг» (geocaching).

Напрямом використання анімаційних технологій інтерактивних екскурсій виступає інтерактивна екскурсія-квест. Інтерактивні екскурсії дозволяють залучити учасників в активну взаємодію з екскурсоводом і підштовхнути їх до «самостійного» дослідження об'єкта або об'єктів екскурсії, експонатів музею. Це суттєво посилює гостроту сприйняття матеріалу й робить екскурсію більш корисною.

Квест – гра, що складається з ланцюжка завдань. Суть її в тому, щоб відшукати на місцевості ті чи інші пункти, в яких знаходиться залишений там знак або предмет, та рухатися далі за маршрутом. Квест екскурсії – командні ігри-екскурсії на швидкість мислення і руху, під час яких команди вирішують логічні завдання, виконують пошук на місцевості, будують оптимальні маршрути переміщення, шукають оригінальні рішення і підказки [2].

Декілька років тому на ринку туристичних послуг почав різко зростати сектор дитячого туризму і, зокрема, набрали обертів інтерактивні екскурсії для школярів та підлітків. Від музейних ігор-казок ці інтерактивні подорожі відрізняються, мабуть, трохи більшим розмахом: турфірми пропонують за день вивчити історію Києва, Львова, Чернівців, прокотитися від Ратуші до самих до околиць, представляючи себе то паном, то камер-юнкером, то запорізьким козаком.

Саме слово квест походить від англійського слова «quest», що в перекладі означає «пошук». Слід зауважити, що спочатку цей термін застосовувався до спеку комп'ютерних ігор. Такі ігри розробив програміст і спелеолог Вільям Кроутер на початку 1970-х років [3]. Найважливішими елементами комп'ютерної гри в жанрі квесту є власне розповідь і обстеження світу, а ключову роль в ігровому процесі відіграють рішення головоломок і завдань, що вимагають від гравця розумових зусиль. Ідея такої розваги прийшла з Америки і Європи, де поширені Murder mystery games, салонні детективні гри. Перші ж ескейп-квести, як різновид попередніх, з'явилися в Будапешті кілька років тому, зараз таких кімнат в угорській столиці більше 50. З часом нова розвага поширилося по всьому світу. Зокрема і в Україні в 2014 р., починаючи з Києва.

Такі ігри стали настільки популярні, що їх методику стали застосовувати і в туризмі, безпосередньо, в екскурсійній діяльності. Той факт, що гра є кращим способом засвоєння інформації, пояснює зростаючу популярність квест-екскурсій. Основна суть такої екскурсії в тому, що це сюжетні екскурсії

в ігровій формі, під час яких учні виконують пізнавальні, творчі та розважальні завдання, самостійно добуваючи інформацію під керівництвом гіда. Необхідно відзначити, що екскурсійний квест повинен поєднувати в собі обов'язкові ознаки не тільки квесту, а й екскурсії [4]:

- тривалість менше 24 год. без ночівлі;
- колективне відвідування і вивчення певних історичних, природних, культурних і виробничих об'єктів у супроводі екскурсовода;
- підготовка маршруту і завдань кваліфікованим фахівцем-екскурсоводом;
- наявність необхідних технологічних документів.

Необхідно відзначити, що з деяких важливих для туриста показниками (цільова аудиторія, безпека, чітке дотримання екскурсійного маршруту, наявність гіда-екскурсовода і повнота отримання інформації) квест-екскурсія поступається традиційній формі.

Таким чином, в останні роки простежується тенденція появи нових видів екскурсій, в тому числі екскурсійних квестів, які не вкладаються в рамки традиційної класифікації, будучи перспективними для розвитку внутрішнього туризму. В рамках екскурсії по місту ігрова форма квесту може зацікавити не лише гостей міста, а й місцевих жителів. Квести сприяють знайомству раніше незнайомих людей, формуванню командного духу в екскурсійній групі. Так само доцільним є використання елементів квесту по окремих об'єктах показу в рамках проведення традиційної оглядової екскурсії. Застосування такого нового перспективного напрямку в екскурсоводстві дозволить підвищити якість і конкурентоспроможність екскурсійних послуг, забезпечити отримання додаткового прибутку на туристському ринку в регіоні, а також зацікавити місцевих мешканців на міські екскурсії шляхом перетворення екскурсій на цікавий спосіб проведення дозвілля місцевого населення.

Інша інтерактивна програма – геокешінг – це захоплююча гра-екскурсія або гра-подорож, метою якої є пошук схованок за допомогою GPS-приймачів. Грати можна в команді, а можна і поодиноці, насолоджуючись красою та звуками природи. Суть полягає в тому, що гравці власноруч закладають якісь скарби в тайники, а потім публікують в Інтернеті географічні координати секретного місця. Будь-який бажаючий може відправитися на пошуки схованки, озброївшись навігатором. Якщо схованка зі скарбами відшукана, кешер (учасник гри) забирає їх собі, але залишає в контейнері рівноцінні речі, щоб наступні кешери теж змогли насолодитися знахідкою. У Росії та Україні одним з головних правил вважається установка схованки біля пам'яток історії, архітектури тощо. Тому пошук скарбу перетворюється в неповторну подорож і екскурсію по визначних пам'ятках [5].

У світі налічується майже 2 млн подібних схованок. Більше 2000 «скарбів» заховано в Україні, близько 100 з них – у Києві. За останні три роки геокешінга перетворився з квесту для обраних (власників GPS-навігаторів) в масове захоплення. Сьогодні в ньому бере участь більше 4000 українців, а в 2009 р. активних гравців було менше 100.

Історія геокешінгу почалася десять років тому, коли GPS-супутники стали видавати координати об'єктів з точністю до 10 м. Геокешінг (geokashing) – слово, що складається з двох «Гео» – земля, «кеш» – готівка, (з англ.) «тайник» на сленгу гравців.

В Україні він розвивається з 2006 р., але популярність отримав зовсім недавно. У 2015 р. була створений перша українська Інтернет-спільнота шукачів скарбів «Шукач», що об'єднала людей незалежно від віку і професій. Їх зусиллями в різних куточках країни щодня закладається до п'яти схованок-капсул і близько десяти – розкривається. Причому за останній рік половина всіх скарбів була захована в великих містах. Оскільки до 2011 р. правила гри забороняли розміщувати тайники в великих населених пунктах, але зараз число міських і замських скарбів швидко зрівнялася.

Сучасні шукачі скарбів не шукають золото, для них цікавий сам пошук, тому і скарби їх небагаті. Найчастіше це фігурки тварин, книги, головоломки, компакт-диски або монети. У пластиковому контейнері обов'язково повинні бути блокнот і ручка – для опису скарбу і заміток шукачів скарбів. Той, хто знайшов схованку, може взяти з нього будь-яку вподобану річ, а натомість покласти що-небудь рівноцінне. Добросовісний шукач скарбів зобов'язаний не тільки повернути на місце контейнер, а й належним чином його замаскувати від сторонніх очей. Зробити це так, щоб наступним гравцям теж довелося як слід пошукати.

Найчастіше тайники обладнують біля пам'ятників архітектури і просто в мальовничих місцях. Тому геокешінг може бути цікавий не тільки гравцям, але і любителям подорожей.

Всім скарбам привласнюються зірочки залежно від складності його пошуку – від однієї до п'яти. На пошуки складних тайників йде години та можливо, навіть і дні. Шукач скарбів в перервах із задоволенням сходить в музей, огляне старовинну церкву, перекусить в кафе. Власне, місцеві визначні пам'ятки можуть служити підказками для розгадування квеста, що допомагає розшукати «скарб».

Грамотна закладка схованки – справжнє мистецтво. Місце слід вибирати малолюдне, щоб випадкові перехожі не виявлено його і не розорили. Скринька скарбу повинна бути з полімерних матеріалів непомітних кольорів, з герметичною кришкою, так зможе прослужити багато років. Є контейнери, яким вже по п'ять років. Один з них знаходиться в печері Вухо Землі, розташованої на східному схилі гори Кокуш-Кая в Криму. У різний час його відвідали сім шукачів скарбів. Про це свідчать записи в журналі, вкладеному в капсулу. За правилами гри за тайниками стежать, і в разі необхідності його відновлюють автори або пошуковці. Іноді в завданні потрібно сфотографувати місцевість, де захований тайник, – тоді по фото можна відстежувати, як з роками змінювався пейзаж.

Найчастіше капсули не закопують, а розміщують в дуплах дерев, між каменів на скелястих схилу або на виступах будівель. Завдяки цьому тайники можна шукати навіть взимку і не боятися, що вони будуть засипані снігом. Модератор схованок контролює дотримання правил гри шукачами скарбів, контролює регулярність перевірок, чи цілі тайники, правильність зазначених координат, якщо скарб закладений неправильно, модератор може видалити його зі списку схованок на сайті.

На відміну від українців, закордонні гравці частіше ведуть пошуки по всьому світу. За даними американського співтовариства геокешерів, тільки в Україні знаходиться понад 40 схованок, захованих іноземцями. Але й українці залишили в Луксорі (Єгипет), Утрехті (Нідерланди), Бока-Которську (Чорногорія), Персеполі (Іран), Фракийській купольній гробниці (Болгарія) свої кладки.

Іноді в контейнерах трапляються іграшки, які за задумом повинні переміщатися між тайниками. У кожної країни свої «мандрівники»: в Росії це жаби, в Америці – жуки (Travel Bug), в Польщі – кроти, а в Україні зовсім не українські тварини – черепашки. Для їх вояжу в таємному журналі вказується пункт призначення. Наприклад, з України в Китай та назад. Геокешер, що знайшов іграшку повинен перекласти її в інший тайник в іншому місті, іншій країні. Так фігурки за допомогою гравців поступово переміщуються по планеті. На сайті можна навіть відслідковувати пройдений іграшкою маршрут.

Сучасні шукачі скарбів копають не заради кладу-винагороди, часом гравці-шукачі залишаються зовсім без нагороди, адже кожен четвертий тайник – віртуальний. У ньому немає ні блокнота, ні призу, ні, власне, капсули. Необхідно всього лише прийти на вказане автором місце і виконати певне завдання. Наприклад, на вул. Нагірна в Києві порахувати кількість

ступенів від церкви Святого Миколая до Дзвону скорботи. Після того як шукач скарбів впише отримане число на сайті, йому зарахується взяття скарбу.

Вказуючи координати знахідки, автор також пояснює, чому вибрав саме це місце, а не інше. Наприклад, тайник може бути закладений у незаслужено забутого пам'ятника архітектури або на місці якоїсь історичної битви. Зрештою, нова інформація – теж скарб для тих, хто шукає з відкритими очима, адже учасники геокешингу дізнаються багато нового, відкривають невідомі для них місця.

Таким чином, названі програми в туризмі сприяють активному включенню туристів та екскурсантів в різні види соціально-культурної діяльності. Вони задовольняють потреби в спілкуванні, розвагах, активному й рухливому відпочинку, емоційній розрядці; помітно підвищують інтерес споживача до підприємств туризму, що пропонує такі програми.

Висновки. Інноваційна діяльність у сфері туризму спрямована на створення нового або зміну існуючого продукту, на вдосконалення послуг, освоєння нових ринків, впровадження сучасних форм діяльності в туризмі. Будь-яка людина, у своєму прагненні до новизни відчуттів, проявляє фантазію. Це означає, що з часом будуть з'являтися і набирати популярності більш нові види туризму, які сьогодні навіть складно уявити. Упровадження продуктових інновацій у практику вітчизняних підприємств індустрії туризму не тільки дозволить залучити додатковий туристичний потік, поліпшити економічні показники діяльності туристичних підприємств і підвищити їх конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і зовнішньому туристичному ринках, але і забезпечить підвищення якості обслуговування гостей, більш повне задоволення їх потреб з урахуванням специфічних запитів окремих груп споживачів.

1. Чернікова В.І. Особливості інновацій у туризмі / В.І. Чернікова // Вісн. ДІТБ. – 2012. – № 16. – С. 89–94.
2. Что такое квест-экскурсия? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tlum.ru/news/cto-takoe-kvest-ekskursia/>.
3. Алексеева Н.Д. Квест-экскурсия как инновационная форма экскурсионной деятельности / Н.Д. Алексеева, Е.В. Рябова // Вектор науки ТГУ. Серия: Педагогика, психология. – 2015. – № 1 (20). – С. 14–17.
4. Долженко Г.П. Экскурсионное дело : учеб. пособ. [для бакал. и магистр.] / Г.П. Долженко. – [Изд. 4-е, испр. и доп.]. – Ростов н/ Д. : Феникс, 2012. – 308 с.
5. Павло Е. Геокешинг – ещё одна новинка для любителей туризма / Е. Павло [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://find-way.com.ua/ru/staty/item/78-geokeshing-turizm>.

***

МІСЦЕ ФЕСТИВАЛІВ У ТУРИСТСЬКІЙ ПРОГРАМІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ФЕСТИВАЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Актуальність. В якості рекреаційних ресурсів фестивалі використовуються у багатьох видах туризму. Відвідування фестивальних заходів може бути як основним, так і додатковим або супутнім видом рекреаційних занять, тому їх дослідження як поживляючих туристську діяльність ресурсів є досить актуальним.

Вивченість у науковій літературі. Теоретико-методологічною основою дослідження слугували напрацювання щодо вивчення фестивалів у публікаціях таких науковців, як О.О. Бейдик, Г.Г. Вишневська, Ю.П. Грицку-Андрієш, С.М. Килимистий, В.І. Новикова, І.В. Смаль, П.В. Тищенко та ін.

Мета статті – полягає у виявленні видів фестивалів і визначенні їх місця та значення у туристських програмах турів різного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Програма будь-якого туру представляє собою набір елементарних рекреаційних занять (ЕРЗ), які входять до певних типів рекреаційної діяльності (ТРД), що в поєднанні утворюють конкретний цикл рекреаційної діяльності (ЦРД) – сюжетну канву туристської програми, побудовану на основі поведінкових можливостей реалізовувати конкретні рекреаційні цілі, мотивації і запити туристів. ТРД поділяються на:

- цільові (А) – циклоутворюючі типи рекреаційної діяльності, виступають головним мотивом рекреаційної діяльності в межах цього циклу та визначають його цільові установки та спеціалізацію;
- додаткові (В) в межах циклу створюють можливість різноманітності рекреаційну діяльність, організувати її у специфічних варіантах;
- супутні (С) є фоном основної рекреаційної діяльності.

Фестивалі ж залежно від тематичної спрямованості подорожі можуть представляти заняття, що входять до цільових, додаткових і супутніх типів рекреаційної діяльності у туристській програмі. В.І. Новикова [4] вважає, що фестивалі є цільовими заняттями переважно для пізнавальних і розважальних видів туризму, передусім – для фестивального туризму, а для лікувально-оздоровчих, спортивно-оздоровчих, пригодницьких, купально-пляжних груп

видів туризму, а також навчально-освітнього й екологічного виду туризму вони майже або практично не використовуються.

Проаналізувавши наведені В.І. Новиковою [4] види туризму за метою подорожі, було виявлено прояви використання фестивалів в якості різних типів рекреаційної діяльності (цільові, додаткові, супутні) у туристській програмі (табл. 1).

Таблиця 1

**Використання фестивалів у туристській програмі
по видах туризму за метою подорожі**

Види туризму за метою подорожі	Використання фестивалів у туристській програмі як типу рекреаційної діяльності		
	цільового	додаткового	супутнього
фестивальний	основне призначення	—	—
гастрономічний	основне призначення	часто	часто
культурно-пізнавальний	часто	у більшості випадків	у більшості випадків
релігійний	часто	у більшості випадків	у більшості випадків
етнографічний	часто	у більшості випадків	у більшості випадків
подієвий	часто	у більшості випадків	у більшості випадків
етнічний	часто	у більшості випадків	у більшості випадків
шопінг-туризм	часто	у більшості випадків	у більшості випадків
діловий	іноді	часто	часто
промисельний	іноді	практично ні	практично ні
розважальний	майже ні	майже ні	рідко
лікувально-оздоровчий	майже ні	майже ні	рідко
спортивно-оздоровчий	майже ні	майже ні	рідко
навчально-освітній	майже ні	майже ні	рідко
пригодницький	практично ні	практично ні	практично ні
купально-пляжний	практично ні	практично ні	практично ні
екологічний	практично ні	практично ні	практично ні
природно-пізнавальний	ні	ні	ні

Фестивалі слугують цільовими рекреаційними ресурсами для фестивального туризму, тобто виступають головним мотивом рекреаційної діяльності в межах цього циклу та визначають його цільові установки та спеціалізацію. Історично склалося так, що в самостійну сферу фестивалі виділилися лише за останні роки. Цей підйом викликаний потребами людей, які у всі часи хотіли отримати нові враження, стати частиною подій, впливати на їх хід і отримати радісне відчуття причетності до чогось великого [2].

Фестивальний туризм тривалий час знаходився на стику пізнавального, розважального й етнографічного виду туристської діяльності. Не відкидаючи спільних рис з іншими видами туризму, слід виділити яскраво виражені власні особливості фестивального туризму у вигляді таких специфічних рис [4]:

- подорожі є нетривалими (у середньому 3–5 днів);
- наявність чітко виражених просторових меж (місця проведення фестивалів);
- все більша зацікавленість людей у святах, зокрема фестивалях;
- простежується чітка історія розвитку фестивалів;
- мета дещо відрізняється від мети інших видів туризму (зокрема, культурно-пізнавального, культурно-розважального, етнографічного).

Цільовим типом рекреаційної діяльності фестивалі (переважно гастрономічні) є й у туристській програмі гастрономічного туризму. На думку В.І. Новикової [4], такої спрямованості фестивальні заходи слугують рекреаційними ресурсами і для таких видів туризму, як культурно-розважальний, культурно-пізнавальний, етнографічний, етнічний, шопінг-туризм.

До етнографічного туризму фестивалі мають неабияке відношення, оскільки дають змогу відвідувачам познайомитися з культурою певного етносу, краще пізнати традиції та звичаї народу, взяти участь у театральних дійствах чи обрядах, які розкривають історію походження тієї чи іншої етнічної спільноти [3].

Яскраві враження у туристів залишаються після відвідин масштабних фольклорних свят і фестивалів народної творчості, що відбуваються у регіонах її розповсюдження. Багато країн, що мають розвинену туристську галузь, приділяють значну увагу організації етно-анімаційних заходів. Особливо популярними серед туристів вони стали в Іспанії і Фінляндії, Шотландії й Уельсі, Греції та Австрії, Польщі й Угорщині [4].

Особливого поширення в Україні набула в останні десятиліття фестивальна діяльність. Серед найвідоміших фестивалів [5]:

- гастрономічні – «Міське свято Пампуха» (Львів), «Червоне вино» (Мукачеве), фестиваль вина та меду «Сонячний напій» (Ужгород), Свято шоколаду (Львів), Свято сиру і вина (Львів), Міське свято пива (Львів), «Wine Fest» (Київ), фестиваль «Борщів» (м. Борщів, Тернопільська обл.), «На каву до Львова» (Львів), Міжнародний фестиваль дерунів (м. Коростень, Житомирська обл.), Свято миргородської свині (Миргород), Свято сала (Полтава) та ін.;
- історичні – середньовічний історичний фестиваль «Битва націй» (сmt Хотин, Чернівецька обл.), Всеукраїнський історико-культурний фестиваль «З варяг у греки», Міжнародний фестиваль козацьких бойових і традиційних мистецтв «Спас на Хортиці» (о. Хортиця, Запоріжжя), фестиваль середньовічної культури «Любарт фест» (Луцьк), Міжнародний лучний турнір «Стріла стародавнього Києва» (Київ), Міжнародний фестиваль середньовічної культури «Стародавній Меджибіж» (с. Меджибіж, Хмельницька обл.), військово-історичний фестиваль «Кам'янець – земля героїв» (Кам'янець-Подільський) та ін.;
- етнічні – різдвяний фестиваль «Велика коляда» (Львів), фестиваль вертепів (Львів), фестиваль Маланок (Чернівці), «Масляна в Пирогово» (Київ), дитячий фестиваль народної іграшки (Пирогово, Київ), Міжнародний фестиваль етнічної музики «Країна мрій» (Київ), Міжнародний етнічний фестиваль «Вінок Дунаю» (Одеса); фестиваль традиційної народної культури «Покуть», етнофестиваль «Печенізьке поле» (Харківщина) та ін.;
- музичні – Всеукраїнський фестиваль-конкурс козацької пісні «Байда» (Тернопіль), рок-фестиваль української музики «Українська рок-хвиля» (Одеса), фестиваль давньої музики (Львів), фестиваль сучасного джазу «Chernihiv Jazz Open» (Чернігів) та ін.;
- тематичні – фестиваль льодових скульптур «Кришталь» (Черкаси), Міжнародний ковальський фестиваль «Свято ковалів» (Івано-Франківськ), фестиваль писанок (Львів), всеукраїнський фестиваль ковальського мистецтва «Залізний Лев» (Львів), Одеський міжнародний кінофестиваль, кінофестиваль «Харківський бузок», фестиваль фантастики «Зоряний міст» (Харків), культурний еко-фестиваль «Будянський ярмарок» (с. Буда, Черкаська область);
- мистецькі – фестиваль української епічної традиції «Козацька Трійця» (Київ), фестиваль дитячо-юнацької творчості та таланту «Дивосвіт» (Запоріжжя).

Незважаючи на те, що фестивалі різняться метою, практично усі вони створюють новий культурний продукт, привабливий для туристів. Як відзначає В.Е. Гордін, тенденція «фестивалізації культури» має міжнародний характер, а регулярність більшості з них дає змогу успішно включати їх у плани організації туристичних подорожей [5].

Україна має значні перспективи щодо розвитку фестивального туризму. Природно і те, що розвиток фестивального сегменту культурно-розважального туризму має ряд проблем (нестача фінансування; недосконалість управлінської системи; відсутність професійних менеджерів; низький рівень туристської інфраструктури; недостатня розрекламованість фестивальних атракцій як за кордоном, так і в Україні) і невирішених завдань [1].

У той же час, незміною залишається аксіома стосовно того, що фестивалі роблять українські регіони привабливішими для туристів. Хоча самі регіони, за винятком західних, до цього не завжди готові. Кількість відвідувачів фестивалів щороку зростає удвічі. Щодо перспектив розвитку фестивального туризму в Україні, то на особливу увагу, крім покращення вже існуючих фестивальних заходів, заслуговує розробка нових, національно-патріотичних подієвих заходів.

Серед головних перспективних напрямів розвитку фестивального туризму в Україні варто виділити такі: створення масових фестивальних заходів у формі карнавалу; проведення фестивалів історичної реконструкції; розробка нових фестивалів, оснований на традиціях і звичаях українського народу; залучення іноземних інвестицій до проведення фестивальних заходів; підвищення рівня та укрупнення вже існуючих фестивалів; розробка тематичних фестивальних турів [1].

Висновки. У програмі туру фестивалі представляють собою елементарні рекреаційні заняття, що залежно від виду туризму можуть належати до цільових, додаткових або супутніх типів рекреаційної діяльності, хоча в багатьох випадках – майже або практично не використовуються. Для фестивального туризму, який характеризується нетривалістю подорожей, чітко вираженими просторовими межами, все більшою зацікавленістю людей у святах, фестивалі слугують цільовими рекреаційними ресурсами, тобто визначають його спеціалізацію.

Україна має значні перспективи щодо розвитку фестивального туризму. Проведення фестивалів робить українські регіони впізнаваними та привабливішими для туристів. Серед перспективних напрямів розвитку

фестивального туризму в Україні – розробка заснованих на традиціях і звичаях українського народу нових фестивалів, залучення іноземних інвестицій до проведення фестивальних заходів, підвищення рівня та укрупнення вже існуючих фестивалів, розробка тематичних фестивальних турів, популяризація українського кулінарного мистецтва і традицій.

1. Вишневська Г.Г. Гастрономічні свята та фестивалі як туристична атракція / Г.Г. Вишневська, А.О. Цегельник // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 18. – С. 55–62.
2. Гордин В.Э. Культурный туризм как стратегия развития города: поиск компромиссов между интересами местного населения и туристов / В.Э. Гордин, М.В. Матецкая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tourlib.net/statti_tourism/gordin.htm.
3. Грицку-Андрієш Ю.П. Фестивальний туризм у системі рекреаційно-туристської діяльності / Ю.П. Грицку-Андрієш, Ж.І. Бучко // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Географія. – 2010. – Вип. 519–520. – С. 56–60.
4. Новикова В.І. Фестивалі як анімаційні заходи у туризмі / В.І. Новикова // Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України : матер. II Всеукр. Інтернет-конф. (17 травня 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси : Вид-ць О.Ю. Вовчок, 2017. – С. 23–31.
5. Тищенко П.В. Теоретичні аспекти та розвиток подієвого туризму регіону / П.В. Тищенко // Наук. вісн. Ужгородського ун-ту. Серія : Економіка. – 2011. – Вип. 33. – Ч. 4. – С. 124–128.

***

Колоненко Н.А., Забокрицька М.Р.

ВОДНІ РЕСУРСИ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність. Водні ресурси є національним багатством будь-якої країни і однією з найважливіших засад її економічного розвитку. Адже вони забезпечують усі сфери життя і господарської діяльності людини, визначають можливості розвитку промисловості і сільського господарства, розміщення населених пунктів, організацію відпочинку та оздоровлення людей.

Численні рекреаційні заняття пов'язані з водними об'єктами: купання, сонячні ванни, катання на човнах, катамаранах та інших моторних і безмоторних засобах, рафтинг, рибальство, полювання, водні спортивні заняття тощо. Крім того, наявність водних об'єктів в тому чи іншому регіоні відіграє вирішальну роль в розміщенні рекреаційних закладів – більшість санаторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку, туристичних баз, готелів та інших рекреаційно-оздоровчих закладів знаходиться на берегах водойм або в безпосередній близькості до водних об'єктів.

Рівненська область характеризується великою кількістю різного виду водних ресурсів, що робить її територію привабливою та перспективною для розвитку туристично-рекреаційної діяльності та значно підвищує рекреаційний потенціал регіону.

Вивченість у науковій літературі. Дослідженням використання водних ресурсів у сфері водного туризму присвячені праці таких вчених, як Н.В. Фоменко, П.О. Масляк, О.О. Любіцева, Ю.В. Бойчук, А.А. Ніколаєнко, М.М. Покоłodна. Водні ресурси зокрема, Рівненської області, як чинника розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в регіоні, вивчали науковці Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне), Міжнародного економіко-гуманітарний університету імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне) та Рівненського державного гуманітарного університету.

Мета статті – проаналізувати використання водних ресурсів Рівненської області в туристично-рекреаційної галузі регіону.

Виклад основного матеріалу. До об'єктів водного рекреаційного туризму в Рівненській області відносять численні озера, річки зі спорудженими на них водосховищами та ставками, болота. По берегах річок і водосховищ формуються рекреаційні комплекси, в основному, сезонного (переважно літнього) функціонування, які задовольняють, здебільшого, рекреаційні потреби місцевих жителів [4]. Важливе рекреаційне значення мають, зокрема, водні об'єкти, що придатні для організації активних видів рекреаційних занять.

З точки зору використання річок для цілей рекреації найбільш вагомими їх характеристиками виступають ширина річкової долини, ширина русла, швидкість течії, тривалість сприятливого періоду для різних видів рекреаційного використання, характер течії, берегів. Найбільше на території Рівненської області протікає саме малих річок, довжина яких не перевищує 10 км. Відповідно, вони можуть бути використані лише для задоволення естетичних потреб.

У рекреації, в основному, задіяні великі та середні повноводні річки. Гідрографічна мережа області представлена 171 річкою, які належать до басейну Прип'яті, правої притоки Дніпра. Середні річки області – це Стир, Іква, Горинь, Случ, Ствига [3]. Так, зокрема, території вздовж р. Горинь у селах Решуцьк, Коздин, Ремель, Хотин, Ходоси, Олександрія – стали улюбленими місцями відпочинку як для місцевого населення, так і для

туристів, адже мальовничі ландшафти повноводної річки Горинь приваблюють любителів і риболовлі, і бажаючих набути гарної засмаги та вдосталь поплавати.

Для любителів активного та екстремального відпочинку в Рівненській області організований одно-, дво-, триденні сплави «Надслучанська Швейцарія» на байдарках або ж катамаранах. Маршрут для сплаву «Надслучанська Швейцарія» розпочинається у с. Устя Корецького району та закінчується у смт Соснове Березнівського району. Маршрут проходить через рівнинну р. Случ, береги місцями горбисті з виходами великих брил каменю, що нагадує швейцарські пейзажі, звідси назва місцевості «Надслучанська Швейцарія».

Родзинками маршруту є ландшафтний парк «Надслучанський», заказник «Маринено-Устенський граніти» та «Соколинні скелі». Для цієї місцевості характерний дуже різноманітний ландшафт: у місці, де річка пробивається через стародавні граніти, нависають круті скелясті береги, у воді підносяться острівці, а різноманітні спокійні пороги та перекати додають драйву та адреналіну. Мальовничі береги вкриті змішаними та хвойними лісами, межують з горбистими галявинами та березовими гаями. Через досить малу глибину річки, тут зручно та безпечно сплаватися навіть з дітьми. Такий вид відпочинку дає можливість побачити справжню первинну красу природи, адже ці місця віддалені від шуму мегаполісу – навкруги тільки поліські села та незаймана природа.

Важливим компонентом водних ресурсів Рівненської області є озера, які здебільшого стають центрами тяжіння рекреантів та є важливою складовою туристичного потенціалу області. На території області налічується понад 500 озер, найбільші з яких Нобель, Біле, Воронки та Чорне.

Особливо відомим є озеро Біле, яке знаходиться поряд із с. Рудка Володимирецького району. На території навколо озера можна розміщувати наметові містечка, а для любителів комфортного відпочинку споруджено будиночки на турбазі «Біле озеро». Відпочинок на Білому озері для тих, хто любить гарні пейзажі, тишу і просто природу та все, що вона може запропонувати. Крім того на турбазі можна взяти катамаран або човен, пограти в волейбол, баскетбол, футбол.

На території Рівненської області знаходиться велика кількість ставків – 1549, із загальним об'ємом води – 91,0 млн. м³. Найбільше їх у Дубенському (287), Рівненському (184) та Радивилівському (161) районах [1].

На території Рівненського природного заповіднику розташовані болота, які в майбутньому можуть слугувати об'єктами для розвитку болотного туризму. Найбільші з них отримали статус міжнародних: «Торфово-болотний масив Переброди» – це унікальний і єдиний в Україні водно-болотний масив, який до наших днів зберігся у своєму первісному стані, а також «Болотний масив Сира Погоня», «Болотний масив Сомине» та «Болотний масив Коза-Березина».

На території Рівненської області знаходиться 12 водосховищ з повним об'ємом води – 47,8 млн. м³ [2]. Так, зокрема, Хрінницьке водосховище, що споруджене на річці Стир, функціонує як ГЕС і є найбільшим штучно створеним водним об'єктом та слугує як один із головних водно-рекреаційних пунктів, адже навколо водосховища розвинута туристична інфраструктура, побудовані бази відпочинку «Маяк», «Мотор» та «Перлина», на яких облаштовані пляжі, відкрито прокат водно-транспортних засобів (в літній період), є можливість порибалити.

Висновки. Територія Рівненської області є перспективним регіоном для розвитку водного туризму, адже має густу гідрографічну мережу, комфортний, помірно-континентальний клімат, велику різноманітність флори та фауни, рівнинність ландшафтів, транспортну доступність та значну історико-культурну спадщину. Відповідно, правильне використання водних об'єктів області як складової туристичної галузі сприятиме підвищенню економічної ефективності області в цілому і сприятиме залученню сільського населення в сферу сільського, екологічного (зеленого), спортивного, культурно-пізнавального, релігійного та інших видів туризму.

Для оптимізації можливості використання водних ресурсів Рівненської області та для розвитку водного туризму зокрема необхідно створити заходи щодо розширення потенціалу використання водної рекреації та включення її в систему організованого відпочинку. В першу чергу, слід створити належне рекламно-інформаційне забезпечення та фінансування даної галузі, впорядкувати місця відпочинку (тобто створити рекреаційну інфраструктуру), обладнати пляжі, суднові станції, причали, місця для ночівлі та відпочинку, пункти харчування, лікування, прокату, розваг, санітарно-технічне облаштування, тощо.

1. Водний фонд України: Штучні водойми – водосховища і ставки: довідник / В.В. Гребінь, В.К. Хільчевський, В.А. Сташук та ін.; за ред. В.К. Хільчевського, В.В. Гребеня. – К. : Інтер-прес ЛТД, 2014. – 164 с.
2. Вишневський В.І. Річки і водойми України. Стан і використання: підруч. / В.І. Вишневський. – К. : Віпол, 2000. – 375 с.

3. Інвестиційний паспорт Рівненської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.investinrivne.org/public/invest_passport_ua.pdf<http://cultura.rv.ua/wp-content/uploads/2016/08/Туристичний-паспорт-Рівненського-району-11.pdf>.
4. Ніколаєнко А.А. Особливості організації водного туризму в Україні / А.А. Ніколаєнко // Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку : матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (30 жовтня 2015 р., м. Умань) ; відп. ред. Л.В. Транченко. – Умань : Сочінський, 2015. – С. 144–145.

***

Крикливенко В.В.

Науковий керівник: В.І. Новикова

ЗВ'ЯЗОК СПЕЛЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ З ІНШИМИ ВИДАМИ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність. Значна диференціація туристської діяльності призводить до все більшої взаємопов'язаності видів туризму. Не оминули ці процеси і спелеологічний туризм.

Вивченість у науковій літературі. Розглядом питань щодо спелеологічного туризму займалися такі науковці: О.З. Байтеряков, Б.А. Вахрушев, В.М. Дублянський, В.П. Коржик, О.Д. Кучерук, Е.А. Лукьяненко, В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський, В.О. Радзієвський, Б.Т. Рідуш, К.А. Татарінов та ін.

Мета роботи полягає у виявленні зв'язку спелеологічного туризму з іншими видами туристської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить проведений у статті [7] аналіз, у сприйнятті поняття «спелеотуризм» серед науковців поки немає єдності, кожен із них розуміє його по-своєму, робить акценти на певних аспектах, зважаючи на те, з яких позицій його розглядає. Але переважна більшість дослідників спелеотуризм за метою подорожі відносить до активних форм – спортивно-оздоровчого туризму, під яким розуміють «комплекс певних заходів, спрямованих на поліпшення та зміцнення фізичного і психічного стану здоров'я людей, що здійснюються в цілях оздоровлення й активного відпочинку» [2].

Спортивно-оздоровчий туризм передбачає подолання маршруту активним способом, без використання транспортних засобів, а покладаючись лише на власні сили, реалізуючи вміння і навички пересування пішки, на лижах, плавання на плотах і човнах, їзди на велосипеді тощо. Активний рух є

визначальною рисою спортивно-оздоровчого туризму, а основний його зміст полягає у подоланні різноманітних природних перешкод на місцевості (скелі, кам'яні завали, снігові заноси, льодяні поверхні, водні об'єкти тощо) з використанням різних технік і тактик, різних засобів пересування та забезпечення безпеки. Важливим для розуміння користі спортивно-оздоровчого туризму та його суті є розкриття його мети, що полягає у [2]:

- оздоровленні, відновленні сил, поліпшенні медико-фізіологічних даних за допомогою нервового розвантаження, зміні форм діяльності, дозованому русі, підвищенні адаптації до незвичних умов;
- психічному й емоційному збагаченні внутрішнього світу людини, вихованні сміливості, рішучості, впевненості в собі, відповідальності;
- удосконаленні загальної і спеціальної фізичної підготовки, виробленні витривалості, спритності, сили, рівноваги, витримки;
- розвитку вольових та інтелектуальних якостей людини;
- розширенні краєзнавчого кругозору, вдосконаленні навчально-методичної підготовки, поповненні знань з географії, біології, історії, етнографії і культури;
- засвоєнні теоретичних основ організації і проведення походів, прокладання маршрутів;
- набутті спортивного досвіду участі в походах для керівництва походами різного рівня складності, здобутті спортивних розрядів і знань, підвищенні майстерності й інструментальної підготовки.

Спортивно-оздоровчий туризм є соціальним (за рівнем доступності й соціальної значимості), активним (за фізичним навантаженням), і, як правило, груповим (за складом учасників). Його організаційними формами є походи, змагання, експедиції, екскурсії. У ньому виділяють такі види, як пішохідний, гірський, лижний, водний, вітрильний, велосипедний, автомобільний та мотоциклетний, серед яких і спелеологічний (рис. 1). Звідси випливає, що всі особливості та специфіка організації (у тому числі організаційні форми), притаманні спортивно-оздоровчому туризму, стосуються і спелеотуризму.

Через значну кількість небезпек для життя та здоров'я людей під час перебування під землею у печерах (зокрема, можливості обвалів, недостатність кисню, відсутність природного освітлення, ймовірність радіаційного випромінювання гірськими породами, наявність дочірніх продуктів радону, що можуть осідати в легенях, та ін.) спелеологічний туризм відносять до групи екстремальних видів туристської діяльності.

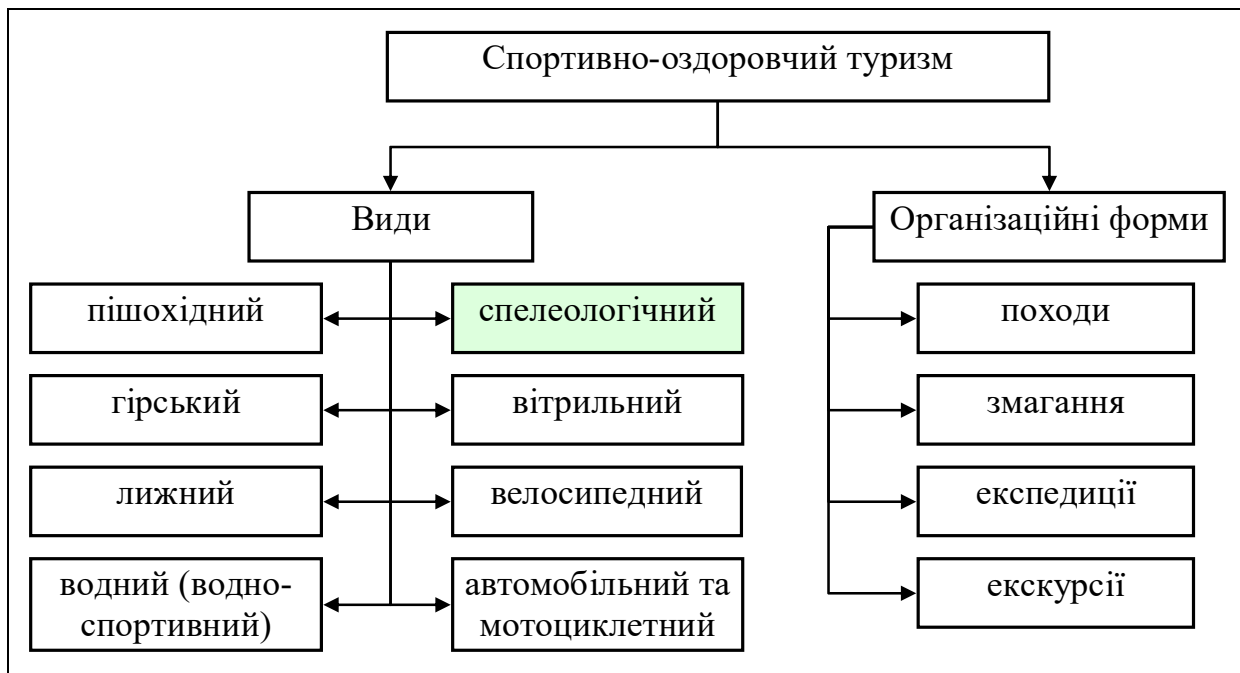

Рис. 1. Види та форми спортивно-оздоровчого туризму

Існує чимало класифікацій екстремального туризму за різними ознаками. Так, в одній із них Ізотова М.А. та Матюхіна Ю.А. [5] за середовищем та особливостями рельєфу виділяють чотири групи видів екстремального туризму: сухопутний, повітряний, космічний, водний. У цій класифікації спелеотуризм відноситься до сухопутних видів (рис. 2).

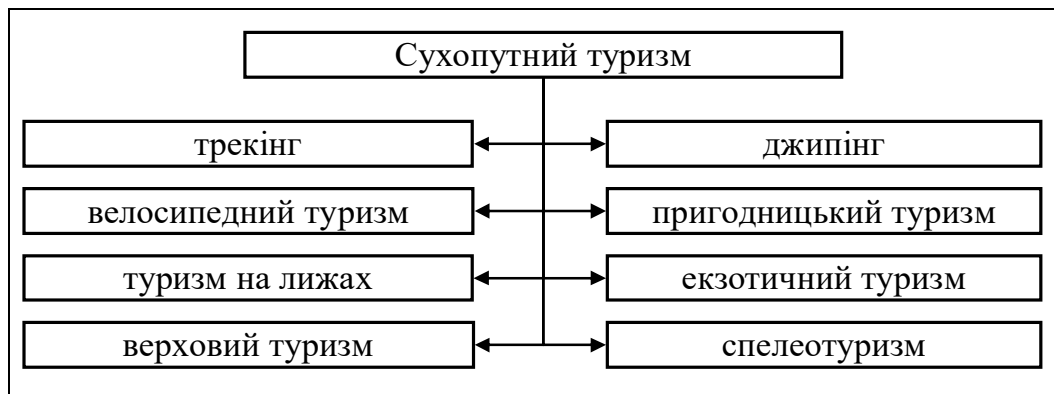

Рис. 2. Сухопутний туризм [5]

У класифікації Бабкіна А.В. [1] екстремальний туризм поділяється на такі групи, як водні, наземні, гірські, повітряні, екзотичні, а спелеологічний і спелестологічний туризм належать до наземних видів (рис. 3).

Часто спелеотуризм сприймають як особливу форму екологічного туризму, тобто туристської діяльності, що «здійснюється в екологічно чистому районі, не порушує цілісності екосистем та створює такі економічні умови, при яких охорона природи стає вигідною для місцевого населення» [3].

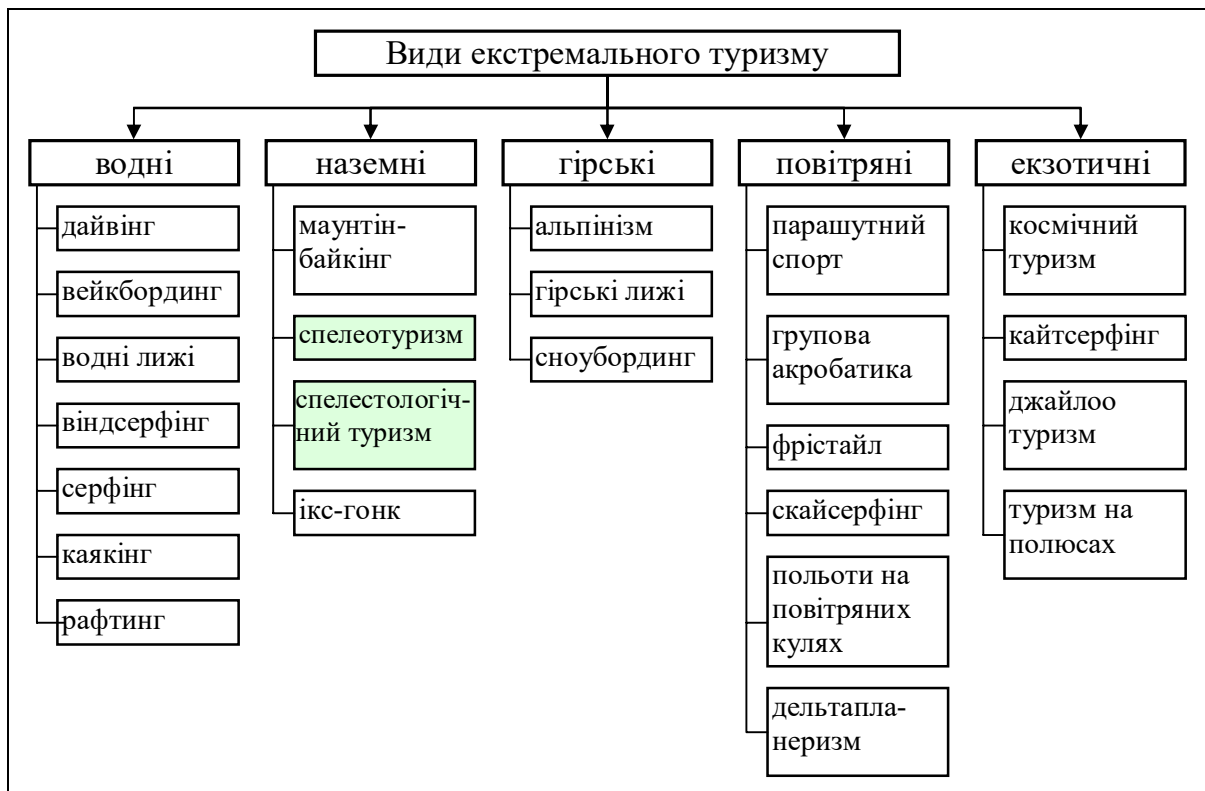

Рис. 3. Види екстремального туризму (за матеріалами [1])

Лікувальні властивості мікроклімату печер та антропогенних підземних порожнин дає можливість віднести спелеотуризм (його різновид спелеотерапію, коли відбувається реабілітація та лікування органів дихання з використанням мікроклімату підземних соляних шахт і карстових печер [6]) до лікувально-оздоровчих видів туристської діяльності (рис. 4).

Спелеотуризм може бути різноманітним за спрямованістю [1, 3, 5, 6]: 1) екскурсійно-пізнавальний; 2) спортивний; 3) науково-дослідницький. При цьому використовуються відповідно такі організаційні форми спортивно-оздоровчого туризму (рис. 1): екскурсії, походи та змагання, експедиції.

1. Для масового екскурсійного показу використовуються печери, що мають хорошу транспортну доступність, просторі вхід і внутрішні приміщення. Їх спеціально облаштовують: розчищають вхід і внутрішні проходи, прокладають стежки (роблять настили), протягують огорожу поблизу небезпечних або природоохоронних місць, проводять світло, іноді встановлюють скульптурні групи казкових персонажів, богів, тварин, первісних людей, сценки історичних або легендарних подій. У таких печерах туристи можуть пересуваються не тільки по спеціально прокладених стежках, але й на транспорті (наприклад, на міні-електровозах), маршрути супроводжують кваліфіковані екскурсоводи. Відвідування обладнаних печер не вимагає спеціальної фізичної підготовки.

Рис. 4. Різновиди лікувально-оздоровчого туризму за природними засобами, що використовуються для впливу на людський організм (В.І. Новикова, 2017) [7]

2. Спортивний (або любительський) спелеотуризм передбачає відвідування необладнаних, але в тій чи іншій мірі вивчених печер. Такі печери, як правило, безпечні, а групи туристів супроводжують досвідчені інструктори. Цей різновид широко поширений у місцевому туризмі, відіграє суттєву роль у краєзнавстві.

3. Під спелеотуризмом науково-дослідницької спрямованості мають на увазі проходження або першопроходження технічно складних печер, які вимагають для їх подолання професійної підготовки, спеціального спорядження й устаткування. Нерідко для подорожей у печерах потрібні навички пішого туризму, скелелазіння, пірнання з аквалангом. Цей різновид спелеотуризму зазвичай супроводжується науковим вивченням печер або створенням плану підземних ходів. Саме його можна назвати екстремальним.

Зважаючи на все зазначене та спираючись на проаналізовані визначення кількох авторів, серед яких [4, 8, 9], спелеологічним туризмом вважаємо вид активної туристської діяльності, що полягає у проходженні маршруту по карстових порожнинах під землею, у першу чергу – печер.

Висновки. Спелеологічний туризм відносимо до видів спортивно-оздоровчого, екстремального, екологічного, лікувально-оздоровчого туризму. У межах же самого спелеотуризму виділяємо екскурсійно-пізнавальний, спортивний, науково-дослідницький напрями.

1. Бабкин А.В. Специальные виды туризма / А.В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с.
2. Вяткин Л. Туризм и спортивное ориентирование : учеб. пособ. [для студ. пед. учеб. завед.] / Л. Вяткин, Е. Сидорчук, Д. Немытов. – [2-е изд., доп.]. – М. : Академия, 2004. – 208 с.
3. Глушко А.А. География туризма / А.А. Глушко, А.М. Сазыкин. – Владивосток : Изд-во Дальневосточ. ун-та, 2002. – 265 с.
4. Зорин И.В. Энциклопедия туризма : справочник / И.В. Зорин, В.А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 368 с.
5. Изотова М.А. Инновации в социокультурном сервисе и туризме / Маргарита Александровна Изотова, Матюхина Юлия Алексеевна. – М., 2011. – 137 с.
6. Івко О.С. Спелеотуризм: поняття, види, розвиток в Україні / О.С. Івко, В.І. Новикова // Туризм і гостинність: вчора, сьогодні, завтра : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (12–13 жовтня 2016 р., м. Черкаси). – Черкаси : О.М. Третяков, 2016. – С. 197–200.
7. Новикова В.І. Зв'язки між спелеологічними напрямками туристської діяльності / В.І. Новикова, О.С. Івко // Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України : матер. II Всеукр. Інтернет-конф. (17 травня 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси : Видавець О.Ю. Вовчок, 2017. – С. 90–95.
8. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський; за ред. Ф.Д. Заставного. – К. : Знання, 2006. – 575 с.
9. Смаль І.В. Рекреація і туризм : короткий тлумачний словник термінів і понять / І.В. Смаль. – Ніжин : Вид-во Ніжинського держ. ун-ту ім. М. Гоголя, 2006. – 80 с.

***

Новикова В.І., Царукян С.А.

ОСОБЛИВОСТІ ГІРСЬКОЛИЖНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО СПЕЦИФІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА

Актуальність. Гірськолижний туризм, який останнім часом набирає масовості та популярності, особливо у зимовий час, відноситься до тих видів туристської діяльності, для яких інфраструктура відіграє важливу роль у їх розвитку, інколи суттєвіше, ніж рекреаційні ресурси, впливає на вибір споживачами місця для його здійснення.

Вивченість у науковій літературі. Питання щодо гірськолижного туризму вивчались такими науковцями, як В.В. Абрамов, О.В. Бабкін, О.О. Бейдик, О.Ю. Гринюк, Д.О. Денисова, Р.К. Мілл, В.І. Новикова, А.О. Старожук, М.В. Тонкошкур, І.В. Третьак та ін.

Мета роботи полягає у виявленні особливостей гірськолижного туризму та його специфічної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши значну кількість публікацій на досліджувану тематику [1, 12, 13], під гірськолижним туризмом розуміємо один із найпопулярніших, наймасовіших видів активної рекреаційної діяльності переважно у зимовий час, основною метою якого є швидкісні спуски на лижах по засніжених гірських схилах.

До особливостей і характерних рис, які вирізняють гірськолижний туризм серед інших видів туристської діяльності, відносяться [6]:

- яскраво виражена сезонність;
- є комбінованим видом туристської діяльності через єдність мети подорожі з видами туризму спортивно-оздоровчої, лікувально-оздоровчої, екологічної спрямованості;
- значна капіталомісткість і трудомісткість при створенні турпродукту;
- його дорожнеча через високу вартість спорядження і обслуговування: проживання – 300–1000 \$/тижд., прокат спорядження – 150–200 \$/тижд., окремо оплачується користування канатною дорогою, інші статті витрат (сувеніри, дискотеки, магазини);
- широкий асортимент додаткових послуг (послуги інструктора, прокат спорядження, скі пас (ski pass) – абонемент на користування послугами підйомника), які відіграють велику роль у вартісному відношенні при створенні відповідного туру;
- через підвищену небезпеку потрібна спеціальна страховка від нещасного випадку і втрати дорогого спорядження, де страхова премія в 2,5 рази більше, ніж в інших видах туризму.

Організація будь-якого виду туризму, у тому числі гірськолижного, передбачає обов'язкову наявність таких складових: **1)** рекреаційні ресурси (вужче – туристські ресурси); **2)** інфраструктура туризму (ширше – інфраструктура рекреаційної діяльності); **3)** туристські послуги (ширше – рекреаційні послуги). Важливу роль відіграють і рекреаційні (туристські) умови, передусім природні, що можуть сприяти або заважати розвитку певного виду туризму.

1. Із визначення цього виду туристської діяльності випливає, що для гірськолижного туризму **рекреаційними ресурсами** є засніжені гірські схили. Але не будь-які вкриті снігом схили гір підходять для катання (спуску) по них на гірських лижах. Вони мають відповідати таким умовам (за матеріалами [1, 7, 10]):

- розташовуватися на висоті 1500–1800 м над рівнем моря, адже через зменшення кисню у повітрі з висотою при перебуванні вище 2000 м у людини може статися кисневе голодування (висотна хвороба);
- мати протяжні (від сотень метрів до декількох кілометрів) і нестрімкі (крутизною до 35°, оптимально – 17°) схили;
- знаходитися в кліматичних зонах із комфортними для перебування людини умовами: помірно низькі температури повітря (денна вище -17°C; середня найхолоднішого місяця від +5°C до -6°C), відсутність сильних снігопадів, несильний вітер, тривале сонячне сяяння (1900–2000 год./рік);
- кількість опадів (переважно у вигляді снігу, найкраще – сухого) не повинна перевищувати 600 мм за рік;
- наявність щільного снігового покриву упродовж 4–5 місяців у році, потужність при стійкій сонячній погоді – не менше 50 см;
- бути покриті лісовою рослинністю, щоб захищати від вітру як лижника, так і лижну трасу;
- відсутність лавинної і селевої небезпеки;
- різноманітність, привабливість, унікальність пейзажів, естетична краса навколишніх ландшафтів.

2. Гірськолижний туризм відноситься до тих видів туристської діяльності, для яких **інфраструктура** відіграє важливу роль у їх розвитку, інколи суттєвіше, ніж рекреаційні ресурси, впливає на вибір споживачами місця для його здійснення. Із шести складових рекреаційної інфраструктури (спеціалізованої інфраструктури рекреаційної діяльності), виділених В.І. Новиковою [8], у туризмі гірськолижного спрямування використовується **обладнання й устаткування рекреаційних територій**.

3. Цільові **рекреаційні (туристські) послуги** гірськолижного туризму являють собою такі три групи: спортивно-оздоровчі (послуги інструкторів), прокат спорядження, скі пас (рис. 1).

Важливими (основоположними) складовими специфічної інфраструктури гірськолижного курорту є спеціально обладнані траси, передусім для гірськолижного спорту, та гірськолижні підіймачі.

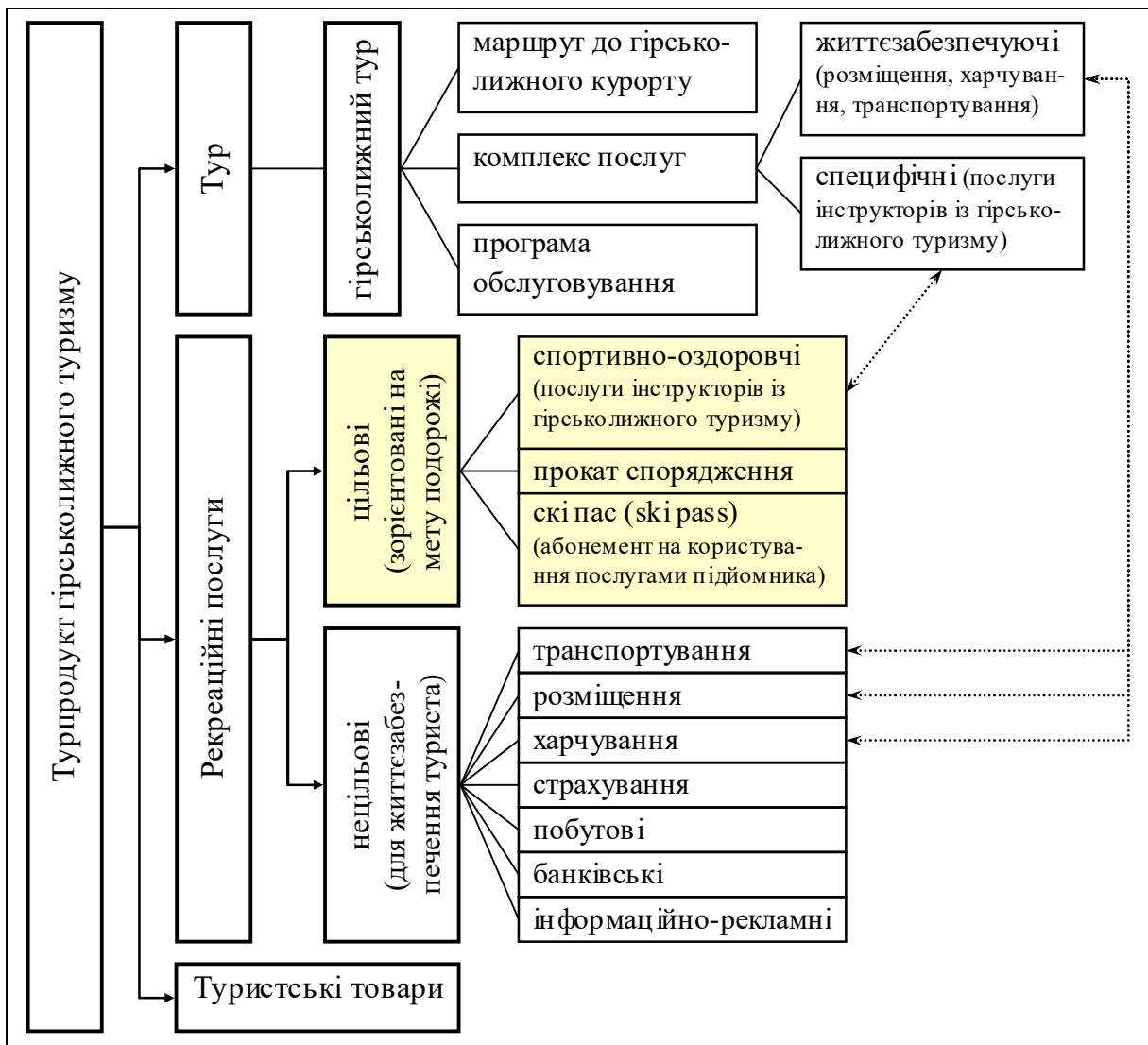

Рис. 1. Елементи туристського продукту гірськолижного туризму (В.І. Новикова, 2017) (фрагмент) [2]

Гірськолижна траса – технічна споруда, що представляє собою спеціально підготовлену ділянку з певним профілем, відповідає вимогам як гірськолижного спорту, так і масового катання, і забезпечує можливість безпечного катання на гірських лижах і сноубордах [11].

Зазвичай гірськолижні траси залежно від протяжності і складності поділяються (відповідно – від найлегших до найскладніших) на: зелені (для початківців, новачків), сині, червоні (для лижників середнього рівня), чорні (для професіоналів, лижників високого рівня). Є також навчальні схили [1, 3, 4]. В Україні гірськолижні траси (для гірських лиж, сноубордів) класифікуються за такими категоріями [11]: зелена – для початківців; синя – низького рівня складності, легка; червона – середнього рівня складності; чорна – високого рівня складності (табл. 1).

**Характеристики гірськолижних трас залежно
від складності (за матеріалами [11])**

Показники	Складність гірськолижних трас			
	зелена	синя	червона	чорна
рельєф ландшафту траси	легкий	легкий (різноманітний)	різноманітний з легкими, середніми і не дуже різкими за рівнем нахилу ділянками	різноманітний з легкими, середніми та великими за рівнем нахилу ділянками
кут нахилу траси, °	від 5 до 15	до 25	до 40	понад 40
ширина траси, м	від 15 до 40	від 20 до 40	не менше 30 (при куті нахилу траси до 25°) не менше 40 (при куті нахилу траси 25° і вище) не менше 50 (на ділянках з різкими перепадами по висоті)	не менше 35 (при куті нахилу траси до 25°) не менше 40 (при куті нахилу траси 25° і вище) не менше 50 (на ділянках з різкими перепадами по висоті)
профіль ділянки	легкий рівномірний нахил з місцем для зупинки	переливчатий, легкі різноманітні нахили	різноманітний без різких меж і бічних нахилів	з різним відхиленням і відповідним з'єднанням нахилів
небезпечні ділянки	не допускаються	необхідно уникати	передбачити огороження небезпечних ділянок, установку захисних матів та інформаційних знаків	необхідно уникати поздовжнього нахилу понад 60° та різких бічних нахилів; передбачити огороження небезпечних ділянок, установку захисних матів та інформаційних знаків
сніговий покрив	добре оброблений, без оголених місць	добре оброблений, без оголених місць	добре оброблений, без оголених місць	добре оброблений, без оголених місць
довжина траси	не регламентується	не регламентується	не регламентується	не регламентується
ширина серпантину, м	–	–	від 20 до 40	від 20 до 40
кут нахилу серпантину, °	–	–	до 25	до 25

При характеристиці гірськолижних трас на курортах, крім їхнього рівня складності, кількості, загальної довжини, перепаду висот, важливим є облаштування цих трас, тобто наявність [11]:

– освітлення (для нічного катання);

- системи снігонапилення – обладнання стаціонарне та пересувне для улаштування штучного снігового покриву шляхом розпилення холодної води під тиском у період, коли температура та відносна вологість повітря навколишнього середовища сприяють снігоутворенню; до них відносяться снігові гармати, снігонапилююче устаткування, обладнання штучного засніження;
- сніготрамбувальних машин – самохідні механізми з обладнанням для планування, трамбування, розпушування та вирівнювання снігового покриву гірськолижних трас; снігоущільнююча техніка, зокрема ратраки.

Невід’ємною складовою інфраструктури будь-якого гірськолижного курорту є **підйомник (підіймач)** – технічна споруда в гірській місцевості, призначена для підйому гірськолижників і сноубордистів до місця початку спуску [5]. Розрізняють два основних класи гірськолижних підйомників: повітряні та наземні (рис. 2).

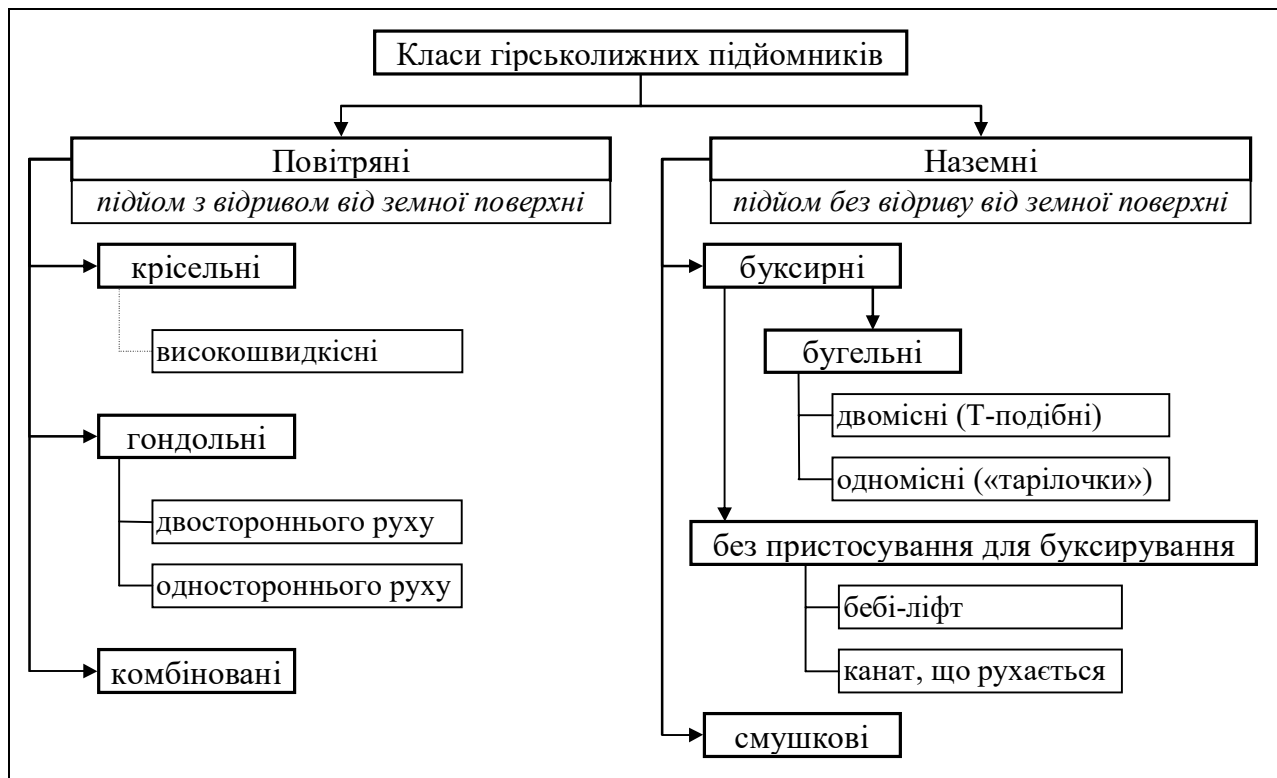

Рис. 2. Класи та типи гірськолижних підйомників (В.І. Новикова, 2014) [9]

Кожен тип гірськолижних підйомників має свою специфіку, позитивні та негативні риси. Найоптимальніше використовувати крісельні підйомники, оскільки вони швидкі й охоплюють широку площу для катання. Вони дозволяють лижникові відпочити під час підйому [7].

Характеристика гірськолижних підйомників на курортах включає їхні види, кількість, протяжність, перепад висот, загальну пропускну здатність, часову тривалість перебування у черзі на підйомник.

Висновки. Гірськолижний туризм – один із найпопулярніших, наймасовіших видів активної рекреаційної діяльності переважно у зимовий час, основною метою якого є швидкісні спуски на лижах по засніжених гірських схилах. Його вирізняють: сезонність, значна капітало- і трудомісткість, дорожнеча, широкий асортимент додаткових послуг, висока страхова премія. Рекреаційними ресурсами гірськолижного туризму є засніжені гірські схили, його рекреаційна інфраструктура представлена обладнанням та устаткуванням рекреаційних територій, а цільові туристські послуги являють собою спортивно-оздоровче обслуговування (послуги інструкторів), прокат спорядження, скі пас.

Основоположними складовими специфічної інфраструктури гірськолижного курорту є спеціально обладнані траси та гірськолижні підйомачі. Гірськолижні траси представляють собою спеціально підготовлені ділянки з певним профілем, які забезпечують можливість безпечного катання на гірських лижах і сноубордах. Їх за складністю і протяжністю класифікують на такі чотири групи: дуже прості («зелені»); прості («сині»); складні або більш складні («червоні»); дуже складні («чорні»). Характеристика гірськолижних трас на курортах включає їхній рівень складності, кількість, загальна довжина, перепад висот, облаштування. Гірськолижний підйомник (підйомач) є технічною спорудою у гірській місцевості, призначеною для підйому гірськолижників і сноубордистів до місця початку спуску. Розрізняють повітряні (крісельні, гондольні, комбіновані) та наземні (буксирні, без пристосування для буксирування, смушкові) підйомники. Характеристика гірськолижних підйомників на курортах включає їхні види, кількість, протяжність, перепад висот, загальну пропускну здатність, часову тривалість перебування у черзі на підйомник.

1. Бабкін О.В. Спеціальні види туризму: навч. посіб. / О.В. Бабкін. – Ростов-на-Дону: Фенікс, 2008. – 252 с.
2. Бейдик О.О. Виробництво турпродукту гірськолижного туризму / О.О. Бейдик, В.І. Новикова // Підприємництво у сфері послуг: реалії сьогодення і перспективи: матер. І Всеукр. Інтернет-конф. (15 листопада 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси: Ю.А. Чабаненко, 2017. – С. 35–39.
3. Гірськолижний курорт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Гірськолижний_курорт.
4. Горнолыжный курорт // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Горнолыжный_курорт.

5. Горнолыжный подъёмник // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/Горнолыжный_подъёмник.
6. Матвієнко Ю.Ю. Підприємницька діяльність у гірськолижному туризмі / Ю.Ю. Матвієнко, В.І. Новикова, С.А. Царукян // Підприємництво у сфері послуг: реалії сьогодення і перспективи : матер. І Всеукр. Інтернет-конф. (15 листопада 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси : Ю.А. Чабаненко, 2017. – С. 18–22.
7. Мілл Р.К. Курорти. 5. Гірські курорти / Роберт Крісті Мілл [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/resort.htm.
8. Новикова В.І. Інфраструктура: сутність поняття, види, застосування у рекреаційній сфері / В.І. Новикова // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія «Географія» : зб. наук. пр. – 2016. – Вип. 1 (64). – С. 18–22.
9. Новикова В.І. Специфіка інфраструктури гірськолижних курортів / В.І. Новикова, О.С. Івко // Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку : матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 жовтня 2014 р., м. Черкаси). – Черкаси : Брама-Україна, 2014. – С. 179–188.
10. Оцінка сприятливості кліматичних умов для рекреаційно-туристичної діяльності в Карпатському регіоні в зимовий період (гірськолижний туризм) / О.Ю. Гринюк, І.В. Третяк, А.О. Старожук, Д.О. Денисова // Географія та туризм. – 2013. – Вип. 25. – С. 320–326.
11. Правила безпеки з улаштування, безпечної експлуатації та утримання гірськолижних трас : затв. Наказом МНС України № 1281 від 07.12.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0240-12>.
12. Тонкошкур М.В. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Організація туризму» / М.В. Тонкошкур, В.В. Абрамов. – Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2015. – 134 с.
13. Яковчук О.В. Сучасна класифікація туристичних подорожей / О.В. Яковчук // Географія та туризм. – 2015. – С. 1–17.

***

Пересадько В.А., Прасул Ю.І., Шульга М.Є.

ПАРАТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВОЇНІВ АТО

Актуальність. Відповідно до теоретичних положень туризмознавства, політичні, соціальні та економічні події, що відбуваються в країні, суттєво впливають на ринок туристичних послуг, змушуючи його розширювати, звужувати чи навіть змінювати туристичні пропозиції. Туристичний ринок є досить гнучким і швидко реагує на зміни у суспільстві. Антитерористична операція на сході країни, політична та економічна нестабільність – всі ці чинники зазвичай являються негативними як для суспільства в цілому, так і для всіх його сфер діяльності, зокрема і туризму. Проте, разом з тим постає й нове питання, у якому туризм може виступати для певної категорії людей засобом реабілітації та отримання доходу.

Вивченість у науковій літературі. Серед наукових робіт, у яких розглядається питання інвалідності та соціального захисту інвалідів, на особливу увагу заслуговують такі роботи дослідників як Т. Семигіна, Р. Кравченко, К. Міщенко, І. Козуб, А. Холостова, О. Іванова, М. Провоженко, В. Тарасенко. Існує досить велика кількість варіацій понять «туризму для людей з особливими потребами»: «подорожі для інвалідів», «паратуризм», «інвалідний туризм», «туризм для інвалідів» «туризм глухих», «туризм сліпих», «реабілітаційний туризм», «корекційно-освітній туризм», нерідко до цієї ж групи відносять «соціальний туризм» – подорожі, субсидовані державою з коштів, що виділяються на соціальні потреби. Все частіше у розмовній туристичній термінології застосовується термін «інклюзивний туризм». Питання розвитку даних різновидів туризму розглядають О. Бейдик, А. Мельничук, О. Топалова, К. Кузнецова, О. Ахметшин, І. Ліфанова, Д. Кузьміч, Д. Казаков, О. Анікєєва тощо. Питанню реабілітації воїнів АТО засобами туризму розкрито недостатньо.

Мета дослідження – виявити можливості та перспективи м. Харкова для розвитку паратуризму як засобу психологічної та соціальної реабілітації людей, що отримали обмеженість повноцінної життєдіяльності внаслідок бойових дій.

Виклад основного матеріалу. Інвалідність – явище, з яким стикається кожне суспільство, незалежно від рівня економіки чи рівня медицини в країні. На сьогоднішній день в Україні досить гостро постають питання, що стосуються людей, які мають певні фізичні обмеження. У залежності від свого рівня розвитку кожна країна намагається забезпечити належні умови життя для людей з різними особливими потребами. Зараз суспільство намагається перейти у розумінні терміну «інвалід» від медичної моделі до соціальної. В Україні станом на початок 2016 р. кількість осіб з інвалідністю становила 2,74 млн. осіб [8]. Особливої уваги питання розвитку та становлення реабілітаційної допомоги людям з особливими потребами набуває на етапі реформування в Україні галузі охорони здоров'я.

У сучасних умовах ведення антитерористичної операції, що відбувається в Україні, чисельність інвалідів серед учасників та постраждалих внаслідок бойових дій збільшується, як збільшується і їх частка у загальній чисельності людей з обмеженими можливостями [4]. Такими людьми переважно являється молодь, а значить, люди працездатного віку, майбутнє країни.

Варто зазначити, що після отримання інвалідності такі люди потребують у першу чергу психологічної та соціальної реабілітації [1]. У зв'язку з цим, необхідно знаходити нові дієві засоби реабілітації, які мають відповідати сучасним потребам та сучасному розвитку суспільства, такі засоби можуть забезпечити збереження фізичного та психологічного здоров'я населення України як людей з особливими потребами, так населення в цілому.

З точки зору медицини та соціології можливості паратуризму, як виду реабілітації людей, що залишилися інвалідами внаслідок бойових дій досить великі [5]. Паратуризм – це і реалізація рухової активності, що являється засобом підвищення психічної та психологічної стійкості; це і встановлення соціальних контактів та надання можливості виконувати різні соціальні ролі; це і реалізація інтелектуальної та виховної дії, а також реалізація пристосування людини до нового середовища та нової ролі. Таким чином, паратуризм може стати унікальним дієвим засобом реабілітації людей, що стали інвалідами внаслідок бойових дій.

У контексті реабілітації туризм можна розглядати як засіб отримання роботи, а відповідно і прибутку, що особливо необхідно людині в складних життєвих умовах, і як засіб психологічної та соціальної реабілітації, коли воїни АТО з особливими потребами виступають у ролі туристів.

Таким чином, людина з особливими потребами може виступати в ролі екскурсовода чи менеджера по туризму, адже така робота не потребує важкої фізичної праці чи складних особливих навичок, що можуть стати не під силу людям з певними вадами. Але існують види туристичної та екскурсійної діяльності, у яких безперечні пріоритети будуть мати люди з військовими навичками. Одним із видів туризму, що активно розвивається у всьому світі, є військовий туризм, який ми розглядаємо у чотирьох напрямках: військово-пасивний, військово-екстремальний, мілітарі-туризм, військово-активний.

Саме працевлаштування інвалідів-воїнів АТО у туристичній галузі найбільше ми вбачаємо у таких різновидах військового туризму, як військово-пасивний (екскурсійний та діловий, тобто відвідування музеїв, виставок, профорієнтаційні заходи, де набутий досвід у ході антитерористичної операції допоможе обійти проблему конкурентності), мілітарі-тури (уроки виживання у природі будуть найбільш доречними саме від таких людей) та у меншому ступені військово-активний, що передбачає залучення відкритих військових частин, військових вищих та спеціальних середніх закладів освіти або навіть організацію військово-ігрових заходів як-то стрітбол, страйкбол, пейтбол, лазер-таг тощо.

На сьогодні питання туризму для інвалідів-туристів розглядається майже у всіх розвинених країнах. Вчені зі свого боку пропонують різні варіанти термінології, такі, наприклад, як «інвалідний туризм», «інклюзивний туризм», «безбар'єрний туризм», «туризм для всіх» тощо [2]. Проаналізувавши наявну термінологію було встановлено, що наразі не існує чіткого визначення поняття «інвалідний туризм». Саме тому, аби відійти від соціальних стереотипів поняття «інвалід», було запропоновано термін «паратуризм», який включає у себе всі види туризму, що можуть бути доступні людям з особливими потребами.

Говорячи про дієвість паратуризму було зазначено, що він включає дію «пристосування». Найбільшого рівня «пристосування» потребують люди, що втратили можливість повноцінно пересуватися, однак є й ті, що отримали інвалідність через придбання вад слуху чи зору. Всі ці люди потребують особливої уваги до організації туризму. На сьогодні наша країна знаходиться лише на початковому рівні розвитку паратуризму, саме тому більшість об'єктів являються не пристосовані для людей, що мають певні фізичні вади [3]. На шляху розвитку паратуризму як засобу реабілітації постає бар'єрне середовище, з яким на сьогодні вже починають боротися майже всі міста України, в тому числі м. Харків. Харків являється одним з найбільших культурних та промислових центрів України та має досить високий рекреаційний потенціал [6]. Саме тому було досліджено питання ролі та перспектив м. Харкова у контексті розвитку паратуризму в Україні.

Доступність являється загальним принципом, що забезпечує людям з різними фізичними вадами можливість користуватися в повній мірі всіма правами й свободами людини. У наш час дуже важливо адаптувати усі сфери життєдіяльності для людей з фізичними обмеженнями, у тому числі і сферу туризму задля того, аби саме сфера туризму могла стати повноцінним засобом реабілітації. Саме тому було проведено аналіз доступності рекреаційних об'єктів та закладів інфраструктури м. Харкова.

Довгостроковою метою розвитку туризму, доступного для всіх, є створення туристичного середовища, в якому можуть взяти активну участь всі туристи, незалежно від їх індивідуальних потреб, віку, обмеження фізичних можливостей. Для розвитку туризму, доступного для всіх, повинен бути доступним весь ланцюжок послуг: доступність засобів розміщення (безбар'єрне середовище), доступність транспорту, доступність інформації.

Дослідження об'єктів на доступність для людей з особливими потребами проводилася на основі загальноприйнятої методики. Таким чином, найбільш доступними об'єктами в місті Харкові є сквери та алеї, оскільки їх доступність середовища організувати найпростіше, такими, наприклад є Центральний парк культури та відпочинку ім. М. Горького, сад ім. Т.Г. Шевченка, сквер «Перемоги» тощо. Серед транспортної інфраструктури практично всі об'єкти оснащені певними необхідними пристроями, що є необхідними для людей з особливими потребами. Варто зазначити, що найбільш високий рівень доступності мають більш сучасні споруди, наприклад галерея «АВЕК», готель «Харків Палац» тощо. Серед доступних для людей з особливими потребами туристичних об'єктів Харкова також були виділені ХНАТОБ, театр ім. Т.Г. Шевченка, Харківська філармонія, Лопанська набережна, Дзеркальний струмінь тощо. Проте серед недоступних об'єктів, що були виділені при оцінці доступності, є такі: Харківський драматичний театр ім. О.С. Пушкіна, Харківський планетарій, музей природи ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Харківський державний академічний обласний театр ляльок ім. В.А. Афанасьєва [7].

Таким чином, у ході роботи було виділено як доступними та нанесено на електронні карти близько 60 об'єктів рекреації та близько 6 тис. об'єктів інфраструктури м. Харкова. У рамках проекту Secondary City було проведено збір даних по місту Харкову за допомогою програмного забезпечення ArcGIS Online, на основі зібраних даних була побудована онлайн карта, що демонструє на карті міста місця (зупинки, пішохідні переходи, банки, банкомати та інші заклади інфраструктури), що являються доступними для людей з різними фізичними обмеженнями.

Висновки. Розвиток паратуризму, його соціальні функції, громадянське і гуманітарне значення займають особливе місце. З урахуванням зростання інвалідизації населення як процесу та збільшення кількості людей, що мають особливі потреби, попит на подібні послуги зростає. Туризм, зокрема паратуризм як окремий вид туризму, може стати унікальним явищем для реабілітації людей, що отримали інвалідність як внаслідок ведення бойових дій, так і будь-яких інших людей, що мають певні вади.

Найактивніше працевлаштування можливе у таких різновидах туризму як військово-пасивний, мілітарі-туризм, у меншому ступені – військово-активний туризм. Саме знання і уміння, придбані під час участі в антитерористичній операції, є перевагою при працевлаштуванні воїнів АТО. Наразі військовий туризм, табори виживання у природі отримують усе більшу популярність серед молоді. Одночасно розвиток паратуризму надає можливості залучитися до активного соціального життя інвалідам-воїнам

АТО. Але при цьому слід звернути увагу на створення безбар'єрного туристичного середовища, розробити спеціальні аніматорські програми відповідного напрямку.

Проаналізувавши розвиток можливості розвитку паратуризму в м. Харкові можна говорити про те, що місто має потенціал та початкові умови для розвитку даного виду туризму. У цілому, значна частка об'єктів туризму за своїми властивостями є доступними для інвалідів-воїнів АТО, хоча все рівно їх дуже замало. Найбільш доступними є сквери та парки міста, окремі об'єкти соціальної інфраструктури. На майбутнє, слід у першу чергу звернути увагу на адаптацію для такої категорії людей музеїв, театрів, художніх галерей тощо. Об'єкти, що були виділені у роботі як доступні, потенційно можуть стати ресурсною базою реабілітації воїнів АТО засобами паратуризму.

Перспективами дослідження вбачаємо детальне оцінювання за власною методикою (з урахуванням недоліків існуючих методик та урахуванням різноманітності інвалідизації) туристичного потенціалу Харкова, розробку анімаційних спеціальних програм військово-туристичної галузі, і, головне, розробку онлайн-ГІС-супроводу проектування туристичних та екскурсійних маршрутів для груп туристів з обмеженими можливостями, що може стати у нагоді працівникам туристичних організацій та спеціалізованих товариств.

1. Ахметшин А.М. Туризм как нетрадиционный метод реабилитации и оздоровления инвалидов и пожилых людей в условиях рыночной экономики / А.М. Ахметшин. – Уфа : БРО ВОИ, 2000. – 92 с.
2. Бабкин А.В. Специальные виды туризма / А.В. Бабкин. – М. : Просвещение, 2008. – 367 с.
3. Теорія і практика організації активного відпочинку та туризму для неповносправних осіб : навч. посіб. / О. Волошинський, І. Горбачьо, А. Мацелюх, М. Сварник. – Львів : Простір М, 2009. – 128 с.
4. Про становище інвалідів в Україні та основи державної політики щодо вирішення проблем громадян з особливими потребами : держ. доповідь. – К. : Соцінформ, 2016. – 16 с.
5. Холостова Е.И. Социальная реабилитация : учеб. пособ. / Е.И. Холостова, Н.Ф. Дементьева. – [2-е изд.]. – М., 2010. – 182 с.
6. Шингарева Е.В. Доступный Харьков : путеводитель / Е.В. Шингарева, И.А. Ярошенко. – [3 изд. перераб. и дополн.]. – Харьков : О.В. Кочетков, 2012. – 228 с.
7. Шульга М.Є. Можливості розвитку інвалідного туризму в м. Харкові / М.Є. Шульга // Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи : матер. щорічної міжнар. наук. конф. студ. та аспір., присвяченої пам'яті проф. Г.П. Дубинського (23–24 квіт. 2015 р., м. Харків). – Харків : Лідер, 2015. – Вип. 8. – С. 280–281.
8. Статистика Міністерства охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.moz.gov.ua.

***

НАВЧАЛЬНО-ОСВІТНІЙ ТУРИЗМ: СУТЬ ТА ВИДИ, СТАН РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Актуальність. У наш час якісна освіта цінується дуже високо, а дипломи престижних навчальних закладів за значущістю еквівалентні найдорожчим коштовностями. Із розвитком туризму не міг залишитися без уваги і такий його напрям, як навчально-освітній. Сучасне суспільство перед кожною людиною відкриває можливості навчатися в обраному навчальному закладі у будь-якій країні світу, здобувати практичні навички конкретної професії, підвищувати професійний рівень тощо.

Вивченість у науковій літературі. Постійно збільшується кількість публікацій, де йдеться про зростання попиту на освітні подорожі. Значна увага їм приділяється у наукових доробках таких дослідників, як А.Ю. Александрова, О.О. Бейдик, І.В. Зорін [4], В.О. Квартальнов, І.А. Колеснікова, А.Е. Марон [8] та ін.

Мета роботи полягає у визначенні поняття навчально-освітнього туризму, виявленні його видів, з'ясуванні стану розвитку туристської діяльності навчально-освітнього спрямування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Навчально-освітній туризм – поїздки, під час яких турист поєднує відпочинок та навчання: відвідує заняття, здійснює екскурсії з метою розширення світогляду, задоволення цікавості та досягнення інших пізнавальних цілей. Відмінною рисою цього виду туризму є те, що він сприяє формуванню соціальної мобільності, професійної універсальності, здобуттю навичок самоосвіти, стимулює інтелектуальний розвиток [1].

Сфера навчально-освітнього туризму охоплює різні види навчання й освіти, які здійснюються поза постійним місцем проживання і тривають безперервно не більше року. Мотиви освітніх подорожей дуже різноманітні: від бажання з користю для саморозвитку провести вільний час, перебуваючи на відпочинку за межами звичного середовища, до прагнення реалізувати власні пізнавальні інтереси, набути нових знань та умінь, спеціально переміщуючись для цього у ті країни і регіони, де можна задовольнити ці потреби з максимальною ефективністю.

Серед важливих передумов розвитку туризму навчально-освітнього спрямування виокремлюють такі [2]:

- лібералізація сфери міжнародних відносин та стиснення географічного простору за рахунок прогресу на транспорті визначають зростання мобільності людей, розкриваючи можливості осягнути природне різноманіття та культурну спадщину людської цивілізації;
- глобалізація світового інформаційного простору сприяє збільшенню обсягів доступної для засвоєння сучасною людиною інформації, створюючи плідне підґрунтя для саморозвитку;
- утвердження англійської мови в якості мови інтернаціонального спілкування дозволило різко збільшити комунікативність сучасної цивілізації; знання англійської мови нині є необхідною умовою саморозвитку й успішної кар'єри;
- поширення масової культури й уніфікація вимог професійної майстерності відкриває сучасній людині можливості реалізовуватися в будь-якій країні світу;
- інтенсифікація стилю життя змушує використовувати час максимально раціонально, стимулюючи практику поєднання відпочинку та навчання.

Виділяють такі популярні види навчально-освітнього туризму [2]:

- навчальні поїздки з метою вивчення іноземної мови, інших загальноосвітніх чи спеціальних предметів;
- ознайомлювальні поїздки до установ, організацій, підприємств; наукові та навчальні стажування;
- участь у семінарах, конференціях, з'їздах, конгресах, творчих майстернях і майстер-класах, мета яких – обмін досвідом та отримання нової професійно важливої інформації;
- екскурсійно-ознайомлювальні подорожі різними містами, природними зонами і країнами.

Тури з вивченням іноземних мов дуже популярні серед туристів і характеризуються широкою віковою градацією: від дітей з 5 років, батьки яких купують їм тури для полегшення вивчення мови, до дорослих підприємців, які хочуть у короткі строки оволодіти однією або кількома іноземними мовами для ведення свого бізнесу, зокрема для проведення переговорів із закордонними партнерами. Найбільший сегмент таких туристів за віком становлять школярі 10–17 років і студенти. Доросла аудиторія, частка якої складає 10%, у подібні поїздки відправляється зазвичай за рахунок своїх підприємств, індивідуально або з сім'єю, туди, де інтенсивна програма курсів поєднується з великою культурною програмою.

На сьогодні найпопулярнішим є вивчення англійської мови (її прагнуть вивчати до 79% молоді), потім – німецької, іспанської, італійської, дещо менший інтерес – до французької та португальської мов. Рідше зустрічаються пропозиції із вивчення східних мов (китайської, фарсі, японської тощо) під час спеціальних турів до Азії. Мовні тури організуються здебільшого до тих країн, де національними мовами є найпоширеніші у світі, що вживаються як засіб міжнародного спілкування: до Великої Британії, США, Франції, Іспанії, Німеччини, Італії, Португалії [5].

Виділяють такі види мовних курсів: інтенсивні та загальні (стандартні); бізнес-курси; з підготовки до міжнародних іспитів; курси на канікулах (поєднання розваг із вивченням мови); навчання індивідуальні та у групі; академічні курси, спрямовані на вступ до університету.

Літні курси – найпоширеніша форма вивчення іноземної мови дітьми та молоддю в усьому світі. Їх складові: заняття мовою в поєднанні з відпочинком, екскурсійними і спортивними програмами. При оформленні індивідуальної програми перед клієнтом виникає величезний вибір курсів [5]:

- за інтенсивністю та цілям навчання: стандартні (15–20 год./тижд.), інтенсивні (до 30 год./тижд.), на здачу мовних тестів або іспитів, на отримання сертифікатів, для вступу до приватної школи;
- комбіновані курси: з додатково оплачуваними заняттями з окремих видів спорту (яхтинг, серфінг, теніс, верхова їзда, футбол тощо), з вивченням спеціальних дисциплін (історія, інформаційні технології, АртДизайн);
- табори multi-activities (навчання + спорт) та adventure camps (пригодницькі табори).

У кожній мовній школі існує кілька вікових груп, які до того ж формуються за рівнем підготовки абітурієнтів. Особливим попитом влітку користуються мовні центри і табори, розташовані на узбережжі морів, у курортних зонах, у горах, а серед студентів і дорослих – в європейських столицях.

Відпочинок у літніх дитячих і молодіжних таборах можна цілком віднести до навчально-освітнього туризму, але освоєння певних знань і навичок тут не є домінуючою функцією. Йдеться про ті табори, програмою перебування в яких передбачена певна кількість годин викладання англійської мови та інших предметів. Розташовані такі табори у популярних курортних регіонах Туреччини, Болгарії, Угорщини, на Мальті та Кіпрі. В елітних дитячих таборах Великої Британії («MilfieldSchool», «Lines», «Narrow School Rugby», «Dulwich College»), Швейцарії («TASIS»), Австрії

(«VillageCamp») та США («National Youth Science Camp») пропонується більш широкий набір послуг: різноманітні дослідницькі програми, поглиблене вивчення мови, літератури, мистецькі студії поєднуються з розважальними, спортивними й оздоровчими заходами [3].

У світовому туристському просторі Україна виступає реципієнтом освітньо-туристських послуг, зорієнтованим, перш за все, на ринки держав колишнього СРСР й азіатських країн, адже має значний досвід підготовки за радянських часів студентів із держав соціалістичного табору.

Серед основних причин, що гальмують розвиток навчально-освітнього туризму в Україні, недостатня інтегрованість до європейського та світового освітнього простору, вибіркоче визнання українських дипломів в Європі й у світі, низька поінформованість світової спільноти про традиції та перспективи розвитку вітчизняної освіти, слабка матеріально-технічна база та відсутність досвіду організації навчання іноземців у більшості ВНЗ, мовний бар'єр.

За даними освітнього агентства «DEC», у 2009 р. українські студенти при навчанні за кордоном надавали переваги таким країнам: Велика Британія (4820 тис. осіб), США (1716 тис.), Австралія (39 тис.), Нова Зеландія (68 тис.).

Середня вартість подорожі у сфері навчально-освітнього туризму становить \$ 1500–2000, що, не зважаючи на зростання популярності «корисного відпочинку», занадто дорого для переважної більшості жителів України. Відмінним стимулом для розвитку преміум-сегменту навчально-освітнього туристського ринку стала економічна криза в Україні: кількість студентів, що вступають до приватних шкіл і університетів збільшилася на 30%. При цьому, «корисний відпочинок» в країні є прерогативою наймолодших: більше половини таких мандрівників – школярі й іноді супроводжуючі їх батьки, близько 40% – студенти і лише 5% – старші за 25 років [5].

Найбільші обсяги діяльності за останні 5 років на національному ринку освітнього туризму здійснили такі компанії й організації: «Центр міжнародних програм», товариство «Сохнут-Україна», ТОВ «Освітньо-культурні обміни», Студенський центр «ІЕС» (EXCEL Education), Міжнародний туроператор «Есперанто Тревел», освітня група «ДОНСТРИМ», Партнерська мережа «Гольфстрім», освітнє агентство «Бізнес-лінк», компанія «Study.ua», компанія «UTI Travel&Education», Центр освіти за кордоном «Students International», компанія «Studentland», компанія «International House», «НОВБУТОUR», «Domar Travel Education» LTD, освітнє агентство «DEC», Німецька служба академічних обмінів (DAAD) [7].

Висновки. Основними тенденціями розвитку ринку навчально-освітнього туризму є урізноманітнення й ускладнення освітніх програм і розширення їхньої географії, що в свою чергу, зумовлює поступовий перехід цих подорожей із розряду продукту для еліти до категорії турпродукту для середнього класу.

1. Активний та цікавий відпочинок в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://snap.com.ua/uk/tour/dayving?page=2>.
2. Все о туризме [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourest.ru/dir/92/literatura_po_turizmu.
3. Дитячі мовні табори [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://club25.lviv.ua/?page_id=113.
4. Зорин И.В. Профессиональное образование и карьера в туризме : учеб. [для вузов] / И.В. Зорин. – М. : Советский спорт, 2005. – 525 с.
5. Навчальний туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1854051643577/turizm/muzeyniy_turizm.
6. Освіта за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dec-edu.com/event-138.html?gclid=CIWV-OCzyb4CFUfLtAodsigAQw>.
7. Освітні центри та агенції подорожей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/abroad/agency/>.
8. Основы андрагогики : учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учеб. завед.] / И.А. Колесникова, А.Е. Марон и др. – М. : Академия, 2007. – 325 с.

***

Яворська В.В., Нефедова Н.Є

РЕКРЕАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У МЕЖАХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Актуальність. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [7] одним із видів природокористування на природоохоронних територіях є використання об'єктів природно-заповідного фонду в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. Це можливе за умови дотримання природоохоронного режиму, встановленого цим Законом та іншими актами чинного законодавства. Важливим напрямом рекреації в межах територій природно-заповідного фонду є екотуризм. Він об'єднує всі ті види туризму, які орієнтовані на довготривале збереження природного довкілля (зокрема, заповідних ландшафтів), формування інтелектуально-гуманістичного світогляду, налагодження гуманних стосунків з місцевим населенням та органами самоврядування, поліпшення фінансово-економічного благополуччя регіонів [9].

Стратегічна мета екотуризму в межах природо-заповідних територій – це регламентована потребами збереження довкілля, пізнавально-рекреаційна діяльність. Загальним правилом екотуризму в межах територій природо-заповідного фонду, що відрізняє його від «традиційного» екотуризму є наявність більш жорстких природоохоронних норм і правил поведінки, значно суворіших, ніж на звичайних екотуристських маршрутах [9].

Вивченість у науковій літературі. Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід, екотуристська діяльність у межах територій природно-заповідного фонду може здійснюватися ефективно при забезпеченні наступних передумов [9]:

- законодавче оформлення екотуристської діяльності;
- впровадження економічного механізму надання платних екотуристських послуг та створення їх якісного асортименту, залучення приватного сектора до екотуристської діяльності;
- створення сервісної рекреаційно-екотуристської інфраструктури, розробка (опис, нанесення на картографічну основу) і облаштування екотуристських маршрутів та екскурсійних екостежок відповідно до пейзажного різноманіття ландшафтів, організація рекламно-видавничої та інформаційної діяльності, тощо.

Однак, сьогодні можна констатувати, що організаційно-рекреаційна діяльність в межах природно-заповідних територій, як України, так і Одеської області знаходиться на стадії становлення, результатом чого є те, що її економічна ефективність надзвичайно низька. Тому з'ясування основних особливостей і проблем організаційно-рекреаційної діяльності в межах природно-заповідних територій видається сьогодні особливо актуальною.

Мета роботи полягає в з'ясуванні особливостей сучасного стану, визначенні проблем та перспектив організації рекреації в межах природно-заповідних територій .

Виклад основного матеріалу. Унікальність, збереженість, екологічний стан, естетична і пізнавальна цінність заповідних природних об'єктів і територій, обумовлює їх високу цінність для організації рекреаційної діяльності. Це дозволяє розглядати їх як важливу складову природних рекреаційних ресурсів. Розглянемо природно-заповідні території та об'єкти як частину рекреаційних ресурсів на прикладі ПЗФ України [2].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», одним із видів використання територій та об'єктів ПЗФ є їх використання в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. Це можливе за

умови дотримання природоохоронного режиму, встановленого цим Законом та іншими актами чинного законодавства [4].

Рекреація на природно-заповідних територіях та об'єктах є відтворенням у вільний час витрачених у процесі життєдіяльності (трудової, навчальної, побутової) розумових, духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого, культурно-розважального і пізнавального відпочинку, туризму, санаторно-курортного лікування, фізичної культури і спорту [6].

Екскурсійна діяльність у межах природно-заповідного фонду України становить собою різновид рекреаційної діяльності щодо організації подорожей, які не перевищують 16 год. (у межах світлої частини дня), тобто без ночівлі (без розбиття наметів і розкладання вогнищ), у супроводі фахівця-екскурсовода за заздалегідь складеними маршрутами для ознайомлення з визначними місцями, пам'ятками природи, історії, культури, музеями тощо.

Рекреаційно-туристична діяльність є, безперечно, найменш шкідливою альтернативою господарського використання довкілля. Пошук більш оптимальних і дружніх до навколишнього природного середовища шляхів розвитку туризму призвів до появи нових понять які представлені на рисунку 1 [10].

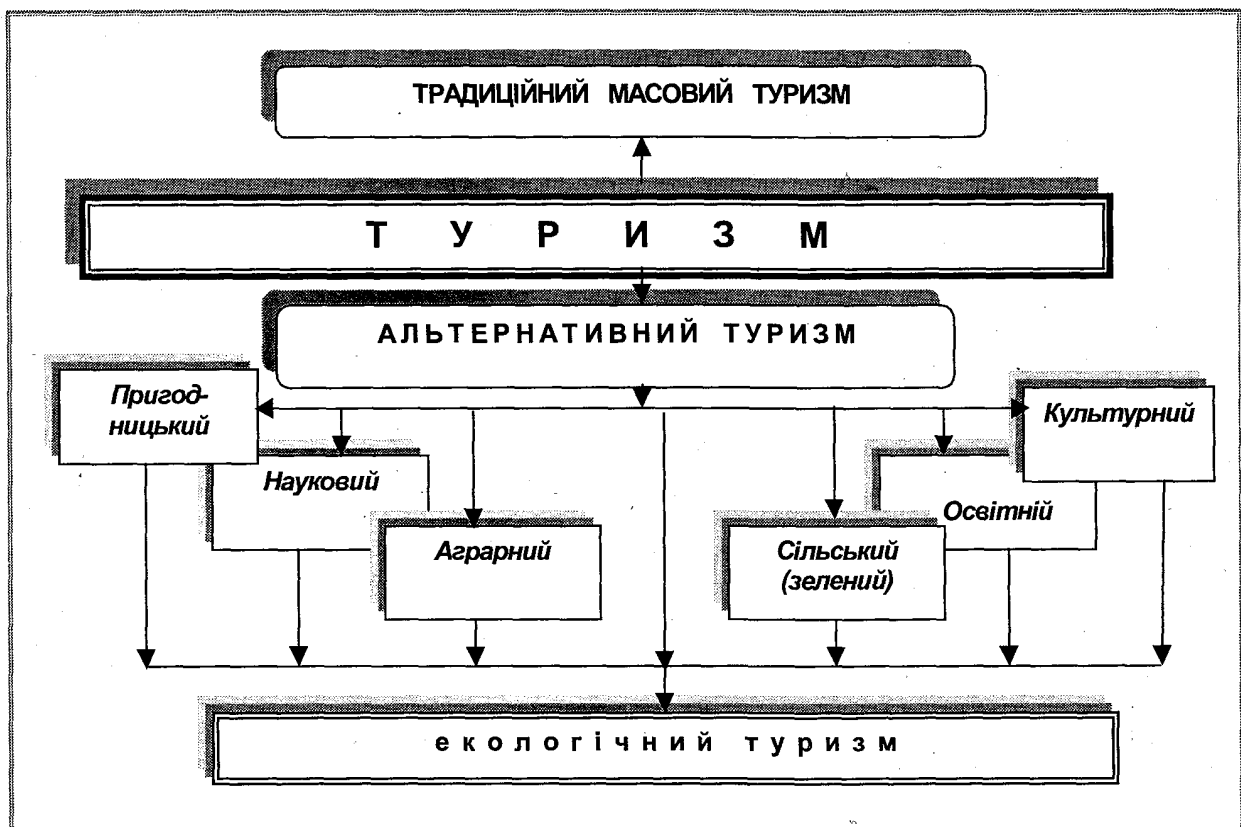

Рис. 1. Види альтернативного туризму [10]

Деякі дослідники переконані в тому, що екотуризм повинен бути ексклюзивно зарезервованим за природним туризмом і лише подорожі до відносно незайманих і незабруднених природних територій (переважно заповідних) зі специфічними природними атракціями (коралові рифи, каньйони, озера, гейзери, карстові печери, зникаючі види тваринного й рослинного світу) можуть розглядатися як екологічні. Інші вчені вважають за необхідне включати до екотуристичних об'єктів і антропогенні елементи. Такої точки зору, зокрема, дотримується Світова Туристична Організація, розглядаючи екотуризм як високо відповідальну щодо довкілля подорож до відносно неторканих природних територій із метою споглядання ландшафтів та милування ними, а також сучасними та історичними культурними цінностями, що трапляються під час подорожі [10].

На нашу думку, найбільш прийнятним є визначення екологічного туризму як виду активного організованого відпочинку в межах відносно неторканих і природоохоронних територій, де поряд із науково-пізнавальними, культурно-виховними і спортивно-оздоровчими функціями, акцентується увага на зв'язках між природним та соціальним середовищем, на наслідках антропогенного тиску, набуваються навички гармонійних стосунків між людиною та природою, формується ресурсозберігаючий стереотип поведінки на рівні особистості [10].

Ці цілі екотуризму найбільш ефективно й повно реалізуються на рекреаційних територіях національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків, ландшафтних заказників тощо [3].

У будь-якому разі принциповим критерієм віднесення певного виду туристичної діяльності до екотуризму є те, що вона відбувається в природному середовищі. Екотуризм – це насамперед природно орієнтований туризм. Та все ж для розуміння сутності екотуризму важливо акцентувати увагу не тільки на виді рекреаційно-туристичної діяльності, а й на характері впливу туризму на довкілля та ступені відповідальності як туристів, так і організаторів туристичної діяльності щодо збереження навколишнього середовища [10].

Особливий імпульс розвитку рекреації та екотуризму на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України повинні були надати Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних

послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду» (2000 р.) та «Про внесення змін до переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду» (2003 р.) [8]. Такими платними послугами є екскурсії маркованими екологічними стежками, любительське (спортивне) рибальство, полювання, подорож на конях, велосипедом, спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, подорож на яхті, катання на водних лижах, віндсерфінг, рекламно-видавнича діяльність тощо. Цими документами передбачається впровадження ефективного механізму фінансово-економічного регулювання і стимулювання розвитку всієї рекреаційної галузі та вирішення ряду інших завдань.

Всі об'єкти природно-заповідного фонду, за винятком природних заповідників, поряд з природоохоронними, науково-дослідними та моніторинговими цілями використовують в оздоровчих, освітньо-виховних та рекреаційних цілях. Рекреаційна діяльність на природно-заповідних територіях прив'язана до відповідних функціональних зон, які виділяються в їх межах і проводиться з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів [5].

Щоб визначити, наскільки територія України забезпечена рекреаційними ресурсами за певним видом об'єктів або закладів окремо для кожного регіону застосовують такий алгоритм дій: розрахунок відносних показників → ранжування регіонів за визначеними показниками від найвищого → обчислення різниці між найвищими та найнижчими числовими даними цих показників, встановлення кроку між групами різного рівня забезпеченості шляхом поділу різниці на три, визначення числових меж кожної з трьох груп → присвоєння регіонам відповідної цифри рівня забезпеченості (1 – найвищий, 2 – середній, 3 – найнижчий).

Показники щодо забезпеченості регіону об'єктами природно-заповідного фонду (хоча не всі вони активно використовуються в рекреаційній діяльності) обраховано на основі співвідношення їх кількості до площі території. Загальний рівень забезпеченості визначено як середньоарифметичне значення всіх попередньо визначених рівнів забезпеченості (табл. 1), проведено його корегування відповідно до оцінок В.П. Руденка та О.О. Бейдика [1].

Показники забезпеченості рекреаційними ресурсами регіонів України [5]

Адміністративні одиниці	Щільність пам'яток історії та культури, од./тис. км ²	Рівень забезпеченості за щільністю пам'яток історії та культури	Щільність об'єктів природно-заповідного фонду, од./тис. км ²	Рівень забезпеченості за щільністю об'єктів природно-заповідного фонду	Щільність сакральних споруд, од./100 тис. осіб	Рівень забезпеченості за щільністю сакральних споруд	Рівень забезпеченості лісами	Рівень забезпеченості театрами	Рівень забезпеченості бібліотеками	Рівень забезпеченості музеями	Щільність санаторно-курортних та оздоровчих закладів, од./100 тис. осіб	Рівень забезпеченості санаторно-курортними та оздоровчими закладами	Загальний рівень забезпеченості
АР Крим	127,4	2	5,8	3	7,4	3	2	1	2	2	23,4	1	2
Вінницька	83,2	3	12,8	2	36,2	2	2	3	1	1	1,8	3	2
Волинська	41,4	3	19,4	2	63,0	1	1	3	3	3	6,8	2	2
Дніпропетровська	64,3	3	3,6	3	2,7	3	3	1	2	3	5,1	2	2
Донецька	90,5	2	4,1	3	6,5	3	2	2	2	1	8,8	2	2
Житомирська	77,4	3	6,1	3	41,1	2	1	3	1	3	1,7	3	2
Закарпатська	143,7	1	34,8	1	69,4	1	1	2	3	3	5,3	2	2
Запорізька	68,5	3	11,4	2	4,3	3	3	2	3	2	10,3	1	2
Івано-Франківська	102,1	2	35,8	1	68,8	1	1	2	2	2	2,9	3	2
Київська	172,3	1	8,2	3	15,0	3	1	1	1	1	3,9	3	2
Кіровоградська	53,7	3	7,1	3	6,0	3	2	3	3	2	3,8	3	3
Луганська	61,6	3	4,9	3	9,0	3	2	2	3	2	4,1	3	3
Львівська	180,5	1	14,8	2	66,8	1	1	1	1	2	18,5	1	1
Миколаївська	58,7	3	5,2	3	12,6	3	3	3	3	3	13,2	1	3
Одеська	80,0	3	3,7	3	14,0	3	2	1	2	2	15,1	1	2
Полтавська	76,8	3	11,8	2	13,2	3	2	3	2	2	2,9	3	2
Рівненська	55,8	3	13,4	2	58,0	2	1	3	1	1	2,9	3	2
Сумська	68,3	3	8,6	3	20,1	3	2	3	3	3	3,3	3	3
Тернопільська	77,4	3	39,1	1	100,8	1	1	3	2	3	1,6	3	2
Харківська	80,7	3	6,9	3	3,3	3	2	2	1	1	3,2	3	2
Херсонська	60,6	3	2,7	3	11,3	3	2	3	3	3	15,4	1	3
Хмельницька	156,4	1	22,5	2	40,1	2	1	3	2	2	1,6	3	2
Черкаська	102,5	2	21,0	2	9,0	3	2	3	2	1	5,6	2	2
Чернівецька	92,6	2	38,8	1	71,3	1	1	3	1	1	1,6	3	2

Висновки. Проаналізувавши дану таблицю слід зробити такий висновок, що зі всіх регіонів України у загальному вигляді показники забезпеченості рекреаційними ресурсами найбільші у Львівській області, але по щільності об'єктів природно-заповідного фонду вона не є лідером, лідером в цій категорії є Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська і Чернівецька область. Що стосується Одеської області, то в загальному рейтингу по

показниках забезпеченості рекреаційними ресурсами вона стоїть по середині, а от по щільності об'єктів природно-заповідного фонду вона займає одні з останніх місць, нижче тільки Дніпропетровська і Херсонська область.

Аналіз літературних джерел дозволив встановити, що рекреаційна діяльність має свої особливості організації і проведення та обмежується певним рівнем заповідності, зокрема, рекреаційна діяльність здійснюється з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів, і, разом з тим, повинна забезпечувати попит рекреантів на загальнооздоровчий, культурно-пізнавальний відпочинок, туризм, любительське та спортивне рибальство, полювання тощо. Вона здійснюється в обмежених категоріях природно-заповідних територій, а саме: національні природні парки, регіональні ландшафтні парки і біосферні резервати. Разом з тим діяльність повинна здійснюватись тільки з обґрунтуванням і встановленням допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на території та об'єкти ПЗФ України. Також необхідне формування у рекреантів екологічної культури, бережливого та гуманного ставлення до національного природного надбання.

1. Бейдик О.О. Рекреаційна-туристські ресурси України / О.О. Бейдик. – К. : ВПЦ КНУ, 2001. – 396 с.
2. Гетьман В.І. Платні рекреаційні послуги установ природно-заповідного фонду України: законодавчі норми та економічні можливості / В.І. Гетьман // Укр. геогр. журн. – 2002. – № 1. – С. 58–64.
3. Грищенко Ю.М. Основи заповідної справи : навч. посіб. / Ю.М. Грищенко. – Рівне : РДТУ, 2000. – 239 с.
4. Заповідна справа в Україні : навч. посіб. / за ред. М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка. – К. : Географіка, 2003. – 306 с.
5. Новикова В.І. Типізація регіонів України за ступенем розвитку рекреаційної діяльності / В.І. Новикова // Укр. геогр. журн. – 2007. – № 1. – С. 43–47.
6. Покоłodна М.М. Рекреаційна географія : навч. посіб. / М.М. Покоłodна. – Харків : ХНАНГ, 2012. – 275 с.
7. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р.
8. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа : навч. посіб. / С.Ю. Попович. – К. : Арістей, 2007. – 480 с.
9. Сайт Рекреаційний екотур. – Режим доступу : <http://www.recreation.ecotour.com.ua/>
10. Смаль В.В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму / В.В. Смаль, В.І. Смаль // Український географічний журнал – 2003. – № 4. – С. 58–64.

***

4. Місце та роль туризму в регіональній господарській структурі

Бахновська О.С

Науковий керівник: В.М. Воловик

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність. З середини ХХ ст. туризм є сектором світової економіки, що розвивається швидкими темпами. Оскільки у багатьох країнах він перетворився в одну з провідних галузей економіки і відіграє важливу роль у поповненні державного бюджету. Індустрія туризму входить у число трьох найбільш експортних галузей. Саме тому, її розвиток надає великий ринок робочих місць. На сьогодні кожна п'ятнадцята людина на планеті працює в сфері готельного і туристичного бізнесу.

В економіці Вінницької області рекреаційно-туристична інфраструктура також займає важливе місце. Мальовнича природа, природно-територіальні комплекси є важливими рекреаційними ресурсами. Тому величезний природний потенціал Вінницької області зумовлює розвиток рекреаційно-туристичної інфраструктури. Відвідавши нашу область туристи мають можливість чудового відпочинку, оздоровлення та ознайомлення з історією та культурою. Вінницька область є одним з найбільш привабливих регіонів України, з точки зору туристичного освоєння та використання. Цей регіон лежить на перехресті історичних шляхів. Він багатий історично-культурними пам'ятками, природно-кліматичними умовами, має вигідне географічне розташування. Тому дослідження її історії, пам'яток, туристичних об'єктів є актуальним.

Вивченість у науковій літературі. Вивченням різноманітних видів туризму та їх ролі туристичному потенціалі регіону займалися такі дослідники: Л.В. Атаман, Л.В. Баженов, В.М. Воловик, Г.І. Денисик, А.І. Мацола, Г.В. Чернова, Н.О. Шудляк та ін.

Мета статті – розкрити особливості туристичного потенціалу Вінницької області та перспективи розвитку туризму.

Виклад основного матеріалу. Туризм – надзвичайно багатогранне явище сучасного життя. Для одних це походи, наметові табори, подолання вершин, пісні біля вогнища; для других – нові країни та враження, відпочинок або пригоди; для третіх – професія, бізнес [3].

На сучасному етапі туризм перетворився в масове соціально-економічне явище міжнародних масштабів. Це явище має багато граней і ні одна з існуючих нині наук не може його охарактеризувати як об'єкт власних досліджень.

На сучасному етапі є багато класифікацій туризму за різними критеріями. Але найбільш широка є класифікація за метою подорожі. Саме тому характеризувати туристичну привабливість Вінницької області, на мою думку, доцільно за видами туризму.

Сільський (зелений) туризм – це вид туризму, що передбачає відпочинок у сільській, курортній чи природоохоронній місцевостях з використанням належно облаштованих приватних садиб чи інших закладів розміщення [2]. Що стосується Вінниччини, то сільський туризм набуває широкого попиту і є дуже привабливим для туристів. В області є всі умови та екскурсійні можливості для розвитку сільського зеленого туризму, а саме: природна та культурна спадщина, історико-культурний комплекс, городище трипільської культури, пам'ятки архітектури і археології, парки, дендропарки, місця поширення народних ремесел, заказники, пам'ятки природи, бази «зеленого» туризму. Перспектива розвитку галузі полягає у створенні конкурентоспроможного Вінницького турпродукту та розвиток внутрішнього туризму: розробка нових туристичних маршрутів, розвиток сільського зеленого туризму (представлені такі ремесла, як різьба по дереву, гончарство, вишивка, писанкарство, теслярство, лозоплетіння, каменотесний промисел, живопис, кераміка, флористика, лялька-мотанка, гобелен, плетіння) [6].

Пізнавальний або історико-культурний туризм завжди був важливим сегментом подорожей. Основним мотивом даного виду туризму є ознайомлення з історико-культурними цінностями та унікальними природними об'єктами [1]. До складових історико-культурного туризму, що набули широко попиту серед туристів відносяться історичний туризм, архітектурний туризм, музейний туризм.

Історичний туризм є досить популярним у Вінницькій області. Відвідавши пам'ятки нашого регіону, можна зануритися у вир історичних подій минулого, зрозуміти особливості життя українського народу, дізнатись більше про культуру та традиції України.

Вінниччина є дуже багатою на архітектурні пам'ятки. Серед архітектурної спадщини регіону особливий інтерес для туристів становлять замкові комплекси XVI–XVII ст. у Буші, Барі, Озаринцях, Мурованих

Курилівцях, Селищі, Хмільнику та Іванові; безліч палаців, костьолів, церков XVII–XIX ст., які збереглися у 22 районах, містах Вінниці та Могилеві-Подільському. Є і давні синагоги, як наприклад у Шаргороді.

Музейний туризм. Для того, щоб туристи приїздили до області не на один день, вона має мати багато цікавих атракцій. Однією із їх складових є музеї. На території Вінницької області є досить багато музеїв. Але привабливими для туристів є нові, сучасні, яких немає у інших містах музеї. До таких музеїв у м. Вінниця належать: музей поштової марки ім. Якова Балабана, музей колекційних транспортних засобів, кафе-музей «Пан Заваркін і син», музей вінницького трамваю, музей АвтоМотоВелоФотоТелеРадіо.

Область має сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку коротко- та довгострокового відпочинку населення, необхідність якого зумовлена високо інтенсивним промисловим виробництвом. Вінниччина багата якісними мінеральними та прісними підземними водами. Варто при цьому згадати хоча б Хмільницьке родовище мінеральних лікувальних радонових вод, де створено систему курортних оздоровниць, в яких успішно лікуються люди з різноманітними хворобами. Все це обумовлює розвиток **рекреаційного туризму** на теренах Вінницької області.

Релігія як духовна складова культури врегульовує ритм життєдіяльності народу, формуючи етнокультурні традиції. В процесі адаптації та природокористування формуються місцеві релігії, які супроводжуються появою відповідних сакральних ландшафтів, де етнічна територія дискретна, сакральна. До об'єктів **сакрального туризму** в Вінницькій області можна віднести велику кількість православних храмів та монастирів, природних об'єктів. Об'єктами сакрального туризму можуть виступати як культові споруди з унікальною історією, так і зовсім нові споруди. Це свідчить про багатогранність, унікальність релігійного життя з одного боку, а з іншого про розширення впливу релігійної сфери та релігійних потреб населення.

Таким чином, сакральний туризм може стати додатковим шляхом для залучення інвестицій в економіку області, для підвищення культурно-релігійного інтересу до духовної спадщини регіону. Зацікавленість сакральними об'єктами у наш час має тенденцію до зростання, що є свідченням утвердження у свідомості людей християнського способу життя. Водночас сакральні об'єкти є визначальними на ринку туристичних послуг при формуванні сакрально-туристичного продукту. У Вінницькій області сформувалась низка центрів, вузлів, районів територіального розміщення сакральних об'єктів, які потребують уваги з точки зору сакральної географії та розвитку туризму краю [5].

Вінниччина є перспективною для розвитку паломництва, як особливого виду сакрального туризму завдяки значній кількості сакральних місць, які мають велике духовне, наукове та історичне значення, серед яких на особливу увагу заслуговують Лядівський Свято-Усікновенський чоловічий монастир, Йосафатова долина, Браїлівський Святої Трійці жіночий монастир, Хресна дорога у Шаргороді, Калинівський хрест.

Вінницька область є досить розвиненим туристичним регіоном. Але як перспективу розвитку туризму, можна виділити створення скансенів. Скансен – музей під відкритим небом. Скансени представлені пов'язаними ансамблями історичних будівель, які розкривають історію й етнокультуру регіону. Музеї під відкритим небом, як правило, створюються на основі етнічних критеріїв в поєднанні з об'єктами периферійної ресурсної зони сільських етнокультурних ландшафтів: садів, городів, фрагментів лісу тощо. Кожен скансен охоплює певну територію, зазвичай, вміщуючи кілька етнографічних або історико-культурних регіонів [3].

В Україні є 7 діючих скансенів. В Вінницькій області – відсутні. Але, на мою думку, можна створити такий музей у м. Муровані Курилівці Вінницької області. Муровані Курилівці – достатньо відоме містечко на південному заході Вінниччини. Поруч – і Буковина, і Молдова. Місцина навколо, особливо у напрямку Буковини – дуже мальовнича: дорога спочатку круто спускається в долини річок, а піднімається справжнім гірським серпантинном.

Висновки. Проаналізувавши класифікацію туризму, можна зробити висновки, що для Вінницької області характерні усі види туризму. Але рівень розвитку їх різний. Деякі види туризму є досить популярними, а деякі ще тільки розвиваються. Розвиток туризму в цілому залежить від комплексу факторів: природних, культурно-історичних, політичних, соціально-економічних, демографічних та науково-технічних. За своєю сутністю туризм явище багатофункціональне. Він активно впливає на життя людей, організацію їх праці, відпочинку, а відтак на соціальний та економічний розвиток суспільства.

1. Андрієць О.С. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі». – Житомир, 2012. – С. 173–176.
2. Бондаренко В.М. Сільський зелений туризм Вінниччини: проблеми та перспективи розвитку / В.М. Бондаренко // Зб. наук. пр. Черкаського держ. технол. ун-ту. Серія: Екон. науки. – 2015. – № 40. – Т. 1. – С. 12–19.
3. Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування : монографія / В.М. Воловик. – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2013. – 464 с.

4. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності : підруч. / Т.Г. Сокол ; за ред. В.Ф. Орлова. – К. : Грамота, 2006.–264 с.
5. Шудляк Н.О. Святині та святі місця в духовній культурі українців Поділля : дис. ... к. істор. н. / Наталя Олександрівна Шудляк. – К., 2016. – 272 с.
6. Вінницька обласна державна адміністрація – Режим доступу до ресурсу: <http://www.vin.gov.ua/region/vinnychchyna-turystychna>.

***

Красномовець В.А., Новикова В.І.

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Актуальність. Останні десятиліття туризм Закарпаття проявляє себе, як надзвичайно стійка одиниця в економіці краю, діяльність, якої спрямована на розвиток туризму й інфраструктури, що генерує сотні мільйонів гривень в бюджетному секторі та створює десятки тисяч робочих місць. Закарпаття на карті Західної України є воротами в Європу, а Україна починається із Закарпаття, для європейського та міжнародного туриста. Тож розвиток інфраструктури та конкурентоспроможність продуктів є ключовими на ринку не лише України, а й світу.

Вивченість у науковій літературі. Вивченню питання розвитку туризму на території Закарпаття присвячено чимало публікацій вітчизняних дослідників, серед яких: Я.І. Алмашій, В.В. Волошин, Г.П. Гаврилко, В.В. Гоблик, Н.М. Гоблик-Маркович, Ю.М. Гребенюк, О.М. Лютак, О.І. Марченко, О.І. Мілашовська, О.С. Молнар, В.В. Ткачик, Ф.Ф. Шандор, С.Д. Щеглюк, та ін.

Мета дослідження – виявлення стану розвитку туристської діяльності у межах Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу. Одним з найбільш привабливих і перспективних регіонів з точки зору розвитку туризму в Україні є Закарпаття. Його унікальне прикордонне географічне розташування та багатий природно-етнокультурно-ресурсний потенціал забезпечили області визнання найбільш перспективної рекреаційної зони Європи з можливістю цілорічного (позасезонного) обслуговування туристів. Закарпаття має унікальні передумови формування на ринкових засадах рекреаційно-туристського комплексу, а саме [10]:

- географічні – вигідне географічне положення створює їй певні переваги для прискореної інтеграції в європейські структури, єдина область України, яка межує з чотирма центральноєвропейськими державами;

- історичні – своєрідність краю, де збереглась висока культура господарювання, традиції і навички місцевого населення, що у поєднанні з близькістю країн Західної Європи створює передумови для швидкої адаптації населення до ринкових умов господарювання;
- транспортні – розвинута мережа автомобільних доріг та залізниць з врахуванням зручного географічного положення може принести реальну вигоду області;
- природні – наявність унікальних природних ресурсів: мінеральних вод, лісів, значних запасів підземних і поверхневих вод, інших корисних копалин індустріального значення, ландшафтно-кліматичних зон (на Закарпатті знаходиться найбільша вершина Українських Карпат – гора Говерла (2061 м); бере свій початок одна з найбільших річок Європи – Тиса; єдина в Україні Долина нарцисів – поблизу м. Хуст; високогірне озеро Синевир, розташоване на висоті 989 м);
- рекреаційні – область володіє потужним природним потенціалом для санаторно-курортного лікування та оздоровлення людей, який може перетворити рекреаційну сферу в одну з провідних галузей економіки області;
- екологічні – порівняно низький рівень забруднення довкілля та виняткова екологічна роль Карпат на континенті сприяють позитивному іміджу області.

Природа краю живописна і різноманітна: низовину займають поля, луки, сади, виноградники; пологі схили Карпат вкриті лісом, переважно буковим. Унікальна природна екосистема Карпатського біосферного заповідника віднесена до найцінніших екосистем Землі і входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Найбільшим багатством області є ліси, що займають більше половини її території. У природному складі закарпатських лісів переважають твердолистяні (62,2%) і хвойні (29,9%) породи.

Область має високий природно-рекреаційний і курортний потенціали. Виявлено і досліджено 360 джерел і родовищ мінеральних та термальних вод, які за хімічним складом не поступаються відомим водам Кавказу, Чехії, Франції, а їх лікувальні властивості згадуються в архівних документах середини XV ст. Мінеральні води області мають чудові смакові якості і споживаються як лікувально-столові в санаторно-курортних закладах. Закарпаття відоме як один із найпопулярніших куточків лікування і оздоровлення. На території краю налічується 9429 потоків і річок, 137 природних озер.

У регіоні діє 4 професійних театрів, обласна філармонія, 462 установи клубного типу, 487 бібліотек, 8 державних музеїв, 196 громадських, 2 меморіальні будинки-музеї. На території області взято на державний облік і під охорону 1493 пам'ятки культурної спадщини області, з них: 478 – археології, 505 – історії, 87 – монументального мистецтва, 205 – архітектури та містобудування, 36 – садово-паркового мистецтва, 175 – ландшафтних, 7 – науки і техніки (в тому числі 177 – національного значення, до яких ввійшли середньовічні замки й унікальні пам'ятки сакральної дерев'яної архітектури) [8].

Одним з найпопулярніших видів туризму на Закарпатті є гастрономічний туризм. Це різновид туризму, пов'язаний з ознайомленням та дегустацією національних кулінарних традицій країн світу. Організація гастрономічних турів сприяє відродженню національних кулінарних традицій Закарпаття, зокрема, це і угорська, і словацька, і румунська, і ромська, і німецька, і чеська, і австрійська, і українська, і єврейська національні кухні. Під час гастрономічних турів турист в Закарпатті може відвідати ресторани національної кухні (ромський ресторан в Ужгороді, словацький в Сторожниці, угорський у Великій Бийгані, австрійський у Чинадієві, румунський у Солотвині), взяти участь в гастрономічних фестивалях (голубців, бограча, юшки, бринзи, тушкованого півня), взяти участь в приготуваннях національних страв (майстер-класи, гастрономічна анімація).

Найбільш популярними фестивалями на Закарпатті є винні, які отримали статус візитки краю: «Червоне вино», «Біле вино», «Сонячний напій», «Угочанська лоза», «Закарпатське Божолє». Головним принципом винних фестивалів є їх проведення в місцях виробництва (Берегівському, Ужгородському, Мукачівському та Виноградівському районах).

Значного розвитку набуває екологічний і сільський (зелений) туризм у гірських районах області, зокрема, в Рахівському районі за рахунок гранту Карпатського фонду. Розроблено екологічний маршрут «Чорногірськими пралісами на Говерлу». Видано перший туристський довідник «Відпочивайте в селах гірської Рахівщини». Практично в кожному гірському селі району є господарі, які гостинно приймуть в своїх оселях бажаючих відпочити.

На Закарпатті функціонує понад 400 туристсько-рекреаційних об'єктів, близько 400 готових надавати туристські послуги сільських садиб, 21 туристсько-інформаційний центр, 5 екскурсійних бюро та ін. У 2015 р. в області діяли 82 суб'єкти туристської діяльності, з них 41 – юридичні особи та 41 – фізичні особи-підприємці [8, 11] (табл. 1).

**Показники діяльності туристських організацій
Закарпатській області [11]**

Показники	Роки						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість організацій, що мали ліцензію на здійснення туристичної діяльності	62	48	94	112	30	×	×
Кількість суб'єктів туристичної діяльності	×	×	×	×	×	130	82
Кількість обслугованих туристів, осіб	144775	63796	56320	52080	57029	20180	19892
Тривалість обслуговування туристів, тис. туроднів	754,5	329,1	219,0	207,6	218,9	121,2	138,6
Кількість екскурсантів, осіб	58916	45669	28394	22053	16618	4890	1776
Обсяг наданих туристичних послуг, тис. грн.	10519,7	22102,2	27418,1	28184,4	30688,6	×	×
Загальна вартість туристичних путівок, тис. грн.	×	×	×	×	×	28065,6	45753,1
Середньооблікова кількість працівників, осіб	1404	659	454	397	341	232	136

За видами туристської діяльності, вони розподілялися таким чином: 19 суб'єктів – туроператори, 60 – турагенти, 3 суб'єкти здійснювали тільки екскурсійну діяльність. Упродовж 2015 р. 19,9 тис. осіб офіційно скористалися туристськими послугами, з них 0,5 тис. осіб – іноземні туристи, 13,0 тис. осіб – громадяни України, які виїжджали за кордон, 6,4 тис. осіб – внутрішні туристи. У порівнянні з 2014 р. кількість громадян України, які виїжджали за кордон, збільшилася на 9,9%, а кількість іноземних туристів і внутрішніх туристів зменшилася на 29,7% та 16,2% відповідно (табл. 1). На дві третини скоротилась і кількість туристів, яким було надано екскурсійні послуги.

В інфраструктурі рекреаційної галузі важливе місце займають колективні засоби розміщування. Вони поділяються на спеціалізовані засоби розміщування і готелі та аналогічні засоби розміщування.

До мережі спеціалізованих засобів розміщування (санаторно-курортних закладів) у 2015 р. увійшли: 18 санаторіїв, 2 дитячі санаторії, 2 пансіонати з лікуванням, 3 дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, 4 санаторії-профілакторії, 2 будинки відпочинку, 2 пансіонати відпочинку, 23 бази відпочинку й інші заклади відпочинку. Найбільша кількість перерахованих

суб'єктів зосереджена у Тячівському (26,8%), Свалявському (14,3%), Хустському (10,7%), Виноградівському (8,9%) та Мукачівському (7,1%) районах [8, 9].

В останні роки було збудовано сучасні санаторні комплекси «Теплиця», «Термал-Стар», «Карпатія», «Квелле Поляна», «Сузір'я», «Боржава», «Гірська Тиса», «Синяк», а також туристсько-рекреаційні та готельно-ресторанні комплекси «Reikartz Карпати», «Ренесанс», «Червона рута», «Богольвар», «Воєводино», «Водограй», «Карпатський мисливець», «Континент», «Унгварський», які користуються значним попитом серед відпочиваючих. Розвивається також інфраструктура вздовж основних транспортних магістралей, починаючи з пунктів перетину державного кордону і до кордонів з іншими областями України. Серед об'єктів, які входять до цієї інфраструктури, найкраще вирізняються такі готельно- та мотельно-ресторанні комплекси: «Chalet» (Свалявський район), «Наталі» (Воловецький район), «Червона гора» (Мукачівський район), «Європа» (Ужгородський район), «Гелікон» та «Фемелі» (Берегівський район) та ін. [2].

На сьогодні у регіоні бракує готельного фонду, хоча ситуація з розміщенням значно покращилася за останнє десятиріччя. У 2014 р. на Закарпатті налічувалося 229 готелів та аналогічних засобів розміщення, що становить 8,86% від їх загальної кількості по Україні (третій показник серед регіонів). У 2015 р. кількість готелів дещо зменшилась – до 213, при цьому кількість розміщених осіб збільшилась із 142466 до 166470 [3].

У Закарпатській області перехрещуються 4 важливі міжнародні автотранспортні магістралі (Е-50, Е-58, Е-81, Е-573), що сполучають Європейський Союз з Україною, Росією, державами Центральної Азії. Магістралі, що розходяться з обласного центру, з'єднують його з Братиславою, Прагою, Будапештом, Києвом. Налагоджене пряме міжнародне автобусне сполучення з містами Словаччини (Міхайловце, Гуменне, Пряшів, Кошіце) та Угорщини (Ніредьгаза).

Область має залізничне сполучення практично з усіма столицями Південної і Центральної Європи. Протяжність залізничної колії становить 606,4. Одним із важливих завдань розвитку інфраструктури є відновлення залізничного сполучення із с. Ділове через румунське м. Сігету-Мармацей до с. Тересва. Це з'єднало б в одну систему залізниці Закарпатської, Львівської та Івано-Франківської областей, а також створило б вихід до багатьох міст Румунії [8].

Розвитку транскордонного туризму (передусім транзитного) сприяє найбільш розгалужена в Україні мережа митних переходів, їх в області нараховується 19. Така «відкритість» прикордонної області для міжнародних туристських потоків – одна з основних передумов становлення Закарпаття як привабливого курортно-туристського регіону європейського масштабу.

Стан розвитку внутрішньообласної дорожньо-транспортної інфраструктури також варто оцінювати як достатньо сприятливий. Загальна протяжність автомобільних шляхів становить 3,6 тис. км, з яких 87% мають тверде покриття. Незважаючи на гірський рельєф та відсутність великих міст, щільність автомобільних доріг державного, обласного та місцевого значення становить у середньому по області 0,27 км/км². Це, по-перше, зумовлює щорічне нарощення туристських потоків самодіяльних мото- й автотуристів. По-друге, дає змогу охопити екскурсійно-туристськими маршрутами практично всі найцікавіші історико-культурні та природні атракції області.

З іншими регіонами України Закарпаття з'єднують високогірні карпатські перевали (від 931 м до 1014 м над рівнем моря): Яблуницький, Вишківський, Ужоцький, Верецький і Воловецький. Вони є головними авто-туристськими коридорами гірської системи Українських Карпат [6].

В цілому, ситуація, яка склалася в рекреаційно-туристській сфері Закарпатської області в умовах посилення конкуренції на туристському ринку, вимагає [9]:

- активного пошуку засобів інтенсифікації виробництва регіонального туристського продукту із забезпеченням необхідної його якості;
- розробки ефективних заходів регіональної туристської політики;
- реалізації активної маркетингової стратегії, спрямованої на формування позитивного туристського іміджу регіону задля збільшення на його теренах потоків іноземних та вітчизняних туристів.

Державними органами у 2016 р. було затверджено Програму розвитку туризму і курортів Закарпатської області на 2016–2020 роки, яка, зокрема, передбачає виконання різнопланових завдань для покращення туристської інфраструктури регіону. Заходи Програми передбачають, зокрема, розвиток та реконструкцію дорожньо-транспортної інфраструктури, залучення інвестицій для будівництва об'єктів придорожнього сервісу, а також колективних та індивідуальних засобів розміщення в районах і містах області, модернізація матеріальної бази туристської індустрії, покращення руху туристського транспорту, облаштування спеціалізованих стоянок біля об'єктів туристських відвідувань, встановлення двомовних туристських знаків тощо [9].

Оскільки стратегічні орієнтири реформування господарства Закарпатської області відводять сфері туризму та відпочинку роль пріоритетних в господарському комплексі регіону, реформування туристської галузі вже сьогодні вимагає реалізації низки заходів [5]:

- створення нових туристських продуктів (туристської пропозиції) Закарпаття різнопланового тематичного характеру: сільський (зелений), ностальгічний, гастрономічний туризм;
- розбудова готельного господарства;
- розвиток і вдосконалення туристської транспортної інфраструктури;
- покращення кадрового забезпечення рекреації і туризму (підготовка кваліфікованих кадрів для рекреаційно-туристського комплексу);
- активізація маркетингової діяльності, рекламного та інформаційного забезпечення.

Висновки. Особливе місце в економіці Закарпатської області приділяється розвитку туризму. Тут діє значна кількість суб'єктів туристської діяльності, найбільшу частку з яких становлять турагентства. Закарпаття має велику кількість інфраструктурних об'єктів, які використовуються в туристській галузі, але за окремими напрямками потребують покращення й оновлення (передусім дороги, комунальне господарство).

1. Алмашій Я.І. Особливості туристичної діяльності в Закарпатській області / Я.І. Алмашій // Наук. практ. вісн. Ужгородського ун-ту. – 2011. – С. 11–15.
2. Гребенюк Ю.М. Розвиток туризму в Закарпатській області / Ю.М. Гребенюк, О.М. Лютак // Економічні науки. Сер. : Економічна теорія та економічна історія. – 2013. – Вип. 10. – С. 64–71.
3. Колективні засоби розміщування (2011–2016 рр.) // Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/turism/zasob_rozm.pdf.
4. Мілашовська О.І. Перспективні напрями активізації розвитку туризму в Закарпатській області / О.І. Мілашовська, Н.М. Гоблик-Маркович. – Наук. вісн. НЛТУ Укр. – 2013. – Вип. 23.3. – С. 121-127.
5. Моран О.І. Розвиток туристичного ринку в економічній системі регіону : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.05 / О.І. Моран ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л., 2008. – 20 с.
6. Природно-заповідний фонд Закарпатської області : довідник / В.М. Антосяк, Я.О. Довганич, Ю.М. Павлей та ін. ; Держ. упр-ня еколог. безпеки в Закарпатській обл. ; Екологічний клуб «Карпати». – Рахів, 1998. – 303 с.
7. Рекреаційний потенціал та сучасний стан туристичної галузі Закарпатської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://komsport.rada.gov.ua/uploads/30604.pdf>.
8. Стан та перспективи розвитку інфраструктури регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf>.

9. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.
10. Ткачик В.В. Проблеми функціонування та розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпаття / В.В. Ткачик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7414/1/ПРОБЛЕМИ_ФУНКЦІОНУВАННЯ_ТА_РОЗВИТКУ_ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО.pdf.
11. Туризм і рекреація // Закарпатська обласна рада : офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakarpat-rada.gov.ua/zakarpatya/turyzm-i-rekreatsiya/>.
12. Шандор Ф. Реалії та перспективи туріндустрії в Закарпатті / Ф. Шандор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakarpatia.com/?p=2255>.

***

Мірзосєв Джавід Ширзад огли
Науковий керівник: В.Є. Єрмаченко

ЗАВДАННЯ ВИБОРУ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ВИКОРИСТАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Актуальність. Туристична діяльність часто виступає альтернативою ресурсоемним та шкідливим для довкілля галузям, особливо коли мова йде про стратегічне планування розвитку окремих територій. Проте, схвалення стратегії раціонального використання рекреаційних ресурсів вимагає незаперечного обґрунтування, оскільки виведення значних площ із традиційного господарського обігу у короткостроковому періоді знижує валовий регіональний продукт та майже завжди вимагає попереднього перерозподілу форм власності на ресурси.

Вивченість у науковій літературі. Питання оптимізації соціально-економічних моделей відповідно до стратегії пошуку оптимального організаційного механізму забезпечення управління на рівні регіону є достатньо вивченим у науковій літературі. Для вирішення завдань даного дослідження було використано наступні роботи українських та зарубіжних науковців, які зосереджували увагу на особливостях перерозподілу регіональних ресурсів у межах певної території. Проблематику організації соціально-економічних систем та регіонального управління розглядали І.Б. Берегова, Т. Боєрі, Г.В. Возняк, М. Голованенко, А. Сапір; моделі раціонального використання територіальних ресурсів досліджували О.М. Бородіна, І.Г. Гречановська, Ю.М. Єрмольєв, Т.Ю. Єрмольєва, С.В. Киризиук, А.В. Пандас, В.Д. Яровий.

Мета статті – виділити сучасні проблеми планування експлуатації рекреаційних ресурсів на рівні регіону; визначити методи та підходи, які використовуються під час побудови стратегій управління регіональним розвитком; надати характеристику основним моделям соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. З метою практичного управління регіони у межах держави розглядаються як окремі соціально-економічні системи. За рівнем соціально-економічного розвитку вони, як правило, помітно різняться між собою. Незважаючи на те, що така неоднорідність простору природна, практично всі країни намагаються вирівняти рівень розвитку регіонів. З огляду на те, що такі заходи завжди для одних регіонів приносять більше користі, ніж для інших, до них вдаються них лише за умови перевищення територіальною диференціацією певних меж, за якими стає реальністю втрата стійкості розвитку держави в цілому [1].

Хоча розвиток туристичної галузі проголошувався одним із пріоритетів національної економіки послідовно декількома урядами, галузь так і не отримала належної інституційної та фінансової підтримки від держави. Склалося враження, що функції із стратегічного планування (наприклад, визначення рекреаційної спеціалізації регіонів) та розбудови мінімально необхідної інфраструктури центральні органи влади намагалися перекласти на місцевий рівень, що на тлі бюджетної децентралізації, можливо, і мало б сенс у разі зрозумілої і дієвої практики управління доходами та витратами місцевих бюджетів. Саме проблеми регулювання потоків коштів між центральними та місцевими бюджетами, на думку Г.В. Возняка [2], є першопричиною неефективності забезпечення регіонального розвитку. Суперечності владних повноважень та підпорядкування теж є достатньо серйозними і потребують негайного вирішення, але вони провокуються невизначеністю та непрозорістю бюджетних трансфертів у системі «центр-периферія». Діяльність влади на місцях також обмежується «адресністю» коштів, тобто заборонаю на переведення коштів між різними казначейськими рахунками. Таким чином, в Україні з одного боку від місцевих органів влади вимагають самостійно вирішувати проблеми існування підконтрольних територій і шукати кошти на поточні потреби та інвестиції, з іншого – обмежують у використанні надходжень та цільовим методом розподіляють витрати. Причиною є побоювання держави щодо забезпечення гарантій найменш захищеним верствам населення та реалізації єдиного вектора державної соціальної політики, але для запобігання цьому необхідно раз і

назавжди визначити, які сфери повинні знаходитися під контролем центрального уряду, а які можна делегувати владі на місцях. Наприклад, такі сектори, як освіта, охорона здоров'я, оборона повинні фінансуватися державою безпосередньо через органи виконавчої влади, а не віддаватися на регіональний рівень. На всій території країни, незважаючи на ступінь регіональної диференціації, громадяни повинні почувати себе захищеними та користуватися мінімально гарантованими соціальними благами.

Залежно від обсягів делегованих повноважень та ступеня взаємодії з державною владою, експерти виокремлюють два підходи до організації місцевого самоврядування: автономії та децентралізації. Комбінація цих підходів дозволяє визначити три моделі організації місцевого самоврядування [3]:

- англосаксонська (Велика Британія, Іспанія, Італія) – високий рівень місцевого самоврядування та контроль з боку населення, повна відсутність органів державної влади на місцях;
- континентальна (Франція, Польща, Словаччина, Болгарія) – поєднання прямого державного управління та управління на місцях, при цьому автономія місцевого самоврядування обмежена, а органи місцевого самоврядування контролюються спеціальними державними уповноваженими;
- змішана (Німеччина, Австрія) – у деяких ланках місцевого самоврядування виборний орган може бути і ланкою муніципального управління, і представником держадміністрації.

Цей підхід ґрунтується на дослідженнях датського соціолога Г. Еспінг-Андерсена, який у 1990 р. у своїй книзі «Три світи капіталізму добробуту» («The Three Worlds of Welfare Capitalism») розподілив системи соціального забезпечення на три режими: ліберальний (англосаксонські країни, включаючи США); консервативний (континентальні та середземноморські країни) і соціал-демократичний (північноєвропейські країни). Вона послугувала основою класифікації моделей соціального забезпечення у Європі, пізніше із консервативного режиму було виділено дві окремі моделі (середземноморську, або південноєвропейську, модель, описали М. Феррера та С. Ляйбфрід). Найвідоміша характеристика чотирьох типових моделей належить А. Сапіру [4], який навів детальний опис ще у 2006 р., ґрунтуючись на усталеній класифікації європейських країн, яка майже не зазнала змін і до сьогодні. Він посилався ще на більш ранні дослідження Т. Боєрі [5], який пропонував розподіляти соціальні системи за трьома ознаками:

- подолання нерівності у доходах та зменшення бідності – досягається за допомогою податків та трансфертів;
- захист від ризику нестабільності на ринку праці – здійснюється двома шляхами: законодавчим (трудове право гарантує захист від звільнення) та виплатами допомоги по безробіттю;
- підтримка високого рівня зайнятості – як один із варіантів, дотуються із державного бюджету підприємства, які займаються активним працевлаштуванням, особливо тих верств населення, які потребують додаткової допомоги і самостійно не в змозі забезпечити собі прожитковий мінімум.

Проте, наведені вище приклади дозволяють групувати країни за принципами організації та структури органів влади, але кожна країна визначає підходи до наповнення бюджетів самостійно.

Вибір моделі планування розвитку просторової чи функціональної соціально-економічної системи залежить від її завдань та особливостей розвитку на сучасному етапі та прогнозів на майбутнє. У сучасних публікаціях науковців висловлюється думка, що будь-яка здатна до самоорганізації цілісна система має свій власний атрактор – стан, який вона разом із середовищем формує і якого вона могла б досягти, якби усі початкові умови зовнішнього і внутрішнього середовища були б абсолютно постійними протягом всього часу руху системи до своєї цілі. Різні вчені-економісти під атрактором розуміють історико-культурну спадщину, ресурсовикористання, соціальне забезпечення та безліч інших варіантів. Значний спектр інтерпретацій значення терміну «атрактор» свідчить як про велику зацікавленість цим поняттям, так і про недостатню усталеність категоріального апарату синергетики, яка все ще знаходиться на стадії активного формування і розвитку [6].

Рациональне планування використання регіональних рекреаційних ресурсів часто гальмується «внутрішньою конкуренцією» між галузями за право розпоряджатися територіями із найбільш високим потенціалом розвитку. В умовах кризового стану національної економіки перевага віддається виробництву із найменшим терміном окупності та обсягами інвестицій, тоді як довгостроковий ефект від його діяльності не оцінюється. Наприклад, в Україні постійно скорочується площа зелених насаджень як у містах, так і за їх межами, і виводяться землі із складу заповідних зон. Це надає можливість отримати практично миттєвий прибуток, проте створює низку екологічних та соціальних проблем, які у майбутньому

потребуватимуть для свого вирішення значно більші за обсягами капіталовкладення, ніж було отримано коштів від їх руйнівної експлуатації. Частину територій, які знаходяться у розпорядженні агропромислових холдингів та приватних осіб, можна було б використовувати у туристичній діяльності, зокрема, впроваджуючи проекти із сільського та зеленого туризму. Однак, зважаючи на скорочення кількості відвідувачів за категорією туризму у межах держави, такі проекти поки вважаються нерентабельними. У розвинених країнах світу на основі оптимізаційних моделей створюються сценарії варіантів використання ресурсів регіону, які складають основу державної та місцевих стратегій територіального розвитку.

Моделі оцінки ефективності використання природних ресурсів, зокрема, землекористування, дозволяють визначити оптимальне співвідношення між територіями різного господарського призначення у межах держави чи окремого регіону з принципом пошуку найбільшої віддачі від найменшої кількості витрат на експлуатацію ресурсів. У роботі [7] наводиться приклад подібної моделі оптимізації сільськогосподарського виробництва на прикладі Австрії та України. Автори вказують, що продуктивність та ефективність використання природних ресурсів значною мірою залежить від рівня технологій, проте фінансові можливості для їх впровадження у переважній кількості країн досить обмежені, що робить їх залежними винятково від сприятливості погодно-кліматичних факторів. Розподіл продуктивних сил між країнами та регіонами досить нерівномірний, унаслідок чого одні країни мають значні надлишки продовольства, інші – відчують його брак. Крім наявності ресурсів, важливим є їх продуктивне використання, що залежить від розвитку технологій і систем менеджменту як складової продуктивних сил.

Дослідники, тим не менш, не вказують на суттєве упущення у проектуванні моделей даного типу, а саме ймовірність переходу територіальних одиниць у «підпорядкування» іншій галузі із кардинальною зміною їхнього статусу. Країни із сприятливими кліматично-погодними умовами та достатньою площею орних земель та лісів, за умови використання сучасних технологій, здатні отримувати прибутки від сільського господарства – і моделі оптимізації землекористування дозволяють визначити, яким саме підгалузям слід віддати перевагу. Але якщо вивести із сільськогосподарського призначення певну площу земель, натомість побудувавши на цій території індустріальне виробництво, чи не отримає держава більше доходів? А якщо, навпаки, законсервувати найбільш цінні та

багаті на природні ресурси землі, і спеціалізуватися на екологічному, зеленому, сільському та інших подібних видах туризму? Отже, моделі оптимізації розвитку окремих галузей повинні вбудовуватися у міжсекторальну модель перерозподілу ресурсів на рівні національного господарства, яка, з одного боку, визначатиме шляхи ефективного використання наявних факторів виробництва і продуктивних сил, з іншого – упередить зникнення стратегічно важливих галузей, які за суто економічними критеріями є менш ефективнішими за інші. Найбільш виразний приклад даних обмежень – мінімально необхідний обсяг власного виробництва продовольчих товарів та енергоресурсів, який забезпечує країні політичну незалежність від імпорту. Імпортована продукція може бути якіснішою та дешевшою, однак держава штучно підтримує нерентабельні галузі, щоб у випадку зміни геополітичної ситуації уникнути односторонньої залежності від колишніх ділових партнерів. Також, якщо одна надприбуткова галузь починає поглинати суспільно необхідні ресурси у руйнівних масштабах, є можливість зупинити її надмірне зростання, поки цей процес не став незворотним. Як приклад, винищення лісових угідь у деяких країнах дозволило на звільнених площах створити інфраструктуру для масового туризму та у разі підняти надходження до державного бюджету, але через десять-двадцять років стало зрозумілим, що потурання короткостроковим інтересам призвело до багатьох негативних наслідків, у тому числі недоотримання прибутку через неможливість розвитку залежних від наявності природних ландшафтних видів туризму, на які попит у індустріальних країнах постійно зростає.

Відносно новий напрям розвитку туризму – це міський туризм. Його планування та організація у певних аспектах суттєво відрізняється від вимог інших видів туризму, зокрема, у оцінці привабливості ключових ресурсів. Для земельних ресурсів міста характерні багатоконпонентність, отже, наявність певної кількості взаємозв'язаних територіальних елементів, де сконцентровано до 70–80% соціально-економічного потенціалу країни. Земельні ресурси міста вимірюються вартістю розміщених на них основних фондів [8], що часто унеможливорює обґрунтування рентабельності рекреаційної діяльності на міських територіях. Спроби виділити домінуючу функцію міста та ввести певні класифікації цих функцій робили різні науковці. Проте складність такого завдання полягає в тому, що в більшості існуючих міст функції накладаються одна на одну, створюючи надзвичайно

різноманітну картину функціонального використання територій, і дуже важко серед них визначити домінуючу.

Висновки. Таким чином, раціональне планування розвитку рекреаційних територій і, відповідно, стратегії використання існуючих та створення нових туристичних ресурсів повинно враховувати декілька ключових аспектів, серед яких варто виділити такі: узгоджена на рівні держави модель формування бюджетних коштів, яка визначає політику управління ресурсами на місцях; прогнози рентабельності виробництва товарів та послуг різними галузями у довго- та короткостроковому періоді; співвідношення позитивного та негативного впливу, який чинитиме підтримка тієї чи іншої галузі у регіоні. У періоди стагнації економічної системи перевага надається проектам із високою рентабельністю та малим терміном окупності, тоді як стабільні національні економіки намагаються упроваджувати проекти із гарантією відтворення рекреаційних ресурсів.

1. Береговая И.Б. Управление качеством и конкурентоспособностью социально-экономических систем : учеб. пособ. / И.Б. Береговая. – Челябинск : Издат. центр ЮУрГУ, 2015. – 227 с.
2. Возняк Г.В. Бюджетне забезпечення як чинник стійкого розвитку регіону: проблемно-орієнтовний аналіз / Г.В. Возняк // Соц.-екон. пробл. суч. періоду Укр. – 2016. – Вип. 1. – С. 45–50.
3. Возняк Г.В. Бюджетна децентралізація: європейський досвід та перспективи для України / Г.В. Возняк // Соц.-екон. пробл. суч. періоду Укр. – 2016. – Вип. 3. – С. 56–62.
4. Sapir A. Globalization and the Reform of European Social Models / A. Sapir // Journal of Common Market Studies. – 2006. – Vol. 44. – № 2. – P. 369–390.
5. Boeri T. Let Social Policy Models Compete and Europe Will Win / T. Boeri // Transatlantic Perspectives on US-EU Economic Relations: Convergence Conflict and Cooperation (conference draft, 11–12.04.2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://sites.hks.harvard.edu/m-rcbg/Conferences/us-eu_relations/boeri_us_european_trends.pdf
6. Голованенко М. Діагностування типу динаміки соціально-економічних систем з використанням топологічних тестів (на прикладі країн ЄС) / М. Голованенко // Вісн. Київськ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія: Економіка. – 2013. – № 10 (151). – С. 57–61.
7. Моделювання локальних систем землекористування в умовах глобальних змін клімату / О.М. Бородіна, С.В. Киризиук, В.Д. Яровий та ін. // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 1. – С. 117–128.
8. Гречановська І.Г. Раціональне використання міських земельних ресурсів / І.Г. Гречановська, А.В. Пандас // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2013. – Вип. 9. – С. 170–174.

***

ТУРИЗМ ЯК ВИД ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВЩИНИ

Актуальність. Як специфічна сфера економіки туризм тісно пов'язаний із суміжними й обслуговуючими його галузями, здійснює безпосередній мультиплікативний вплив на соціально-економічний розвиток регіону, є фактором оптимізації структури регіональних господарських комплексів. Кожний регіон України, у тому числі і Харківська область, є унікальним з точки зору туристського потенціалу, хоча проблемам оцінки та перспектив розвитку саме регіонального аспекту туристської галузі в Україні приділено недостатньо уваги.

Вивченість у науковій літературі. Дослідженнями розвитку туризму на Харківщині займалися такі науковці: А.І. Вороной, А.П. Голиков, О.І. Коляда, В.В. Павлов, С.М. Погорелова, Л.І. Прокопенко, Е.Г. Степанов, В.А. Тетьоркіна та ін.

Мета роботи полягає у розкритті туризму як виду економічної діяльності Харківської області.

Виклад основного матеріалу. У Харківській області існують вагомі передумови для того, щоб увійти до найбільш розвинутих у туристичному відношенні регіонів України. Харківщина має вигідне геополітичне розташування, комфортні кліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору і фауну, історико-культурну спадщину та природно-ресурсний потенціал, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські та матеріальні ресурси тощо.

Харківська область володіє потужним історико-культурним потенціалом. До реєстру національного культурного надбання включено пам'ятки архітектури, археології, історії та монументального мистецтва, загальна кількість яких становить 2535 одиниць (5% історико-культурного потенціалу України). Музейна мережа Харківщини налічує 121 музей, що мають різний статус, тип і форму власності. У них зберігаються понад 500 тис. музейних предметів. Велика кількість об'єктів охороняються як пам'ятки культури місцевого значення [2].

Упродовж 2017 р. в області працювало 33 державних музеїв, де зберігається 608,3 тис. предметів основного фонду, 602,3 тис. (99,0%) з яких належать до державної частини Музейного фонду України. На виставках та

експозиціях у музеях 830,3 тис. відвідувачів мали можливість ознайомитись із 69,8 тис. експонатів, що становило 11,5% від загальної кількості предметів основного фонду [1].

У 2017 р. в області працювало 7 театрів (два драматичні, по одному опери та балету, музично-драматичний, музичної комедії та мініатюр, дитячий, ляльковий), із яких статус національного мав 1 театр. Кількість місць у залах для глядачів становила 4,2 тис. Упродовж року 439,5 тис. глядачів (0,1 тис. із яких складають глядачі у сільській місцевості) переглянули 1,7 тис. театральних вистав.

Упродовж 2017 р. в області працювало 3 концертні організації: 1 філармонія та 2 професійні творчі колективи. Протягом року творчі колективи, бригади і виконавці сольних концертів провели 387 концертів (з них 6 – за межами власної області) [1].

Харківська область має цінні курортологічні ресурси, цілісні природні комплекси з комфортними мікрокліматичними характеристиками. Сприятливі природні умови вплинули на формування та розвиток в регіоні багатьох санаторно-курортних підприємств. Мережа санаторних закладів представлена 96 об'єктами. Загальна кількість місць у закладах курортного лікування становить 13205 місць. У межах регіону заклади відпочинку дорослих локалізуються на курортах, в межах водно-зеленого діаметру та лісопарків. Наявність джерел мінеральних вод є базою для розвитку таких курортів, як: Березовські мінеральні води, Роща, Рай-Оленівка та ін. [2].

У Харківській області визначено основні туристично-екскурсійні маршрути, що за тематичною спрямованістю охоплюють визначні місця, пам'ятки історії, культури, архітектури й природи та пов'язані з життям і діяльністю видатних вітчизняних та всесвітньо відомих особистостей. Сьогодні в області існує понад 100 тематичних екскурсійних маршрутів. Туристичні організації систематично розробляють нові та оновлюють існуючі екскурсії різноманітної тематики [2].

Аналіз природно-рекреаційних ресурсів та історико-культурного потенціалу області демонструє широкий діапазон можливостей для організації різних видів туризму. Найбільшого розвитку в Харківському регіоні набули [2]:

– культурно-пізнавальний туризм, що ґрунтується на зацікавленості до пам'яток історії та культури: тут зосереджена значна кількість пам'яток, пов'язаних з перебуванням на території Слобідського краю багатьох європейських й азійських етносів;

- сільський (зелений) туризм, який дозволяє вирішити низку соціально-економічних проблем, може забезпечити збільшення реальних доходів селян за рахунок реалізації сувенірної продукції, розроблення туристичних маршрутів, надання екскурсійних і додаткових послуг: діють шістнадцять агроосель, розташованих у Золочівському, Нововодолазькому, Зміївському та інших районах;
- спортивно-оздоровчий туризм;
- діловий туризм, основою розвитку якого є міжнародні конгреси, симпозиуми, семінари, виставки, ярмарки, фестивалі: у Харкові та інших містах функціонують центри адміністративного та бізнес-управління, розвинена мережі автошляхів та залізничних шляхів, міжнародного аеропорту;
- мисливський туризм: лісові масиви займають 12% території області, мають багатий тваринний світ; на території області нараховується близько 20 видів птахів і 16 видів тварин, які є об'єктами мисливства; цим ресурсом багаті такі адміністративні райони, як Зміївський, Балаклійський, Ізюмський, Вовчанський і Печенізький («государеві лови»);
- рибальський туризм: басейни річок краю багаті на рибні ресурси, особливо запаси коропових та окуневих, які виступають об'єктом рибальського промислу; найбільшу популярність серед рибалок мають в адміністративному відношенні Зміївський, Харківський, Печенізький, Вовчанський, Куп'янський райони;
- промисельний туризм: значні запаси дикоростів – грибів, ягід, лікарських рослин.

На території Харківської області діють 734 суб'єкти туристичної діяльності, з них: 646 туристичних агентів, 71 туристичний оператор та 17 туристичних операторів внутрішнього туризму. Проведений аналіз послуг, що надаються туристичними суб'єктами Харківської області, продемонстрував, що більшість із них надають послуги з організації виїзного туризму. 33% фірм пропонують відпочинок та екскурсійні тури Україною: як правило, гірськолижний відпочинок у Карпатах та відпочинок на березі Азовського й Чорного морів (ця діяльність, найчастіше, має сезонний характер), відпочинок та лікування в санаторіях. Менше 10% туристичних суб'єктів пропонують безпосередньо екскурсії містом та областю, лікування в санаторіях регіону [2].

Мережа суб'єктів туристичної діяльності області – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – у 2017 р. становила 263 одиниці (у 2016 р. – 255). У структурі мережі за типами суб'єктів туристичної діяльності найбільш численною категорією є турагенти – 95,4% від загальної кількості суб'єктів. Кількість туристів – громадян України, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності протягом року, становила 51,9 тис. осіб, іноземних туристів – 16 осіб (у 2016 р. відповідно 40,4 тис. та 1 особа). Для переважної більшості туристів (96,8%) основною метою подорожі була організація дозвілля та відпочинку [1] (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні показники суб'єктів туристичної діяльності
Харківської області у 2017 р. (за матеріалами [1])**

Суб'єкти туристичної діяльності	Загалом	у тому числі		
		туропе- ратори	тур- агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
Юридичні особи				
Кількість суб'єктів туристичної діяльності	84	7	77	–
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	248	31	217	–
з них				
мають спеціальну освіту в галузі туризму	147	19	128	–
жінки	207	24	183	–
особи до 30 років	57	12	45	–
Дохід від надання туристичних послуг, тис. грн	34596,6	21644,4	12952,2	–
Фізичні особи-підприємці				
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од	179	×	174	5
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	168	×	166	2
з них				
мають спеціальну освіту в галузі туризму	109	×	108	1
Кількість неоплачуваних працівників (власники, засновники підприємства та члени їх сімей), осіб	78	×	74	4
Дохід від надання туристичних послуг, тис. грн	31904,4	×	30406,7	1497,7

Аналіз розвитку туристичного бізнесу в області свідчить, що внутрішній і в'їзний туристичний продукт займає незначну частку в структурі реалізаційної діяльності навіть у лідерів галузі та не відіграє визначальної ролі в прибутках туристичних компаній, на відміну від продажу послуг виїзного туризму. Причинами такої ситуації є, насамперед, недостатність і недосконалість розвитку об'єктів туристичної інфраструктури, невідповідність ціни та якості пропонованих послуг, а також низький рівень популяризації туристичного продукту Харківської області на міжнародному й українському ринках туристичних послуг [2].

Готельне господарство є однією із складових туристичної індустрії. Матеріальна база, призначена для розміщення туристів, посідає одне з перших місць при формуванні туристичної інфраструктури, оскільки якість проживання та відповідне обслуговування значно впливають на рівень туристичного сервісу. Отже, готельна індустрія стає швидко зростаючим бізнесом, що приносить значні грошові, у тому числі й валютні, надходження.

У структурі підприємств готельного господарства регіону найбільш поширені два типи – готелі та гуртожитки для приїжджих. Більше половини від загальної кількості підприємств (52%) припадає на готелі, 36% – на гуртожитки для приїжджих, решта 12% – на підприємства інших типів.

На території Харківського регіону (станом на 01.01.2010) діяли 13 готелів на 1187 номерів, дефіцит для проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. із футболу становив 1578 номерів. Відповідно до Державної цільової програми з підготовки та проведення в Україні «Євро–2012» упродовж 2010–2012 рр. на території області було побудовано 30 нових готелів на 1025 номерів, реконструйовано 12 готелів на 664 номери [2].

У 2017 р. надання місць для проживання здійснювали 175 колективних засобів розміщування (юридичні особи та фізичні особи-підприємці) із кількістю місць – 13,9 тис. (у 2016 р. відповідно 172 та 14,4 тис.). Кількість розміщених у них становила 292,2 тис. осіб (у 2016 р. – 268,8). Більшість відвідувачів (86,6%) надавали перевагу готелям та аналогічним засобам розміщування. Серед розміщених 40,4 тис. осіб становили іноземці [1] (табл. 2).

За 2015 р. туристичні потоки в Харківську область становили 6283 осіб, з яких внутрішні туристи становили 2512 осіб. Кількість екскурсантів за вказаний період становила 1555 осіб. Харківська область входила до регіонів з успішною динамікою росту основних показників туристичної діяльності, але за останні роки показники почали значно зменшуватись (табл. 3).

Таблиця 2

**Основні показники діяльності колективних засобів
розміщування Харківщини у 2017 р. (за матеріалами [1])**

Колективні засоби розміщування	Кількість колективних засобів розміщування	У них	
		місткість, місць	кількість розміщених, осіб
Загалом	175	13876	292245
Готелі та аналогічні засоби розміщування	116	5633	253027
у тому числі			
готелі	82	4342	215060
мотелі	5	259	7930
гуртожитки для приїжджих	7	547	10253
туристичні бази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування	22	485	19784
Спеціалізовані засоби розміщування	59	8243	39218
у тому числі			
санаторії	9	2350	15508
дитячі санаторії	6	×	×
санаторії-профілакторії	2	×	×
бази відпочинку, інші заклади відпочинку (крім турбаз)	42	5083	17228

Таблиця 3

Туристичні потоки у Харківській області [1]

Роки	Кількість, осіб				
	обслугованих суб'єктами туристичної діяльності	туристів			екскурсантів
		у тому числі			
		іноземні	громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні	
2000	73135	6454	5915	60766	20614
2001	93938	8067	9101	76770	20410
2002	111882	10507	16962	84413	30321
2003	141178	8495	21416	111267	50529
2004	116195	11871	24845	79479	64204
2005	112893	8859	47187	56847	57208
2006	110565	8667	42484	59414	46768
2007	135231	8326	54481	72424	39523
2008	137506	8868	64917	63721	45594
2009	116149	11089	56456	48604	35837
2010	138440	12951	75236	50253	29185
2011	74038	550	57852	15636	11171
2012	105663	1701	87814	16148	7617
2013	91648	591	53831	37226	6083
2014	71437	–	68046	3391	4085
2015	31233	6	25946	5281	6236
2016	40429	1	33716	6712	×
2017	51929	16	43626	8287	×

Висновки. Харківська область володіє потужним історико-культурним потенціалом: більше 2,5 тис. пам'яток історії та культури; понад 120 музеїв із різним статусом, типом і формою власності; 7 театрів (два драматичні, по одному опери та балету, музично-драматичний, музичної комедії та мініатюр, дитячий, ляльковий); 3 концертні організації (1 філармонія та 2 професійні творчі колективи). Завдяки наявності цінних курортологічних ресурсів у регіоні добре розвинута мережа санаторно-курортних закладів (майже 100 об'єктів із місткістю понад 13 тис. місць). Найбільшого розвитку в Харківському регіоні набули: культурно-пізнавальний, сільський (зелений) туризм, спортивно-оздоровчий, діловий, мисливський, рибальський, промисельний туризм. На території досліджуваної області діють більше 730 суб'єктів туристичної діяльності, серед яких переважають (9/10) туристичні агенти. Більшість турфірм надає послуги з організації виїзного туризму. Надання місць для проживання здійснюють 175 колективних засобів розміщування із кількістю місць близько 14 тис. Кількість обслугованих суб'єктами туристичної діяльності постійно зростає й у 2017 р. становила близько 52 тис. осіб.

1. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kh.ukrstat.gov.ua/>.
2. Концепція розвитку туризму в Харківській області до 2020 року : [затв. Рішенням Харківської обласної ради № 648-VI від 05.03.2013] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=8096&base=77
3. Орінко О.С. Класифікація туристської діяльності з метою виділення існуючих видів туризму у регіоні / О.С. Орінко // Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2018» : XX Всеукр. наук. конф. мол. учених (м. Черкаси, 19–20 квітня 2018 р.). – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2018. – С. 146–148.
4. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. – Харків : Харківська ОДА, 2015. – 177 с.
5. Туризм на Харківщині. Природно-рекреаційні ресурси та історико-культурний потенціал регіону : бібліогр. путівник / Упр. культури і туризму Харк. облдержадмін. ; уклад. Г.М. Єрофєєва. – Х. : Харк. обл. універс. наук. б-ка, 2008. – 203 с.

***

5. Регіональна специфіка національних закладів ресторанного господарства

Гевко І.В., Юсик О.І.

РІЗНОМАНІТТЯ ТЕМАТИЧНИХ РЕСТОРАЦІЙ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Актуальність. У ХХІ ст. всі сфери бізнесу, в тому числі і ресторанного, широко розвинені. Не тільки по всьому світу, але і в Україні є чимало ресторанів і кафе, які радують відвідувачів Тернопільщина не є винятком.

В Україні з'являються нові оригінальні кафе і ресторани. Вони дивують відвідувачів не тільки нестандартним меню та інтер'єром, але й екзотичними правилами і додатковими послугами. Приміром, деякі заклади пропонують зануритися в інтелектуальну атмосферу, почитати книги і відвідати тренінг. Або оглянути колекцію мотоциклів, гітар і меморабілій – предметів з автографами і речами зірок. Найбільш яскраво виражені тематичні заклади харчування в Україні у таких містах як: Львів, Київ, Одеса, Дніпропетровськ та Тернопіль.

Заклади харчування є важливою частиною туристичної інфраструктури будь-якого міста. І популяризація свого міста серед українців частково ґрунтується саме на гастрономії – смачно поїсти люблять всі. Важлива складова іміджу міста, його «обличчя» – це громадське харчування. Своїми ресторанами і кафе місто формує враження про себе – у країні, світі.

Вивченість у науковій літературі. В якості методичної основи дослідження були використані: науково-теоретичні положення про закономірності функціонування індустрії туризму та гостинності (Зорін І.В, Квартальнов В.А. та ін.); про загальні закономірності розвитку об'єктів гостинності (Браймер Р.А., Дурович А.П. та ін.); про види і способи розробки і реалізації технологій просування об'єктів громадського харчування, в сфері туризму і гостинності (Кучер О.С., Лисенко А.Д. та ін.).

Мета статті виявити і визначити актуальний стан тематичних ресторанів та їх роль у розвитку індустрії туризму і гостинності, проаналізувати специфіку цих закладів харчування у Тернопільській області.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, кожна людина прагне та бажає урізноманітнити своє життя. Саме таким фактом користуються і ресторатори, щоб привернути увагу туристів до свого закладу. У країнах Європи є ресторани з незвичайним та оригінальним дизайном.

На Тернопільщині за останні роки відкривається велика кількість тематичних закладів харчування, покликаних задовольнити найвибагливішого клієнта, оскільки попит на звичайні підприємства ресторанного господарства знижується і туристи прагнуть певних нових гастрономічних вражень.

Останнім часом дуже популярною є також японська кухня, і існує ряд ресторанів і барів, де левову частку меню займають різні варіанти суші, ролів і сашімі. Окремою стилістикою володіють ресторани, де сервіруються страви італійської та французької кухні. Такі заклади часто відрізняються особливим стилем, для них характерна атмосфера, притаманна цим європейським країнам.

В кожному районному центрі області та в місті Тернополі працюють заклади ресторанного господарства. У всіх підприємствах створені належні умови для відпочинку – просторі зали, затишна атмосфера, майстерність кваліфікованих кухарів, доброзичливість обслуговуючого персоналу. В Тернополі дуже багато різних закладів громадського харчування – ресторанів, барів і кафе. Особливістю закладів цього міста є різноманітна кухня. Ресторани, кафе і бари Тернополя пропонують зали, оформлені в національному українському стилі або ж стилізовані під класику, модерн або бароко. Неважливо, чи це мешканець міста чи гість в Тернополі, або подорожуючий, який відвідує місто з туристичною екскурсією, тут з легкістю можна знайти заклад, що цікавить, відповідно до планів і переваг. Тут порадує не лише оформлення і дизайн, але також різноманітність незвичайно смачних страв, якісне і ввічливе обслуговування [4].

Мережа колоритних закладів «Самогонна ресторація» – це унікальне гастрономічне явище на території Західної України, відоме далеко за межами регіону та країни в цілому. Улюблене місце відпочинку для гостей зі всіх куточків нашої держави та іноземних туристів. Останні дуже часто навмисно прокладають свої маршрути саме через заклади «Самогонної ресторації», щоб обов'язково наповнити поїздку незабутніми враженнями на все життя [5].

Обличчя компанії складає цілий ряд харизматичних та дивовижних, у всіх значеннях цього слова, відпочинкових об'єктів. До них відносяться наступні заклади міста Тернополя: музейна ресторація «Старий млин»,

пивоварна ресторація «Ковчег», пастерія «Фламінго» та піцерія «Фламінго», суші-бар «Каламбур», музей самогоніваріння «Вагон-самогон»; а також у Буковелі – грибова ресторація «Старий млин» та садиба «Грибова хата». Окремим напрямом проходить славнозвісна «Фермерська крамниця», що презентована в усіх закладах натуральною продукцією з власних фермерських угідь без ресторанної націнки [6].

Ресторан-музей «Старий млин» – це унікальний комплекс, збудований 9 березня 2003 р., як пам'ятник усім господарям, знищеним та репресованим владою в 1939 р., не має аналогів не лише в Україні, а й у всьому світі. У відбудові використано близько 100 тис. цеглин періоду австро-угорського та польського панування на наших теренах. А на стінах розміщено багато інформації з місцевого архіву та краєзнавчих музеїв [6].

«Старий млин» приваблює мешканців та гостей міста своїм унікальним інтер'єром, у якому кожен куточок і навіть кожна деталь – це окрема історія. У відбудові споруди використані конструкторські особливості робіт генія іспанської архітектури Антоніо Гауді. У внутрішньому оформленні будівлі використаний стиль місцевого українського «кантрі». Особливої енергетики «Старому Млину» додають оригінальні знаряддя праці та реліквії предків. Загалом у закладі містяться понад 3000 музейних експонатів [3].

Ресторан-музей «Старий млин» в Тернополі розташований на чотирьох поверхах оригінальної будівлі в стилі часів Австро-Угорщини. На першому поверсі подається сільська їжа, приготована в дров'яній печі – п'єці. Другий поверх – їдальня-музей в австрійському стилі. На третьому поверсі розміщений десертний зал. На літній майданчик подають страви з усіх залів. Загальна місткість – 200 осіб [8].

Кухарі ресторану спеціалізуються на приготуванні страв домашньої, української й автентичної кухні: фірмові деруни з сиром, борщ у хлібі, м'ясна запіканка з печі та ін. Усіх гостей заклад безкоштовно пригощає «Українським наркотиком» – закускою із хліба, сала і часничку. Широкий вибір традиційних українських напоїв порадує любителів універсального алкоголю. Особливого колориту закладу також надає оригінальна жива народна музика.

Пивоварна ресторація «Ковчег» відкрилася 7 серпня 2012 р. Жодного подібного проекту на території всієї України просто не існує. «Ковчег» збудовані ентузіастами в Нідерландах та Японії, як екскурсійні бутофорні об'єкти. Цей «Ковчег» – живий! Наповнений живим пивом, органічною їжею, тваринами та людьми. «Ковчег» – перший екологічний проект в Тернополі.

«Ковчег» – єдиний у світі ресторан-пивоварня у формі корабля. Він частково забезпечений своїми джерелами енергії та створений за старовинними технологіями будівництва. Це окраса паркової зони в органічному поєднанні з навколишнім природним ландшафтом. Матеріали, використані під час створення ковчега-броварні, переважно натурального походження. Сімейний ресторан, який має найбільшу в Україні кількість топіарів (величезні фігури тварин з квітів та рослин – справжні витвори ландшафтного мистецтва) [1].

До речі, саме цей ресторан-броварня може тричі потрапити у «Книгу рекордів України». У номінації за трьома найцікавішими фактами про «Ковчег»: по-перше – це найбільший заклад громадського харчування, виконаний у формі величезного корабля; по-друге – найбільша екологічно-чиста будівля з власними джерелами енергії; по-третє – місце з найбільшою кількістю топіарів – величезних фігур тварин з квітів та рослин.

Пастерія «Фламінго». Екстер'єр закладу вражає складною геометрією ліній, повною відсутністю гострих кутів. Все виконано в кращих традиціях відомого іспанського архітектора Гауді. Інтер'єр підкреслює екзотичну назву «Фламінго». Він в африканському стилі. Атмосфера джунглів, приємні пастельні тони в оформленні, зручні біо-меблі, приглушене освітлення, свічки, ліпнина на стінах.

На своїй літній терасі «Фламінго» влаштувало справжній оазис комфорту серед пустелі сучасного мегаполісу, а для найменших гурманів у закладі є дитячий майданчик [2].

В меню Пастерії «Фламінго» – десятки видів пасти. Оригінальні різото – приготовлені за особливим рецептом. Кілька видів карпачо, а також неперевершені італійські десерти. Серцем ресторану являється справжня піч на дровах. Саме вона є необхідним складником для приготування смачної піци.

Піцерія «Фламінго» – перший заклад «Самогонної ресторації», збудований 15 серпня 1996 р. Він унікальним чином поєднує у собі два формати: африканський інтер'єр та класичну італійську їжу. Двоповерховий простір «Фламінго» – приклад сучасного комфорту. На першому поверсі розташована піч на дровах. Тут можна перекусити, скуштувати фірмові італійські десерти, випити кави.

Дизайнерам вдалося відтворити мотиви африканської культури та атмосферу старовинного італійського закладу, кам'яні перестінки, цегляну кладку, панорамні вікна, ліпнину та мозаїку ручної роботи. Дух фламінго

відображений в незвичних для України і традиційних для Італії деталях – спеціально для закладу з Європи привезена колекція авторських тарілок XIX ст. [1].

Суші-бар «Каламбур» відкрився у 2008 р. Якщо всі страви з меню відповідають канонам японського стилю, то інтер'єр закладу не співпадає з уявленням про звичний суші-бар. Облаштування «Каламбуру» унікальне. Інтер'єр є імітацією підводного світу затонулої Атлантиди – загадкового, до кінця не розгаданого, а головне – неймовірно красивого. Тут органічно поєдналося оздоблення із кераміки, мозаїки та дерева. Неперевершений акваріум з його підводними мешканцями, хороша музика. Навіть той, хто вперто не вірить у існування Атлантиди, мимоволі матиме можливість змінити свою думку.

Суші-бар «Каламбур» представляє тернопільським гурманам високий рівень японської кухні. Натуральна і гармонійна японська кухня вважається найкориснішою в світі. Кулінарне мистецтво кухарів тішить не менше, як смакові якості суші. За процесом приготування можна спостерігати як біля суші-бару, так з екрану, що розташований у залі [7].

Висновки. Згідно з останніми світовими тенденціями ресторанного бізнесу, традиційні класичні підприємства харчування, головне призначення яких нагодувати відвідувачів, поступаються місцем ресторанам незвичайних форматів, які застосовують нові способи залучення споживачів і впроваджують нові методи їх обслуговування.

Тернопільські ресторани не перестають дивувати своїх гостей не тільки смачними стравами, а й новими стилями і враженнями. Постійно відкриваються ресторани нового формату, пропонуються додаткові послуги.

Отже, важлива складова іміджу міста, його «обличчя» – це громадське харчування. Своїми ресторанами і кафе місто формує враження про себе – у країні, світі. Тому концептуальні заклади ресторанного господарства відіграють значну роль в громадському житті загалом та розвитку туристичної індустрії зокрема.

1. КОВЧЕГ // САМОГОНна ресторація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://samogon.org/kovcheg/index.php>.
2. Пастерія «Фламінго» // САМОГОНна ресторація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://samogon.org/pasteria_flamingo/index.php.
3. Ресторан Старый млын, Тернополь (2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.doroga.ua/restaurant/Ternopoljskaya/Ternopolj/Staryj_mlyn/540.
4. Ресторани Тернополя // Україна 3D [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine3d.com/uk/node/325>.

5. Самогонна ресторація // Гільдія Рестораторі Тернопільщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gildiya.org/restoratory/samohonna-restoratsiia.html>.
6. СТАРИЙ МЛИН музейна ресторація (2013) // САМОГОНна ресторація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://samogon.org/stary_mlyn/.
7. Суші-бар «Каламбур» // САМОГОНна ресторація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://samogon.org/kalamburr/index.php>.
8. Філь В. Старий Млин (2015) / Владислав Філь // Мандрівка Україною. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.travelua.com.ua/ternopilshhina/ternopil/ctarij-mlin.html>.

***

Дроботова М.В., Босецька Н.Г.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Гастрономічний туризм є поєднанням екології, культури та виробництва. Першопрохідцями в генеруванні ідеї гастрономічних турів вважаються італійці, які вміло поєднали налагодження торговельних та технологічних виробництв із залученням туристів під знаком смачної і здорової їжі.

Умови для розвитку гастрономічного туризму мають абсолютно всі країни і це унікальна відмінна риса даного виду туризму; також гастрономічний туризм не має характеру сезонного відпочинку, для будь-якого часу року можна підібрати підходящий тур; кулінарний туризм в якійсь мірі є складовим елементом всіх турів.

У пріоритетних напрямках розвитку туристичної сфери України можливо розглядати гастрономічний туризм. Одним з видів гастрономічного туризму є ресторани тури. Серед парадоксальних досягнень України – найнижчі податки з доходів фізичних осіб-підприємців в Європі; найдешевший Інтернет-зв'язок; тотальна несплата податків населенням, що залишається без покарання; високий рівень банківського сервісу – є гастрономічні досягнення.

Україну можливо поставити на 4 місце серед 27 країн Європи після Франції, Італії і Іспанії за кількістю і якістю дорогих (вищого і середнього класу) ресторанів. І на 1 місце за співвідношенням ціна / якість. В Україні практично не залишились навіть автозаправки, де не стояли б дорогі кофемашини – в Україні вже складно знайти поганий кофе. Український ресторанний ринок стрімко розвивається, збільшилась кількість закладів по

всім місцям України. В той же час, якщо в США на 600–700 жителів припадає 1 ресторан, то в Києві 1 ресторан припадає на 3500 жителів, а по інших місцях – і того менше.

Заклади ресторанного господарства є візитівкою гостинності кожного міста та популярною формою проведення дозвілля та спілкування, ознакою добробуту населення. Розвиток закладів ресторанного господарства (ЗРГ) України має певні тенденції і де-які з них можуть стати вирішальними для розвитку гастрономічного туризму. Вивчення тенденцій розвитку закладів ресторанного господарства України за останні три роки дозволив виявити такі напрями.

1. Переважання концептуальних закладів, серед яких простежуються наступні:
  - серед нових закладів, які відкриваються формат «міське кафе», «смарт-кафе», коворкінг, арт-кафе, «некафе» – орієнтоване на створення певної атмосфери спілкування і проведення часу в дружньої атмосфері;
  - все частіше з'являється поєднання кухонь – японо-перуанська, пан-азіатська, суші і бургери. Так, наприклад, в Києві відкрилось близько 10 закладів з кухнею «ніккей» (японо-перуанською) «RONIN», «Gurama» та інші; во Львові відкрився ресторан «Шампанерія Х&Х» – подача 3 основних страва – шампанське, хачапурі, хот-доги;
  - збільшується кількість монозакладів – кав'ярня, хінкальна, локшина, шведське кафе, пивний ресторан;
2. Відкриття закладів, які працюють тільки на доставку – піццерія, суші, їжа здорового харчування;
3. Використання «крафтових» продуктів в меню закладів – крафтова їжа – це та, яку виробник виготовляє сам: власноруч вирощені овочі, варений сир або копчені ковбаски. Ця тенденція тільки набирає обертів, хоча крафтове пиво і кава є вже чи не в кожному барі.

Безумовно лідерами за концентрацією кількості та якості ресторанних закладів залишаються Київ, Одеса і Львів – туристичні центри України. Серед 100 найкращих ресторанів України (2017 р.) 41 – знаходиться в Києві, 14 – в Одесі, 12 – у Львові. Майже у всіх містах світу, за версією турпорталу «Trip Advisor», на перших місцях популярності недорогі заклади орієнтовані на прийняття туристів. В Україні – це ресторани, які дарують відвідувачам насамперед гастрономічне задоволення, тому якість страв, сервіс і атмосфера закладу цінується найбільше, ціни і ефектні дизайнерські рішення залишаються на другому місці.

Серед сучасних тенденцій розвитку українського ресторанного ринку хочеться згадати і такі напрями. Активного розвитку набули заміські ресторани, які розташовані на ключових трасах країни, але найбільше їх за межами Києва. Ці заклади популярні, тому що розраховані на сімейний відпочинок, мають дитячі і спортивні майданчики, мангальні зони, невеликі звіринці, басейни. Як правило, такий ресторан знаходиться при готелі, або має гостьові будиночки.

В центральних частинах міст все частіше з'являються підприємства – креативні простори, які часто називають «коворкінгами» або «смарт-кафе», основна концепція яких – безкоштовне все, крім часу. В таких закладах відвідувачі платять не за їжу і напої, а за час. Найчастіше такі заклади розраховані на IT-фахівців, фрілансерів, маркетологів та стартаперов. Найбільш відомі такі креативні простори у Києві – «Циферблат», «Часопис», «Коворкінг 12», «Бібліотека», «Friend Hous».

Якщо розглядати 100 найкращих ресторанів України, то визначимо такі особливості. Третій рік поспіль найбільше голосів експертів набирає грузинський ресторан «Шоті» в центрі столиці (рис. 1).

Рис. 1. Інтер'єр ресторану «Шоті»

Також лідерами залишаються буковельські заклади «Куріно», «Грибова хата», «Redra BBQ» з гуцульською та американською кухнею. Більшість закладів цієї сотні пропагують європейську кухню (італійську, іспанську, французьку), американські стейки, грузинську кухню, азіатську – «Alaska», «Фабрика», «Папа Карло», «Миші Бляхера», «Bartolish».

Розглядаючи розвиток гастрономічного туризму з боку іноземців зосередимо увагу на ресторанах української кухні, які також активно впроваджують інновації і створюють нові формати. Найбільш цікавими представниками таких закладів є: ресторан «Канапа» (власники Дима Борисов та Олег Скрипка – поєднання української кухні з молекулярною); «Клюква і бруква» (ресторан-галерея, в меню – борщ з карасями, котлети з щуки); «Хуторець на Дніпрі» (80 видів української горілки і страви зі всієї України) (рис. 2).

Рис. 2. Екстер'єр ресторану «Хуторець на Дніпрі»

За результатами національної ресторанної премії «Соль» за 2017 р. найкращим рестораном української кухні визначено ресторан «Варву» – ресторан сучасної української кухні, гармонійний тандем гастрономії та арт-простору (рис. 3).

Рис. 3. Інтер'єр ресторану «Barvy»

Таким чином, можна сміливо визначити, що в Україні є перспективи для розвитку гастрономічного туризму – а саме одного з його складових ресторанного. Туристи на різні смаки і гаманці знайдуть в Україні багато вражень!

***

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Бахновська Олена** – студент кафедри географії, спеціальність «Географія», освітній ступінь «бакалавр», 4 курс; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; olenabakhnovska@gmail.com, olena_bakhnovska@ukr.net
- Башловка Дмитро** – студент кафедри країнознавства і туризму, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 4 курс; Національний авіаційний університет; bashlovkadmytro@gmail.com
- Бейдик Олександр** – професор кафедри країнознавства та туризму; доктор географічних наук; професор; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, географічний факультет; aabeydik@gmail.com
- Березнай Вікторія** – студент кафедри туризму, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 2 курс; Національний університет фізичного виховання та спорту України; vika.kovach.98@mail.ru
- Босецька Надія** – старший викладач кафедри туризму і готельно-ресторанної справи; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; nadia.bosetska@gmail.com
- Браславська Оксана** – завідувач кафедри географії та методики її навчання; доктор педагогічних наук; професор; Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини; inna.rozhi.93@gmail.com
- Бутенко Лариса** – старший викладач кафедри туризму і готельно-ресторанної справи; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; larbutenko@ukr.net
- Воловик Володимир** – професор кафедри географії; доктор географічних наук; професор; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; wolowyk@gmail.com
- Гавій Валентина** – доцент кафедри біології; кандидат біологічних наук; доцент; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя; gaviyv@gmail.com

- Гевко Ігор Васильович** – завідувач кафедри комп’ютерних технологій; доктор педагогічних наук; доцент; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; gevko.i@gmail.com
- Голоднюк Оксана Сергіївна** – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 4 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; golodnukoss@ukr.net
- Гордієнко Тетяна Віталіївна** – асистент кафедри туризму і готельного господарства; Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова; tatitata1310@gmail.com
- Грабевник Самуїл Михайлович** – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 2 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; semchik7@ukr.net
- Дроботова Марина Володимирівна** – доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи; кандидат економічних наук; доцент; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; marinadrobotova@ukr.net
- Забокрицька Мирослава Романівна** – доцент кафедри фізичної географії; кандидат географічних наук; доцент; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк); mirazabor@ukr.net
- Ільченко Віталій Олександрович** – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 4 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; vitaliy_ilchenko_97@mail.ru
- Кикоть Марина Сергіївна** – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «магістр», 1 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; kikot-marina@ukr.net
- Колоненко Наталія Андріївна** – студент кафедри фізичної географії, спеціальність «Фізична географія», освітній ступінь «бакалавр», 4 курс; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк); kolonenkonatalia@gmail.com

- Красномовець**
Вікторія
Анатоліївна – старший викладач кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, кандидат економічних наук, доцент; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; krasnomovets_v_a@ukr.net
- Крикливенко**
Владислав
Валерійович – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «магістр», 1 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; studje3@gmail.com
- Льоля Катерина**
Микитівна – студент кафедри географії, спеціальність «Середня освіта (Географія)», освітній ступінь «магістр», 1 курс; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; schargorodska@mail.ru
- Любчук Ольга**
Костянтинівна – завідувач кафедри туризму; доктор наук з державного управління; професор; ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» (м. Маріуполь); july-248@ukr.net
- Мирон Інна**
Василівна – старший викладач кафедри географії; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя; miron1@ukr.net
- Мірзоєв Джавід**
Ширзад огли – аспірант кафедри туризму, спеціальність 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика», 4 рік навчання; Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця; javid20082@gmail.com
- Насідка Аліна**
Олександрівна – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «магістр», 1 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; alinanasidka@ukr.net
- Нефедова Ніна**
Євгенівна – доцент кафедри економічної та соціальної географії і туризму; кандидат географічних наук; доцент; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова; yavorskaya@onu.edu.ua
- Новикова Валерія**
Іванівна – доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи; кандидат географічних наук; доцент; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; v_novykova@ukr.net

- Орінко** Ольга Сергіївна – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 4 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; orinkoolga1996@gmail.com
- Пересадько** Віліна Анатоліївна – декан факультету геології, географії, рекреації і туризму, професор кафедри фізичної географії та картографії; доктор географічних наук; професор; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; vilinaperesadko@gmail.com
- Прасул** Юлія Іванівна – доцент кафедри фізичної географії та картографії; кандидат географічних наук; доцент; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; u.prasul@karazin.ua
- Придатченко** Дар'я Володимирівна – студент кафедри країнознавства і туризму, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 4 курс; Національний авіаційний університет; dasha.pridatchenko@gmail.com
- Пустова** Оксана Ігорівна – студент кафедри країнознавства і туризму, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 4 курс; Національний авіаційний університет; oksanapustova1998@gmail.com
- Самойлова** Тетяна Сергіївна – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «магістр», 1 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; tatiana.samoylova96@gmail.com
- Сєбга** Анастасія Анатоліївна – студент кафедри туризму, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 2 курс; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова; utor@ukr.net
- Скіданов** Олексій Анатолійович – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 2 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; alexeyskidanov0@gmail.com
- Смирнов** Ігор Георгійович – професор кафедри країнознавства та туризму; доктор географічних наук; професор; Київський національний університет імені Тараса Шевченка; smyrnov_ig@ukr.net

- Страшевська**
Лариса
Володимирівна – старший викладач кафедри географії; кандидат географічних наук; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; Strashevaska_lv@ukr.net
- Тищенко** Оксана
Вікторівна – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «магістр», 1 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; sivakoks@ukr.net
- Царукян**
Станіслав
Альбертович – студент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, спеціальність «Туризм», освітній ступінь «бакалавр», 3 курс; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького; tsarukyanstas@gmail.com
- Шульга** Марина
Євгеніївна – студент кафедри фізичної географії та картографії, спеціальність «Географія», освітній ступінь «магістр», 1 курс; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; margynka.1996@mail.ru
- Юсик** Оксана
Іванівна – аспірант кафедри технологічної освіти та охорони праці, спеціальність 015 «Професійна освіта» (спеціалізація: теорія і методика професійної освіти), 1 рік навчання; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; oksanajusyk0@gmail.com
- Яворська** Вікторія
Володимирівна – професор кафедри економічної та соціальної географії і туризму; доктор географічних наук; професор; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова; yavorskaya@onu.edu.ua
- Ярченко** Юлія
Віталіївна – доцент кафедри туризму; кандидат історичних наук; доцент; ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» (м. Маріуполь); july-248@ukr.net

ВІДОМОСТІ ПРО НАУКОВИХ КЕРІВНИКІВ

- Воловик**
Володимир
Миколайович – професор кафедри географії; доктор географічних наук; професор; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
- Єрмаченко**
Володимир
Єгорович – професор кафедри туризму, кандидат економічних наук, професор; Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
- Мозговий**
Артем
Анатолійович – доцент кафедри географії, кандидат географічних наук, доцент; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
- Новикова**
Валерія
Іванівна – доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи, кандидат географічних наук, доцент; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
- Сайчук**
Віктор
Степанович – доцент кафедри країнознавства і туризму, кандидат географічних наук, доцент; Національний авіаційний університет (м. Київ)
- Фастовець**
Оксана
Олексіївна – доцент кафедри туризму, кандидат педагогічних наук, доцент; Національний університет фізичного виховання та спорту України

Наукове видання

**РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ТА ПОСЛУГИ
ГОСТИННОСТІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ**

Матеріали ІІІ Всеукраїнської Інтернет-конференції
(17 травня 2018 р., м. Черкаси)

Відповідальні за випуск:

В.І. Новикова, С.Р. Пасєка

Загальне редагування та макетування – В.І. Новикова

Дизайн обкладинки – В.І. Новикова

Підп. до друку 15.06.2018. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Умовн. друк. арк. 11,04. Вид. № 10-18.
Наклад 300 прим.

Видавець: Чабаненко Ю.А.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
серія ДК № 1898 від 11.08.2004
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел.: (0472) 56-46-66

Друк ФОП Чабаненко Ю.А.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел.: (0472) 56-46-66
E-mail: office@2upost.com

